

כנס הנשיא - הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה

מאי 2006

מדד

הדמוקרטיה הישראלית

2006

תמורות במערך המפלגות בישראל:
התפוררות או היערכות מחדש?

אשר אריאן, ניר אטמור, יעל הדר

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מרכז גוטמן

כנס הנשיא – הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה

מדד הדמוקרטיה הישראלית 2006

תמורות במערך המפלגות בישראל:

התפוררות או היערכות מחדש?

אשר אריאן, ניר אטמור, יעל הדר

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא גוף עצמאי, המסייע לכנסת ולוועדותיה, למשרדים ולמוסדות ממשלתיים, לגופי השלטון המקומי ולמפלגות, באמצעות הגשת מחקרים והצעות לביצוע שינויים ורפורמות בדפוסי פעילותם.

המכון הישראלי לדמוקרטיה מממש את שליחותו על ידי הצגת מידע משווה בנושאי החקיקה ובדרכי התפקוד של משטרים דמוקרטיים. הוא שואף להעשיר את השיח הציבורי ולעודד דרכי חשיבה חדשות על ידי ייזום דיונים בנושאים שעל סדר היום הפוליטי, החברתי והכלכלי, בהשתתפות מחוקקים, בעלי תפקידי ביצוע ואנשי אקדמיה, ועל ידי פרסום מחקרו.

מרכז גוטמן הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 בידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל שהמרכז עורך.

Auditing Israeli Democracy 2006

Changes in Israel's Political Party System: Dealignment or Realignment?

Asher Arian, Nir Atmor, Yael Hadar

עורך ראשי: אורי דרומי
מנהלת ההוצאה לאור: עדנה גרניט
עורכת לשון ורכזת הפרסומים: ענת ברנשטיין
עריכת תוכן: כרמית גיא
עריכת לשון: רונית טפיירו
רכז הפקה: נדב שטכמן
עיצוב וסדר: רון הרן
הדפסה: ארט פלוס, ירושלים

מסת"ב: ISBN 965-519-022-6

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה, תשס"ו

Copyright by The Israel Democracy Institute

Printed in Israel 2006

אשר אריאן – עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה; פרופסור למדע המדינה, אוניברסיטת חיפה

ואוניברסיטת ניו יורק

ניר אטמור – עוזר מחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה

יעל הדר – עוזרת מחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה

להזמנת ספרים:

המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 91044

טלפון: 02-5392888, 1-800-202222; פקס: 03-5488640

דוא"ל: orders@idi.org.il

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

תוכן העניינים

7	רשימת התרשימים והלוחות
9	תודות
11	תקציר מדד הדמוקרטיה 2006

חלק ראשון - עדכון מדד הדמוקרטיה 2006

15	א. תיאור המחקר ומטרותיו
	ב. מדדי הדמוקרטיה
17	1. תמונת מצב מסכמת
19	2. ישראל 2006 בראי המדדים: שינויים בהשוואה למדדים הקודמים
21	3. ממצאים נבחרים מתוך המדד
	ג. סקר הדמוקרטיה 2006
31	1. תמונת מצב מסכמת
31	2. תפיסת מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי ב-2006 על פי שלושת ההיבטים
40	3. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון
42	4. אירועי 2005 ו-2006 והשפעותיהם על האופן שבו הציבור מעריך נושאים שונים בדמוקרטיה הישראלית

חלק שני - מערך המפלגות בישראל: התפוררות או היערכות מחדש?

47	א. רקע
	ב. השתתפות פוליטית
49	1. שיעור ההצבעה בבחירות
52	2. עניין בפוליטיקה
	ג. תוצאות הבחירות
57	1. מערכת המפלגות בישראל
60	2. כוחן של המפלגות הגדולות
61	3. ייצוגיות: דומיננטיות מפלגתית והסטייה מעקרון היחסיות
64	4. ניידות קולות

ד. הלכי הרוח בציבור ותדמיתן של המפלגות

1. אמון במפלגות בהשוואה בין-לאומית 67
2. אמון במפלגות בישראל 68

ה. זיהוי עצמי של הבוחר עם המפלגות

1. חברות במפלגות 71
2. פרסונליזציה של הפוליטיקה 72
3. קרבה למפלגה 73
4. מיקום על רצף ימין-שמאל 75

ו. הרכיב האידאולוגי

1. הגורם העיקרי המשפיע על ההצבעה לכנסת 77
2. ההבדלים האידאולוגיים בין המפלגות הגדולות 78
3. מפלגות מרכז 79

ז. אחרית דבר

81

נספחים

1. סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2003-2006 83
2. סקר מדד הדמוקרטיה פברואר 2006 לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2003, 2004 ו-2005 86
3. התפלגות סקר הדמוקרטיה, פברואר 2006 91

רשימת התרשימים והלוחות

15	מבנה המדד	1	תרשים
18	מקומה של ישראל בדירוג המדינות הדמוקרטיות שבמדגם על פי 15 מדדים	2	תרשים
22	שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית	3	תרשים
23	שחיתות פוליטית בישראל, 1996-2006	4	תרשים
24	ייצוגיות ואחריותיות בהשוואה בין-לאומית	5	תרשים
24	ייצוגיות ואחריותיות בישראל, 1996-2004	6	תרשים
25	חופש העיתונות בישראל, 1996-2005	7	תרשים
25	חופש העיתונות בהשוואה בין-לאומית	8	תרשים
26	חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית	9	תרשים
27	שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית	10	תרשים
28	יציבות הממשלה בהשוואה בין-לאומית	11	תרשים
32	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי בשנת 2003 לעומת שנת 2006	12	תרשים
34	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי בקרב קבוצות בציבור הישראלי	13	תרשים
35	איזונים ובלמים	14	תרשים
35	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות בקרב קבוצות בציבור הישראלי	15	תרשים
36	זכויות לכול, 1980-2006	16	תרשים
37	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות והלכידות בקרב קבוצות בציבור הישראלי	17	תרשים
38	אמון במוסדות מרכזיים, 2003-2006	18	תרשים
38	שמירה על הדמוקרטיה, 2003-2006	19	תרשים
39	יחסים בין קבוצות בישראל, 2003 ו-2006	20	תרשים
40	תמיכה בדמוקרטיה בישראל, 1981-2006	21	תרשים
40	שבעות רצון מהדמוקרטיה הישראלית, 1987-2006	22	תרשים
41	קיום עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי בשנת 2003 לעומת שנת 2006	23	תרשים
42	הערכת סיכויי התפתחות מלחמת אזרחים בעקבות ההסדרים בעניין עתיד השטחים, 2005-2006	24	תרשים
43	אמון במוסדות מרכזיים לפני ואחרי תכנית ההינתקות, 2005-2006	25	תרשים
49	שיעור ההצבעה בבחירות בהשוואה בין-לאומית	26	תרשים
50	ממוצע שיעורי ההצבעה ב-36 מדינות, 1949-2006	27	תרשים
51	שיעור ההצבעה בבחירות בישראל, 1949-2006	28	תרשים
52	שיעורי ההשתתפות של ערביי ישראל בבחירות, 1949-2006	29	תרשים
52	עניין בפוליטיקה בהשוואה בין-לאומית	30	תרשים
53	מתעדכנים בפוליטיקה בהשוואה בין-לאומית	31	תרשים
53	משוחחים על פוליטיקה בהשוואה בין-לאומית	32	תרשים
54	משוחחים על פוליטיקה בישראל, 1973-2006	33	תרשים
55	הערכת יכולת ההשפעה על מדיניות הממשלה, 1973-2006	34	תרשים
56	אחריותיות בישראל, 1969-2006	35	תרשים
57	מפת המפלגות, 1988-2006	36	תרשים
58	מספר הרשימות ומספר המפלגות שהתמודדו וזכו לייצוג בכנסת, 1988-2006	37	תרשים
59	מפלגות חדשות ומספר המושבים בכנסת, 1988-2006	38	תרשים
61	גודלן של שלוש המפלגות הגדולות ביותר, 1988-2006	39	תרשים
62	ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית: מדד הדומיננטיות המפלגתית	40	תרשים
63	ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית: סטייה מעקרון היחסיות	41	תרשים

64	תרשים 42	ייצוג נשים בבתי נבחרים בהשוואה בין-לאומית, 2006
65	תרשים 43	מדד ניידות הקולות בכנסת, 2006-1977
65	תרשים 44	ממוצע מדד ניידות הקולות בהשוואה בין-לאומית
67	תרשים 45	אמון במפלגות בהשוואה בין-לאומית, מדינות נבחרות
68	תרשים 46	אמון בבתי נבחרים בהשוואה בין-לאומית
71	תרשים 47	שיעור החברות במפלגות בהשוואה בין-לאומית
72	תרשים 48	אהדה, חברות ופעילות במפלגות, 2006-1969
73	תרשים 49	תמיכה במנהיגים חזקים בישראל, 2006-1969
74	תרשים 50	תמיכה במנהיגים חזקים בהשוואה בין-לאומית
74	תרשים 51	קרבה למפלגה: 1996, 2003, 2006
76	תרשים 52	זיהוי עצמי על רצף ימין-שמאל, 2006-1988
78	תרשים 53	הגורם המשפיע ביותר על ההצבעה למפלגה מסוימת, 2006-1969
79	תרשים 54	הבדלים אידאולוגיים בין המפלגות, 2006-1969
20	לוח 1	ישראל 2006 בראי המדדים: שינויים בהשוואה למדד 2005
29	לוח 2	מדד אי-השלמת קדנצייה
75	לוח 3	זיהוי עצמי ימין-שמאל, 2006-1969

תודות

חוברת זו הוכנה לקראת כנס הנשיא, המתקיים זו השנה הרביעית בבית הנשיא בירושלים. אנו מודים לכבוד נשיא המדינה מר משה קצב על שפרש את חסותו על מפעל זה. תודתנו שלוחה לסגל העובדים של בית הנשיא על סיועם בארגון הכינוס, לסנדרה פיין, ראש מרכז המידע של המכון הישראלי לדמוקרטיה, על סיועה באיסוף הנתונים ולכרמית גיא, על מאמציה ועל סיועה בעריכת החוברת. אנו מודים גם לצוות ההוצאה לאור של המכון על עבודתו המסורה והקפדנית.

תקציר מדד הדמוקרטיה 2006

חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים.

הסבר נוסף למגמת ההתרחקות מהפוליטיקה בכלל ומהמפלגות בפרט אפשר למצוא במגמת הטשטוש האידאולוגי בין המפלגות הגדולות: 36% מקרב היהודים סבורים שההבדלים בין המפלגות הגדולות בנושאי חוץ וביטחון קטנים או אינם קיימים כלל – עלייה של ממש לעומת שנת 1992 (13%).

כבכל שנה נשאלו המשתתפים בסקר הדמוקרטיה לדעתם על מוסדות המדינה. הנתון הבולט ביותר מצביע על ירידה של 13% במידת האמון שהציבור נותן במשטרה, ירידה של 22% לעומת הסקר שערכנו ב-2004. ראוי להדגיש שהסקר הנוכחי נערך בתחילת פברואר 2006, סמוך לאירועי פינוי היישוב עמונה, אז הייתה המשטרה בעין הסערה הפוליטית. באותה תקופה נרשמה ירידה של 9% במידת האמון של הציבור בפרקליטות המדינה, ירידה של 7% במידת האמון בכנסת, ירידה של 6% במידת האמון בתקשורת וירידה של 5% במידת האמון בראש הממשלה. האמון הגבוה ביותר ניתן לצה"ל (79%) ואחריו לבית המשפט העליון (68%) ולנשיא המדינה (67%).

בעניין תכנית ההינתקות: 82% מהנשאלים סברו כי בשום מצב אין להצדיק שימוש באלימות למטרות פוליטיות. לעומת זאת נרשמה ירידה של ממש בהתנגדות הנחרצת לסירוב למלא פקודה בגלל מוסר אישי או אידאולוגיה, וביתר פירוט – הסירוב למלא פקודה שתכליתה לפנות מתיישבים: 58% התנגדו לסרבנות כזאת, לעומת 70% בשנה שעברה.

כבכל שנה גם מדד הדמוקרטיה 2006 מבקש לבחון את מידת חוסנה של הדמוקרטיה בישראל ואת מידת התמיכה בה. השנה נרשמה עלייה של 5% בשיעור הסבורים שהדמוקרטיה היא המשטר הרצוי לישראל, והוא עומד על 85%. שיעור הגורסים שדמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר הוא 77%.

ישראל מתאפיינת בשסעים חברתיים ואידאולוגיים עמוקים. המשתתפים בסקר נשאלו לדעתם על היחסים בין הקבוצות באוכלוסייה. 26% הצביעו על יחסים טובים בין יהודים דתיים ליהודים חילונים, ורק 14% סברו שהיחסים בין יהודים לערבים טובים; 29% בלבד מתנגדים לכך שדרושה הסכמה של רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה; 62% תמכו בדרישה שהממשלה תעודד

האזרח הישראלי אדיש לפוליטיקה המפלגתית. המאבקים הישנים בין המפלגות אינם נתפסים עוד כרלוונטיים בעיניו, ומעטים שומרים על תחושת הזדהות עזה עם מפלגה זו או אחרת. אמנם הישראלים מתעניינים מאוד בפוליטיקה, מדברים על פוליטיקה ומגלים בה התמצאות רבה אף יותר מבעבר, אך רמת הפעילות הפוליטית שלהם נמוכה, והם אינם מתרגמים את התעניינותם הפוליטית לפעילות של ממש. מקורות המשבר מגוונים: יש תחושה שהיכולת להשפיע על מדיניות הממשלה נמוכה, השחיתות הפוליטית מדיאגה, ושביעות הרצון משלטון החוק ומהמנהיגים הולכת וקטנה. כל אלה הביאו לירידה בשיעור ההצבעה בבחירות 2006, והשלכותיהן על לגיטימיות השלטון ועל המשטר הדמוקרטי צריכות לעורר אי-נחת אצל העוסקים בפוליטיקה, ולא רק אצלם.

ישראל היא מדינה המייצרת חדשות וצורכת חדשות. 73% מהנשאלים בסקר מדד הדמוקרטיה 2006 דיווחו על עניין בפוליטיקה, 82% דיווחו שהם מתעדכנים בפוליטיקה מדי יום ביומו, או כמה פעמים בשבוע, דרך הטלוויזיה, הרדיו והעיתונות, 67% שוחחו עם חבריהם ובני משפחתם על עניינים פוליטיים. השיעורים האלה גבוהים מכל מדינה אחרת שבחנו. אך העניין הרב שמגלה הציבור בפוליטיקה אינו מתורגם למעשים. הקשר בין הבוחר לבין הנבחר מתורגם לריחוק ולניכור, ואלה בולטים בכך שרק 27% מהנשאלים השיבו שהם מאמינים שהם יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה.

מידת האמון שרוחש האזרח בישראל לפוליטיקאים נחלשה במידה ניכרת בשנים האחרונות. רק 22% מהציבור רוחשים אמון למפלגות, פחות מכל מוסד ציבורי אחר, 62% מהציבור סבורים כי בישראל יש שחיתות רבה, וכמחצית מהנשאלים חושבים שכדי להגיע לצמרת הפוליטית בישראל על המועמד להיות מושחת. 51% רואים עצמם קרובים למפלגה מסוימת, רק 10% חושבים שמי שמנהלים את המדינה דואגים לטובת הכלל, ורק 17% מסכימים שהפוליטיקאים הנבחרים מקיימים את הבטחותיהם מתקופת מערכת הבחירות. שיעור האנשים שאינם אוהדים מפלגה מסוימת, חברים במפלגה מסוימת או פעילים במפלגה מסוימת עומד ב-2006 על 68%, ורק 6% מהאנשים הם חברי מפלגה. נוסף על כך 61% מסכימים שמנהיגים

מדד האחריותיות שהנבחרים מגלים. באלה קיבלה ישראל ציונים נמוכים ביחס לשנים הקודמות. גם במדד ההשתתפות הפוליטית, המתבטאת בשיעורי ההצבעה בבחירות, חלה ירידה ניכרת ביחס למערכת הבחירות הקודמות.

לסיום – ובנימה אופטימית – 86% מהנשאלים בסקר הדמוקרטיה 2006 גאים על היותם ישראלים, 90% רוצים לחיות בארץ בטווח הארוך, ו-69% חשים עצמם חלק ממדינת ישראל ובעייתיה.

הגירת ערבים מישראל. מדד הדמוקרטיה 2006 מעיד על ירידה בשביעות הרצון של האזרחים ממצבה הכללי של ישראל: 40% מהנשאלים סברו כי מצבה הכללי של מדינת ישראל אינו טוב, ו-74% מהנשאלים העריכו שהדרך שבה הממשלה מטפלת בבעיות אינה טובה.

במדדי הדמוקרטיה שבחנו השנה נרשמה מגמה כללית של יציבות: בחלק מהמדדים חל שיפור, בחלק הרעה, ובחלק לא חל כל שינוי. במדדים שחלה בהם הרעה ראוי להדגיש את מדד השחיתות הפוליטית ואת

חלק ראשון

עדכון מדד הדמוקרטיה 2006

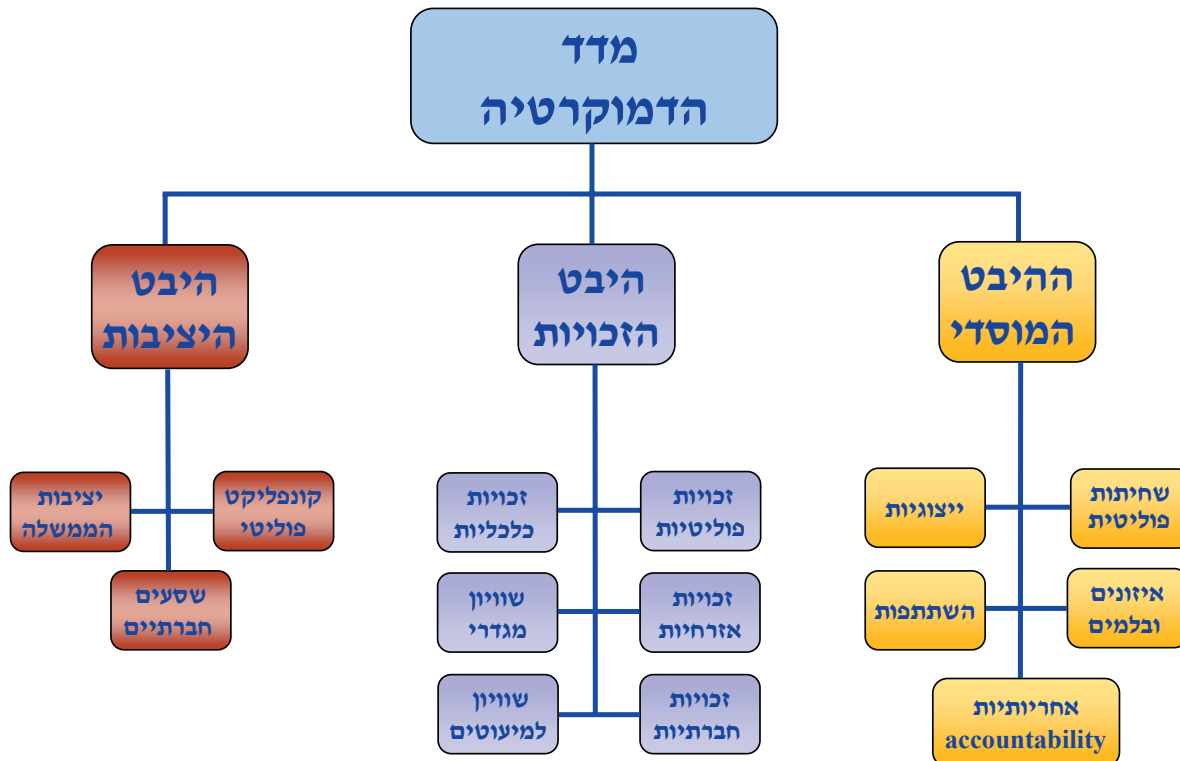
א. תיאור המחקר ומטרותיו

לנוכח מגמת התפשטות הדמוקרטיה בעולם בעשורים האחרונים גם למדינות שלא היו דמוקרטיות בעבר, הופנתה תשומת הלב מהדיון בסיבות לאימוץ המשטר הדמוקרטי לדיון באופי הדמוקרטיה ובמידתה במדינות השונות. משום המורכבות וריבוי הפנים של הדמוקרטיה מחקרנו מתמקד בשלושה נדבכים מרכזיים המאפיינים כל משטר דמוקרטי והקובעים את טיבו: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות (תרשים 1). **ההיבט המוסדי** כולל חמש תכונות מרכזיות: שחיתות פוליטית, איזונים ובלמים, ייצוגיות, השתתפות ומידת האחריותיות (accountability) של השלטון; **היבט הזכויות** כולל שש תכונות מרכזיות: זכויות פוליטיות, זכויות אזרחיות, זכויות חברתיות, זכויות כלכליות (חופש הקניין), שוויון מגדרי ושוויון למיעוטים; **היבט היציבות** כולל שלוש תכונות מרכזיות: קונפליקט פוליטי, יציבות הממשלה ושערים חברתיים.

זה ארבע שנים שהדמוקרטיה הישראלית עומדת למבחן ולהערכה במסגרת פרויקט מדד הדמוקרטיה. הפרויקט שם לו למטרה לקיים הערכה תקופתית של מצב הדמוקרטיה בישראל ולגבש מאגר ידע שיקדם את המחקר והשיח בנושא ויעורר מודעות לו. בכל שנה אנו מציגים את המגמות ואת השינויים, לחיוב ולשלילה, שחלו ברכיבי האיכות והתפקוד של הדמוקרטיה הישראלית. כמו הפרסומים הקודמים גם המחקר הנוכחי מתמקד במידת ההגשמה של הערכים והיעדים הדמוקרטיים בישראל באמצעות מדדים 'אובייקטיביים' מזה ובעזרת בחינה של תפיסת הדמוקרטיה בעיני הציבור מזה. נוסף על עדכון המדד ביקש כל פרסום להתמקד בנושא מסוים - הנוער (2004), התקשורת (2005) ורצח רבין (2005). השנה הוקדש פרק לדיון בתמורות שחלו **במערכת המפלגות בישראל** בשנים האחרונות.

תרשים 1

מבנה המדד

לחוברת זו שני חלקים: החלק הראשון הוא **עדכון מדד הדמוקרטיה 2006**, ובו מוצגים הנתונים העדכניים ביותר ביחס למדדי הדמוקרטיה וסקר הדמוקרטיה, בהשוואה למדדי 2003, 2004 ו-2005. החלק השני מיוחד לסקירה ולהערכה של **מעריך המפלגות בישראל** על פי השינויים שחלו במפלגות בשנים האחרונות. גם כאן נביא נתונים על מצבן של המפלגות במדינות שונות בעולם, ונתמקד בסקר הכולל מדגם מייצג של הקבוצות השונות בחברה והמתאר את יחסן למפלגות בישראל. עמדות לצד רגשות, תפיסות אידאולוגיות לצד נאמנויות, היחס למפלגות ודפוס היחסים בינן לבין קהל תומכיהן - כל אלה יעמדו לעיון ולבחינה.

התכונות שלעיל - 14 במספר - נבחנו תחילה באמצעות מדדים כמותניים בין-לאומיים (31 מדדים בסך הכול), בפרספקטיבה השוואתית כפולה: בין-לאומית, קרי מצבה של ישראל בהשוואה ל-35 דמוקרטיות בעולם, והיסטורית, קרי מצבה של ישראל במרוצת השנים. לאחר מכן נבחנו תכונות אלו בסקר דעת קהל שבדק עד כמה, לתפיסת הציבור, מתקיימים שלושת ההיבטים בישראל 2006.¹ שתי זוויות הסתכלות אלו - מהפן ההשוואתי ומהפן של דעת הקהל - מאפשרות לנו לאמוד ולהעריך את מצבה של הדמוקרטיה בישראל היום ובמשך השנים. הסקר נערך בפברואר 2006 וכלל מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (יהודים וערבים).

---

1 לפירוט מלא של 31 המדדים ראו א' אריאן, ד' נחמיאס, ד' נבות וד' שני, **הדמוקרטיה בישראל - דוח מעקב 2003: פרויקט 'מדד הדמוקרטיה'**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2003.

ב. מדדי הדמוקרטיה

היחסיות - ישראל ממוקמת גבוה, בעיקר בזכות שיטת הבחירות היחסית ואחוז החסימה הנמוך, המעודדים ייצוגיות של קבוצות ופגלים בבית הנבחרים. עם זאת הרעה של ממש נרשמה בשיעור ההשתתפות בבחירות 2006 ובמקומה היחסי של ישראל (ירידה מהמקום ה-22 למקום ה-24 מתוך 36 המדינות שבמבחן).⁴ גם בשחיתות הפוליטית חלה הרעה בשנים האחרונות, והיא נותרה בעייתית בישראל. **בהיבט הזכויות** דירוגה של ישראל טוב פחות, והיא ממוקמת בשליש האמצעי של הסולם. גם אם חל שיפור קל במידת החופש המגדרי, הרי שבחופש הכלכלי ובחופש העיתונות המצב נותר כשהיה. גם במדדי האפליה הפוליטית והכלכלית של מיעוטים לא חל שינוי. באשר להיבט היציבות, לא חלו שינויים במדדי הקונפליקט הפוליטי והשסעים החברתיים.⁵ באשר להיבט היציבות של הממשלה, ראוי להדגיש שאף על פי שהבחירות הוקדמו בחצי שנה ולמרות מחלתו הפתאומית של ראש הממשלה והעברת השלטון לממלא מקומו בעקבותיה, היציבות השלטונית נשמרה.

תרשים 2 שלהלן מציג את מיקומה של ישראל על מערכת צירים ביחס ל-35 המדינות שנכללו במדגם. התרשים מחולק על פי שלושת ההיבטים הנכללים במדד (ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות). הציר האנכי מייצג את דירוגה של ישראל בהשוואה לדמוקרטיה האחרות (1 מציין מיקום גבוה בדירוג, 36 מציין מיקום נמוך בדירוג), ואילו הציר האנכי מייצג את 14 המדדים שעודכנו השנה בהשוואה בין-לאומית.

שלא כמו המדדים הקודמים, ההבחנה במקום שתפסה ישראל בכל אחד משלושת ההיבטים אינה חד-משמעית. אפשר לראות כי רק בחלק קטן מהמדדים שנבחנו השנה ישראל מדורגת במקומות גבוהים. ברוב

כמדי שנה בשנה הדמוקרטיה הישראלית עומדת למבחן ולהערכה. תחילה נביא הערכות של מכוני מחקר בין-לאומיים העוקבים, כל אחד בתחומו, אחר המתרחש בעשרות מדינות בעולם בעזרת מדדים כמותיים שונים. רשימת המדינות במבחן כוללת דמוקרטיה באזורים שונים בעולם, דמוקרטיה ותיקות וחדשות, יציבות ומתגבשות.² נוסף על הצגתה של ישראל בראי המדדים לשנת 2006, ישראל נבחנה גם לאורך זמן. המטרה הייתה להצביע על המגמות הכלליות - שיפור, הרעה או חוסר שינוי. השנה, לרגל הבחירות לכנסת ה-17, הושם דגש על המדדים המתמקדים בניתוח תוצאות הבחירות.

1. תמונת מצב מסכמת

במסגרת חוברת זו עודכנו 18 מתוך 31 המדדים הנבדקים מדי שנה במדד הדמוקרטיה. פירוט מלא של ההערכות שקיבלה ישראל במדדים השונים ומגמות השינוי שחלו מאז 2003 מוצגים בנספח 1, לוח 1. ככלל, ישראל נבחנה בראי המדדים בהשוואה כפולה: מבחינה היסטורית (ישראל לאורך השנים) ומבחינה בין-לאומית (ישראל ביחס ל-35 דמוקרטיה אחרות). מהנתונים עולה כי מתוך 18 המדדים שעודכנו, מצבה של ישראל בשנה האחרונה הורע בשישה מהמדדים, בחמישה מהמדדים חל שיפור, ואילו ביתר שבעת המדדים לא חל כל שינוי. עם זאת ראוי להדגיש שבכמה מדדים שבהם חלה הרעה ב-2006 לעומת שנים קודמות, חל דווקא שיפור במקומה היחסי של ישראל בדירוג המדינות בהשוואה לפרסום הקודם.³

בהיבט המוסדי, הבוחן את הפן הפורמלי של הדמוקרטיה, מצבה של ישראל נותר באופן כללי טוב כשהיה יחסית למדינות האחרות. במדדי הייצוגיות - הדומיננטיות המפלגתית והסטייה מעקרון

2 אלה הן המדינות שבחרנו להשוותן לישראל: אוסטרליה, אוסטרליה, איטליה, אירלנד, אנגליה, אסטוניה, ארגנטינה, ארצות הברית, בולגריה, גרמניה, דנמרק, דרום אפריקה, דרום קוריאה, הודו, הולנד, הונגריה, טייוואן, יוון, יפן, מקסיקו, ניו זילנד, נורווגיה, ספרד, פולין, פינלנד, צ'ילה, צ'כיה, צרפת, קוסטה ריקה, קנדה, קפריסין, רומניה, שוודיה, שווייץ, תאילנד. לפירוט הרציונל לבחירה במדינות הנכללות ראו שם, עמ' 16.

3 הסיבה לכך היא שחלה הרעה בהערכות שהעניקו מכוני המחקר למדינות האחרות.

4 אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 45-51.

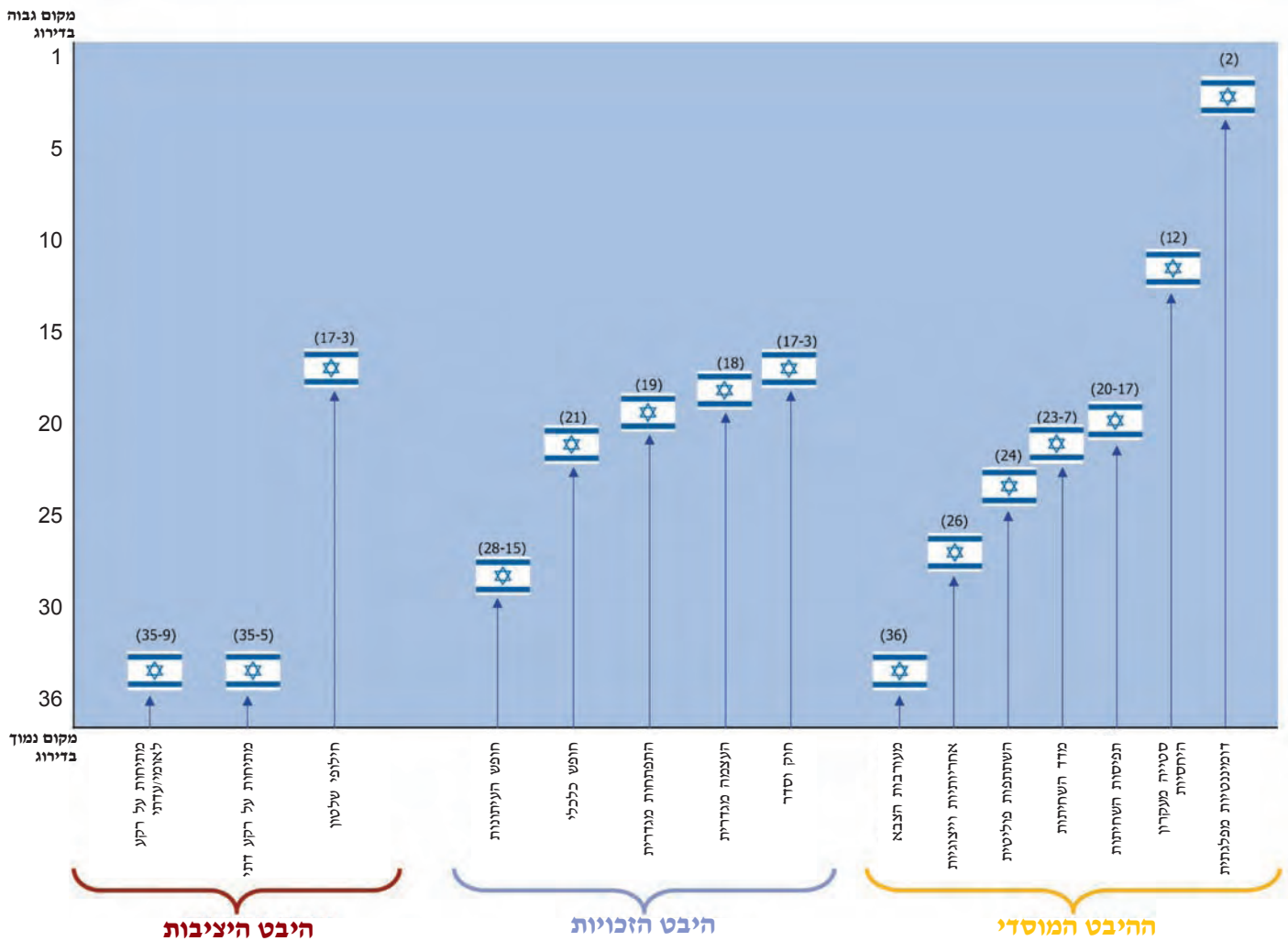
5 לפירוט מדד השסעים החברתיים ולדיון מעמיק בו ראו א' אריאן, פ' בן-נון, ש' ברנע, ר' ונטורה ומ' שמיר, **מדד הדמוקרטיה הישראלית לציון עשור לרצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2005.

המדדים היא ממוקמת בשליש התחתון של המדינות, בחלק אף בתחתית הסולם. בהיבט המוסדי ניכר כי ישראל מדורגת נמוך במידת האחריות שמגלים נבחריה לציבור, ובתחתית הסולם במדד 'מעורבות הצבא בפוליטיקה' הנגזר מהמציאות הביטחונית בישראל. בהיבט הזכויות נמצא כי מצבה של ישראל טוב יותר במדד החוק והסדר ובמדדי השוויון המגדרי,

אך חופש העיתונות נמוך, ואף הוא מושפע מהסכסוך הישראלי-פלסטיני. בהיבט היציבות חל אמנם שיפור ניכר בחילופי השלטון התכופים שאפיינו את ישראל בעבר, אולם בשני מדדי המתחות החברתית ישראל ממוקמת בדירוגים במקומות נמוכים מאוד. אלה הן נקודות התורפה של הדמוקרטיה הישראלית, שאין לתלותן במאפיינים ה"מיוחדים" של המקרה הישראלי.

תרשים 2

מקומה של ישראל בדירוג המדינות הדמוקרטיות שבמדגם על פי 15 מדדים

2. ישראל 2006 בראי המדדים:

שינויים בהשוואה למדדים הקודמים

שלא כמדד 2005, שהצביע על מגמות של חוסר שינוי או הרעה,⁶ ברוב המדדים שנבחנו ב-2006 ניכר מצב של איזון: בשישה מדדים חלה הרעה בהערכת מצבה של ישראל ב-2006, בחמישה מדדים חל שיפור מאז הבחינה האחרונה, ובשבעה מדדים לא חל כל שינוי וישראל נותרה במקום שבו הייתה ב-2005. לוח 1 שלהלן מציג את המדדים המעודכנים לפי כיוון ההשפעה: שיפור, חוסר שינוי או הרעה במצב הדמוקרטיה הישראלית לעומת 2005. מחמשת המדדים שבהם נרשם שיפור בהערכת מצבה של ישראל 2006 ביחס לאשתקד, אחד נכלל בהיבט המוסדי, שניים בהיבט הזכויות ושניים בהיבט הציבורי; משבעת המדדים שבהם לא חל שינוי שניים נכללים בהיבט המוסדי, שלושה בהיבט הזכויות ושניים בהיבט הציבורי; מארבעת המדדים שבהם חלה השנה הרעה בהערכת מצבה של ישראל שניים שייכים להיבט המוסדי ושניים להיבט הזכויות. במדדי הציבור לא חלה הרעה השנה.

מקרב 11 המדדים הבין-לאומיים הנכללים בהיבט המוסדי עדכנו השנה שבעה מדדים. באחד חל שיפור, בשניים לא חל שינוי, ובארבעה חלה הרעה במצבה של ישראל ביחס למדדים הקודמים. שיפור נרשם במדד הדומיננטיות המפלגתית, אך הרעה נרשמה במדד הסטייה מעקרון היחסיות - שני מדדים הבוחנים את מידת הייצוגיות בבית הנבחרים (ראו בחלק השני של מדד הדמוקרטיה הון במערך המפלגות). חוסר שינוי נרשם בשני מדדים: מדד האחריותיות האופקית, שפיתח International Country Risk Guide (להלן: ICRG)⁷ ואשר בוחן את מידת המעורבות של הצבא

בפוליטיקה, ומדד השחיתות של ה-ICRG, הבוחן את עמדות הציבור במדינות השונות בעניין מצב השחיתות באותן מדינות.⁸ במדד הראשון קיבלה ישראל ב-2006 את הציון 2.5 מתוך 6,⁹ והוא זהה לציון שהיא קיבלה ב-2005. ב-2004 וב-2003 עמד הציון על 3, ומכאן שחלה הרעה במצבה של ישראל בשנתיים האחרונות, ביחס לשנתיים הקודמות. במדד השני, מדד השחיתות, לא חל שינוי השנה, והציון שישראל קיבלה נותר זהה (3). ב-2004 עמד הציון על 4, ומכאן שגם במדד זה חלה הרעה במצבה של ישראל ביחס לעבר.

בארבעה מדדים של מדדי ההיבט המוסדי חלה הרעה ב-2006. הראשון הוא מדד תפיסת השחיתות של Transparency International (להלן: TI), המבוסס על תפיסותיהם של מומחים בעולם בעניין מצב השחיתות במדינות שונות.¹⁰ במדד תפיסת השחיתות אנו עדים לירידה הדרגתית בציונים שישראל מקבלת: מ-7.3 ב-2003 ל-6.3 באוקטובר 2005. שלושת המדדים הנוספים שנרשמה בהם ירידה של ממש שייכים להשתתפות הפוליטית (שיעור המצביעים בבחירות 2006) ולייצוגיות פוליטית (סטייה מעקרון היחסיות). בהם נדון בהמשך בהרחבה.

מתוך 15 המדדים הנכללים בהיבט הזכויות עודכנו השנה שבעה מדדים. בשני מדדים חל שיפור במצבה של ישראל ביחס לאשתקד: במדדים לבחינת מעמד האישה, הכלולים במדד ההתפתחות העולמית שמפרסם האו"ם מדי שנה בשנה בדוח ההתפתחות העולמי (Human Development Report) - מדד ההתפתחות המגדרית (Gender-Related Development Index), האומד את אי-השוויון ביכולות ובהישגים של גברים ונשים, ומדד ההעצמה המגדרית (Gender

6 שם, עמ' 21.

7 במדד שלפנינו נעשה שימוש בחמישה מדדים מתוך ICRG: מדד האחריותיות האופקית, מדד השחיתות, מדד חוק וסדר ושני מדדי המתחות (על רקע לאומי/לשוני ועל רקע דתי). למידע נוסף על ICRG ראו אתר הפרויקט: <http://www.icrgonline.com>

8 מדד השחיתות נע בין 0 (שחיתות פוליטית רבה) ל-6 (היעדר שחיתות פוליטית). את אומדן השחיתות של ישראל קבעו מומחים של מכון ICRG, האוספים מידע על מצב השחיתות ממגוון מקורות.

9 הציון 1 מציין מעורבות רבה של הצבא בפוליטיקה, והציון 6 מציין מעורבות מעטה של הצבא בפוליטיקה.

10 מדד תפיסת השחיתות נע בין 0 (שחיתות פוליטית רבה) ל-10 (היעדר שחיתות פוליטית). המדד מפרסם מדי שנה בשנה על ידי TI, והוא מבוסס על הערכות מומחים - מנתחי מדיניות, אנשי אקדמיה, עיתונאים, מנהלים בכירים ואנשי עסקים - האומדים את מידת השחיתות במדינתם ובמדינות אחרות. להרחבה ראו <http://www.transparency.org>

לוח 1

ישראל 2006 בראי המדדים: שינויים בהשוואה למדד 2005*

שם המדד	הסולם	הציון של ישראל	הדירוג היחסי**	שינוי
חילופי שלטון	מספר חילופי השלטון בשנים 2006-1996	4	17-3 (36)	↑
השלמת קדנצייה	100-0 (100% = כהונה מלאה)	82.22	אין השוואה בין-לאומית	↑
מדד התפתחות מגדרית	1-0 (0 = היעדר שוויון)	0.911	19-15 (36)	↑
מדד העצמה מגדרית	1-0 (0 = היעדר שוויון)	0.622	18 (33)	↑
דומיננטיות מפלגתית	100 - [מספר המושבים בבית התחתון] (100 = דומיננטיות גבוהה, ייצוגיות נמוכה)	413.8	2 (36)	↑
מתיחות על רקע דתי	6-0 (0 = מתיחות רבה)	2.5	35-6 (36)	=
מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני	6-0 (0 = מתיחות רבה)	2	35-9 (36)	=
מדד החוק והסדר	6-0 (0 = שמירה מעטה על חוק וסדר)	5	17-3 (36)	=
מדד החופש הכלכלי	5-1 (1 = חופש כלכלי רב)	2.36	21 (36)	=
מדד השחיתות	6-0 (0 = שחיתות רבה)	3	23-7 (36)	=
אחריותיות אופקית	6-0 (0 = מעורבות צבאית גבוהה)	2.5	36-6 (36)	=
חופש העיתונות	100-0 (0 = חופש מלא)	28	28-15 (36)	=
סטייה מעקרון היחסיות	100-0 (0 = יחסיות מושלמת)	2.72	12 (33)	↓
השתתפות פוליטית	100-0 (100% = הצבעה מלאה)	63.2	24 (36)	↓
ייצוגיות ואחריותיות	100-0 (100 = אחריותיות גבוהה)	60.2	32 (26)	↓
מדד תפיסת השחיתות	10-0 (0 = שחיתות רבה)	6.3	20-17 (36)	↓
שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים	100,000-0 (0 = מעט אסירים)	265	אין השוואה בין-לאומית	↓
שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, ללא אסירים ביטחוניים	100,000-0 (0 = מעט אסירים)	180	אין השוואה בין-לאומית	↓

* המדדים מסודרים על פי מגמת השינוי (שיפור, חוסר שינוי והרעה) ועל פי סדר התכונות הקבוע במדד.
 ** המספר המופיע בסוגריים בעמודת הדירוג היחסי מציין את מספר המדינות שנכללו בהשוואה.

ופינוי שלושתי היישובים בצפון השומרון. בהקשר זה ראוי להזכיר את מנגנון 'אי-האמון הקונסטרוקטיבי' שאומץ בעקבות ביטול הבחירה הישירה לראשות הממשלה ושנועד להקשות על האופוזיציה להפיל ממשלה באין ממשלה חלופית הנהנית מרוב בכנסת. יציבות הממשלה ה-30 נשמרה אם כן לכל אורך כהונת הכנסת ה-16, עד אשר החליט ראש הממשלה אריאל שרון להקדים את הבחירות בחצי שנה. מדד אי-השלמת הקדנצייה משלים תמונה זו. ב-4 בינואר 2006 אושפז ראש הממשלה אריאל שרון עקב מחלה, וסמכויותיו הועברו לממלא מקומו אהוד אולמרט עד לאחר הבחירות לכנסת ה-17, אז נעשה אולמרט ראש הסיעה הגדולה. יציבותה של הממשלה ה-30 הייתה איתנה, יותר משידעה ישראל בכל העשור האחרון.

3. ממצאים נבחרים מתוך המדד

ההיבט המוסדי

שחיתות פוליטית

היעדר טוהר מידות, או בשמו המקובל 'שחיתות פוליטית', תופס מקום מרכזי ביותר בשיח הציבורי בישראל בשנים האחרונות. בשנה החולפת היינו עדים לעלייה בהיקף הסיקור התקשורתי של חשדות נגד אישים רמי דרג העושים לכאורה שימוש לא הולם במשרתם. בין שהחשדות הובילו להגשת כתבי אישום ובין שהסתיימו בלא כלום, שוררת תמימות דעים שמדובר בתופעה מדאיגה. כאמור, במדד הדמוקרטיה נבחנה השחיתות הפוליטית בעזרת הערכותיהם של שני מכוני מחקר בין-לאומיים: ICRG, הבוחן את עמדות הציבור בישראל כלפי השחיתות, ו-TI, הבוחן אותה על פי תפיסות של גורמי הערכה מקצועיים מחו"ל.¹⁴

ההזדמנויות בין גברים לנשים בעולם.¹¹ בשלושה מדדים לא חל שינוי: במדד חופש העיתונות, במדד החוק והסדר ובמדד החופש הכלכלי, המפורסם על ידי Heritage Foundation (יפורטו בהמשך).

בשני מדדים השייכים להיבט הזכויות, הבוחנים את מידת ההקפדה על זכויות אזרחיות, חלה השנה הרעה: שיעור האסירים הפליליים ושיעור האסירים הפליליים והביטחוניים לכל 100 אלף תושבים. ההנחה היא שככל ששיעור האסירים גבוה יותר, כך יש נוקשות גדולה יותר ומגבלות רבות יותר מצד מערכת אכיפת החוק. במדד הדמוקרטיה אנו נוטים לחלק את המדד הזה לשניים: שיעור האסירים ל-100 אלף תושבים, לרבות אסירים ביטחוניים, ושיעור האסירים ל-100 אלף תושבים, ללא האסירים הביטחוניים. נכון לפברואר 2006 כלואים בישראל 18,550 אסירים, כ-6,000 מהם אסירים ביטחוניים שאינם אזרחי ישראל.¹² מנתונים אלה עולה כי שיעור האסירים לכל 100 אלף תושבים ב-2006 עומד על 180 - מספר גבוה לעומת המדדים הקודמים.¹³

מקרב חמשת המדדים הנכללים בהיבט היציבות עודכנו השנה ארבעה. בשני מדדי המתיחות החברתית ועל רקע דתי ועל רקע לאומי/עדתי/לשוני לא חל השנה שינוי. בשני המדדים הנוגעים ליציבות הממשלה - מדד חילופי השלטון ואי-השלמת הקדנצייה - חל שיפור ביחס לבחינות הקודמות. במדד חילופי השלטון, שהוא מספר הממשלות שהתחלפו בעשור האחרון, מדורגת ישראל ב-2006 במקום 3-17, שאותו היא חולקת עם מדינות כמו הולנד, דנמרק, גרמניה ואנגליה. היציבות הממשלתית נשמרה, יש לציין, חרף המשברים הקואליציוניים הקשים שפקדו אותה ותחלופת השרים בה במהלך יישום תהליך ההינתקות מחבל עזה

11 הסבר מפורט על המתודולוגיה ועל המקורות שעליהם נשען האו"ם ראו בדוח ההתפתחות העולמי, 2005: <http://hdr.undp.org/reports/global/2005>

12 הכוונה לאסירים ביטחוניים תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה. הנתונים למדד זה התקבלו משירות בתי הסוהר, והם נכונים לפברואר 2006. במדד זה לא נעשתה השוואה בין-לאומית.

13 שיעור האסירים לכל 100 אלף נפש ב-2003 היה 132, ב-2004 - 143 וב-2005 - 175.

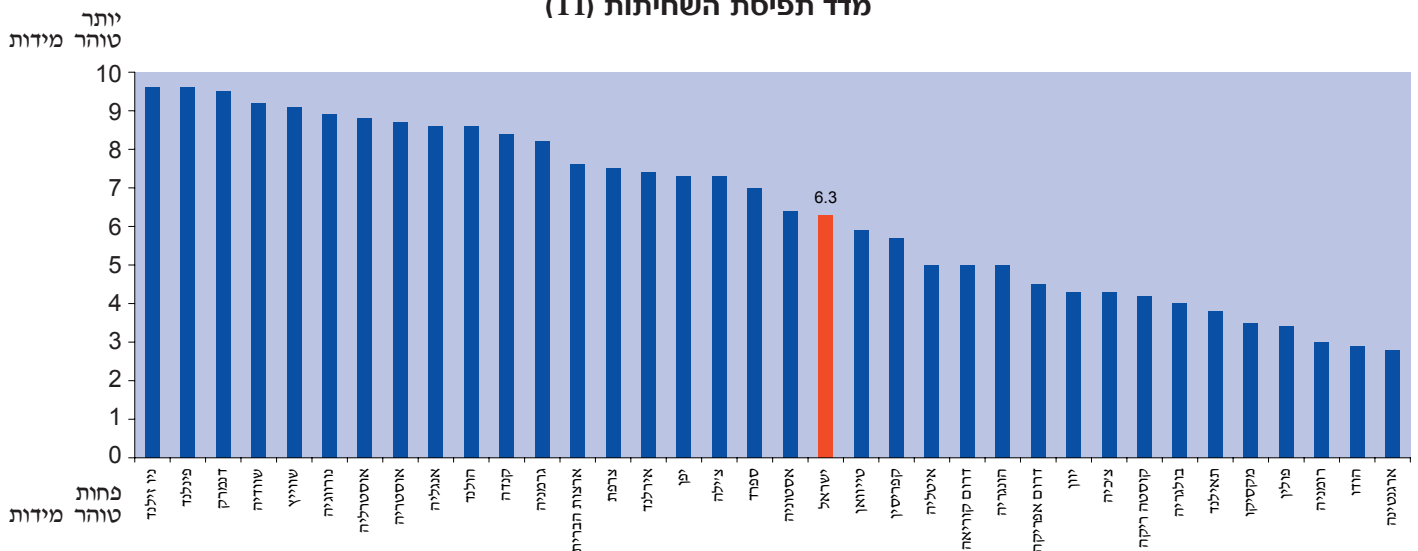
14 על דרך איסוף הנתונים של מכוני מחקר אלו ראו הערה 10.

בחינת מצבה של ישראל בשנים האחרונות במבט מבחוץ חושף תמונה לא מחמיאה. ברשימת 36 המדינות שאחריהן אנו עוקבים מאז 2003, ישראל הידרדרה מהמקום ה-14 ב-2003 למקום ה-17 ב-2004,¹⁷ והגיעה עד המקום ה-20 בשלהי 2005. גרמניה, שרק לפני שלוש שנים חלקה עם ישראל את אותו מקום (14), נמצאת היום במקום ה-12 ברשימת 36 הדמוקרטיות שנכללו במבחן, עם ציון 8.2. אמנם מקומה של ישראל לפי TI עדיין טוב יותר מזה של איטליה, יוון וכמה ממדינות מזרח אירופה, אולם התמונה הקודרת העולה מתרשים 4 מלמדת על מגמת הרעה עקיבה, גם אם מתונה.

הציון שקיבלה ישראל ב-2006 מ-ICRG הוא 3, כמו הציון שקיבלה במדד 2005. גם מקומה היחסי נותר כשהיה (7-23).¹⁵ לפיכך התמקדנו השנה במדד תפיסת השחיתות שפותח בארגון TI. לפי מדד זה, כל מדינה זוכה לציון מסכם הנע בין 0 (שחיתות פוליטית רבה) ל-10 (טוהר מידות רב) בדירוג יחסי של כ-70 מדינות. כפי שניתן לראות בתרשים 3, ישראל ממוקמת במקום ה-20, בין אסטוניה לטייוואן, בדירוג 36 המדינות ב-2006, עם ציון ממוצע 6.3.¹⁶ פינלנד וניו זילנד חולקות את המקום הראשון עם השיעורים הגבוהים ביותר של טוהר מידות (9.6), ואחריהן באות דנמרק ושוודיה. בתחתית הסולם נמצאות ארגנטינה, הודו ורומניה, שבהן תופעת השחיתות שכיחה ביותר.

תרשים 3

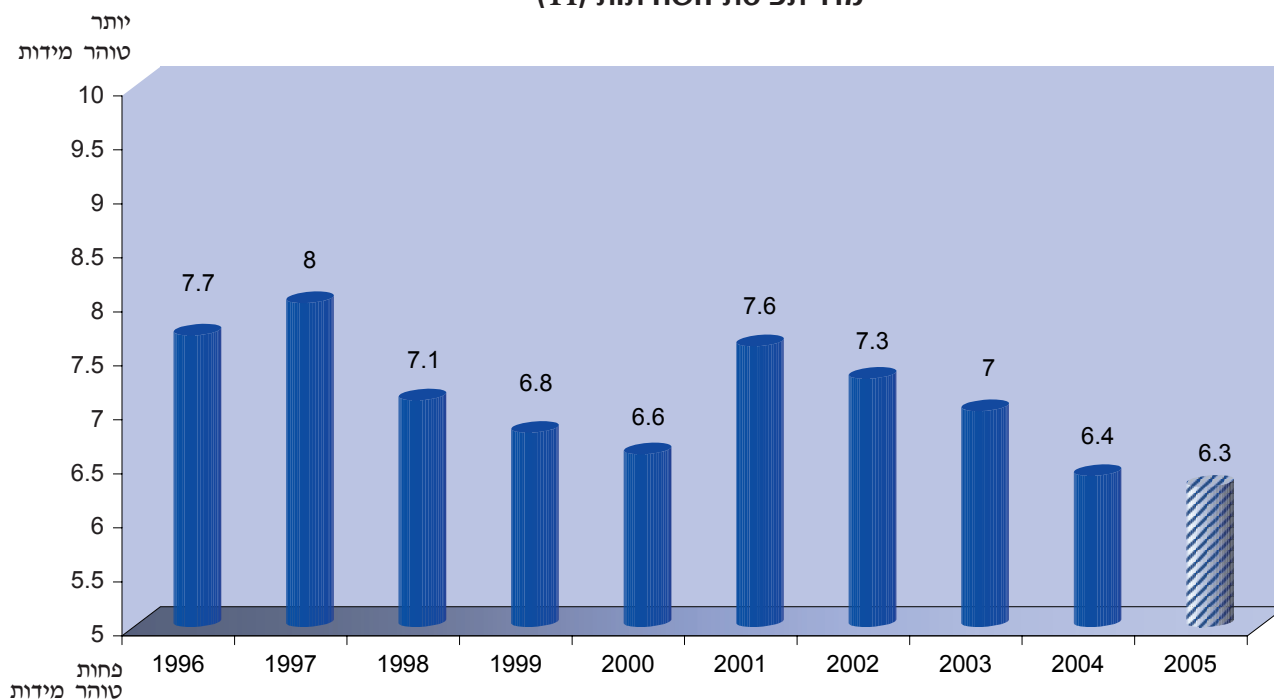
שחיתות פוליטית בהשוואה בין-לאומית
מדד תפיסת השחיתות (TI)

15 ראו אריאן, בן-נון, ברנע, ונטורה ושמיר (לעיל הערה 5), עמ' 26-27.
 16 דוח TI פורסם ב-18 באוקטובר 2005.
 17 ראו א' אריאן, פ' בן-נון וש' ברנע, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004, כולל סקר עמדות הנוער, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2004, עמ' 16.

תרשים 4

שחיתות פוליטית בישראל, 1996-2006
(מדד תפיסת השחיתות (TI))

בעינו מאז 2003, והדבר מעיד על מעורבות גבוהה של הצבא בפוליטיקה בישראל. המדד השני בוחן את יכולתו של הציבור להחליף את מקבלי ההחלטות במערכת בחירות ממוסדת (Competitiveness of Executive Recruitment), מדד שפותח על ידי Polity אך לא עודכן מאז 2003.¹⁹ בוחן נוסף לאחראיות נמצא במדד הייצוגיות והאחראיות (Voice and Accountability) שמפרסם הבנק העולמי אחת לשנתיים.²⁰ הבנק העולמי מבסס את הערכותיו על כעשרה סקרים של מכוני מחקר בין-לאומיים ועל הערכות מומחים הבוחנים, כל אחד בתחומו, את האחראיות במדינות השונות. ההערכות מאוגדות למדד הנע בין הציון 0 לציון 100: ככל שהציון גבוה יותר, הייצוגיות והאחראיות גבוהות יותר.

אחראיות (accountability)

אחד העקרונות הנורמטיביים שהדמוקרטיה מבוססת עליהם הוא שהנבחרים אמורים לייצג את בוחריהם ולפעול למענם. אמנם קשה להעריך במציאות עד כמה קשובים הנבחרים להעדפות הבוחרים, אולם חובתם של ממלאי תפקיד ציבורי לדווח לציבור על אופן תפקודם ועל מילוי חובותיהם ולשאת באחראיות לכשלים ולאירועים יוצאי דופן בתחום אחריהם. במדד הדמוקרטיה אנו בוחנים שני מדדי אחראיות: הראשון הוא 'מדד מעורבות הצבא בפוליטיקה' (Military in Politics), שפותח אף הוא בידי ICRG.¹⁸ מדד זה נע בין 0 ל-6: הציון 0 מציין מעורבות רבה מאוד של הצבא בפוליטיקה, והציון 6 - חוסר מעורבות. במדד 2006 קיבלה ישראל את הציון 2.5, והיא ניצבת במקום האחרון ב-36 הדמוקרטיות שנבחנו. הנתון הזה עומד

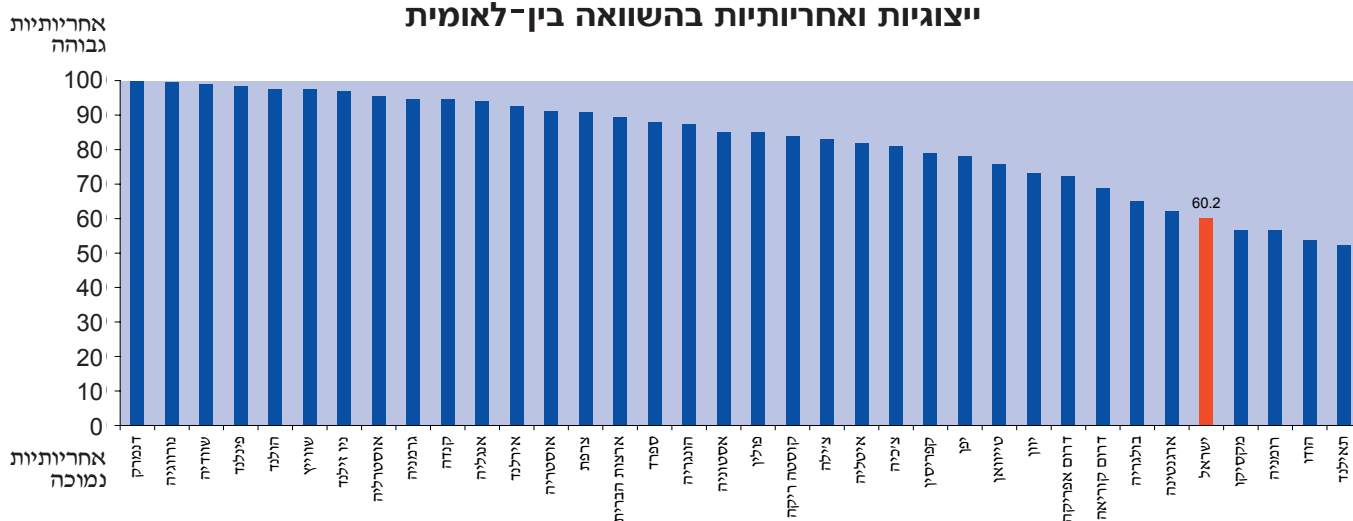
18 למידע נוסף ראו אתר הפרויקט: <http://www.countrydata.com>

19 לנתונים קודמים ל-2003 ראו <http://www.cidcm.umd.edu/inscr/polity>

20 הערכות הבנק העולמי ל-2009 מדינות מתפרסמות מאז 1996. הציון שכל מדינה מקבלת מבוסס על שילוב של הציונים השונים. הנתונים שמפורסמים השנה נכונים לסוף 2004. במאי 2006 יפרסם הבנק העולמי עדכון למדד. להרחבה ראו <http://www.worldbank.org/wbi/governance/govdata>

תרשים 5

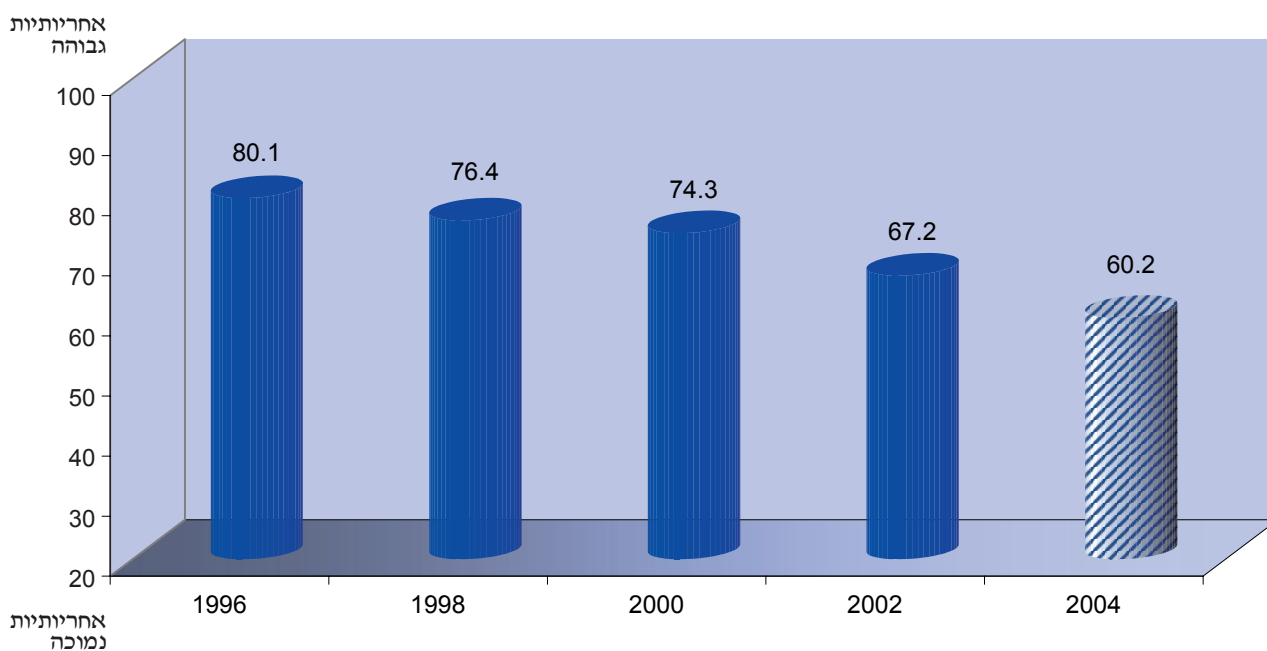
ייצוגיות ואחריותיות בהשוואה בין-לאומית

במדד האחריותיות זוכה ישראל בציון 60.2, והיא ממוקמת במקום ה-32 בדירוג 36 המדינות שנבחרו למחקר, בין מקסיקו לארגנטינה (תרשים 5). דנמרק, נורווגיה ושוודיה זוכות לציונים הגבוהים ביותר; תאילנד, הודו ורומניה נמצאות בתחתית הרשימה. התמונה קודרת עוד יותר לנוכח העובדה שהציון של ישראל הלך וירד בשנים האחרונות: ב-1996 קיבלה ישראל את הציון 80.1, ומאז נרשמה ירידה תלולה של כ-20 נקודות בהערכות הבנק העולמי (תרשים 6).

תרשים 6

ייצוגיות ואחריותיות בישראל, 1996-2004

ארגונים בין-לאומיים, חוקרים מן האקדמיה ואנשי תקשורת במדינות רבות. כל מדינה מקבלת ציון הנע בין 0 (חופש עיתונות מלא) ל-100 (היעדר חופש עיתונות). מדינות המקבלות עד 30 נקודות נחשבות לבעלות עיתונות חופשית; מדינות המקבלות בין 31

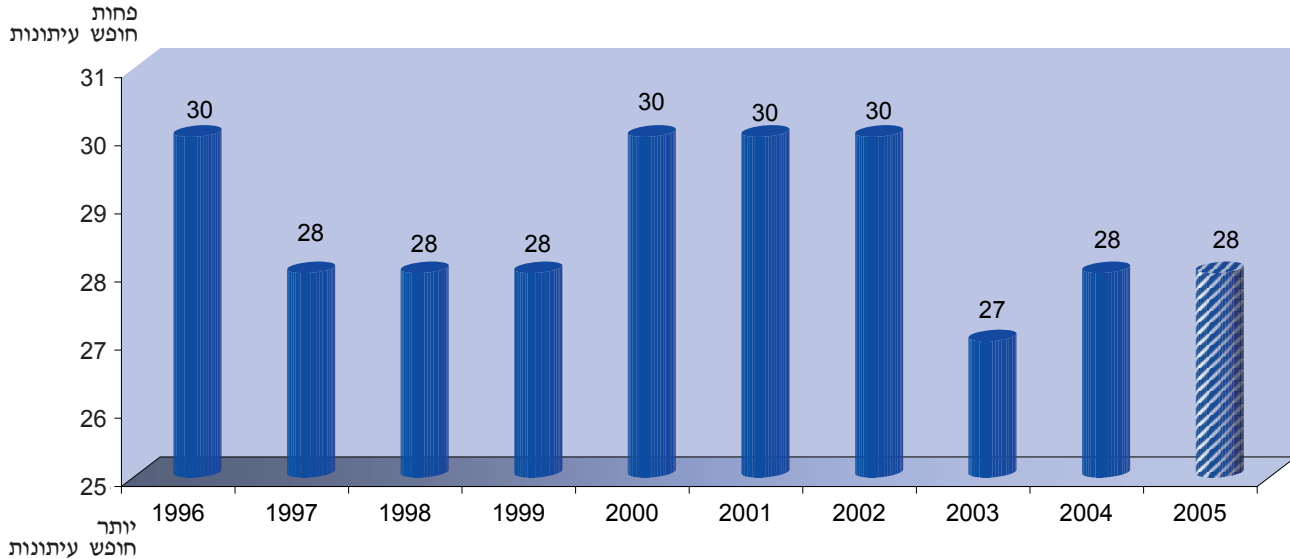
היבט הזכויות

חופש העיתונות

מדד חופש העיתונות שפיתח Freedom House מציין את מידת חופש העיתונות הכתובה והמשודרת ב-194 מדינות ברחבי העולם.²¹ הנתונים משמשים ממשלות,

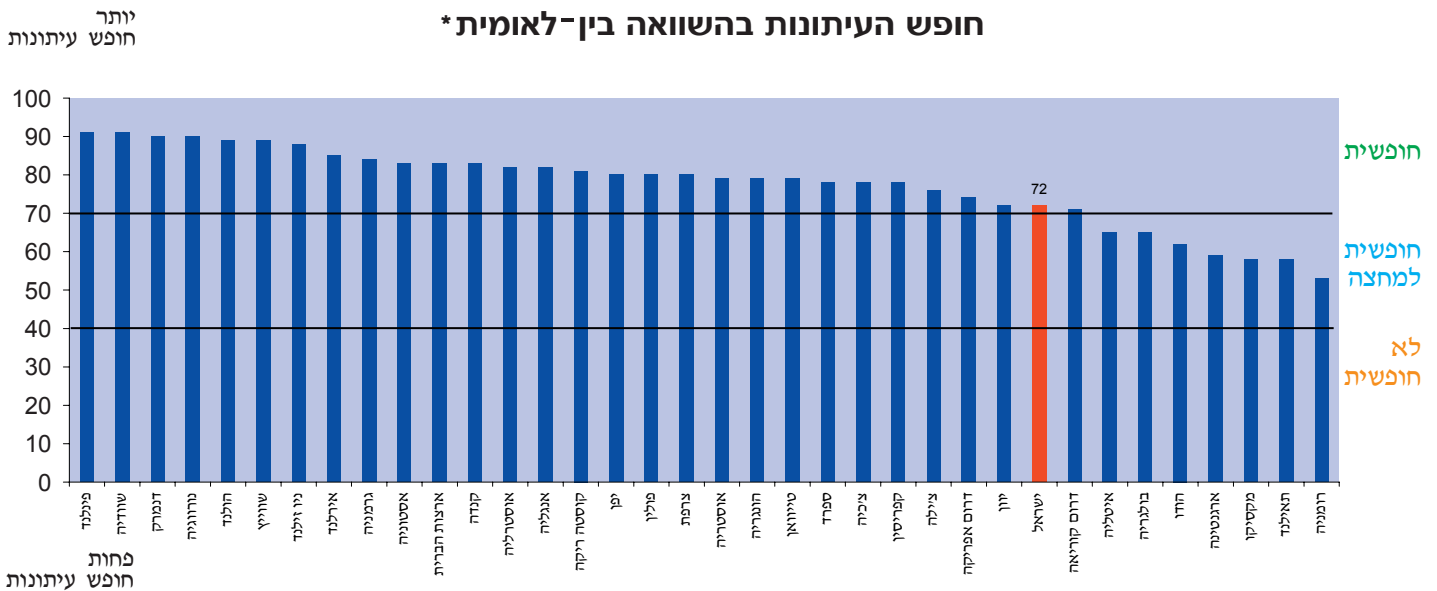
תרשים 7

חופש העיתונות בישראל, 1996-2005

תרשים 8

חופש העיתונות בהשוואה בין-לאומית*

* לצורך המחשה הציונים מוצגים בהיפוך, כך שציון גבוה יותר מסמל חופש עיתונות רב יותר.

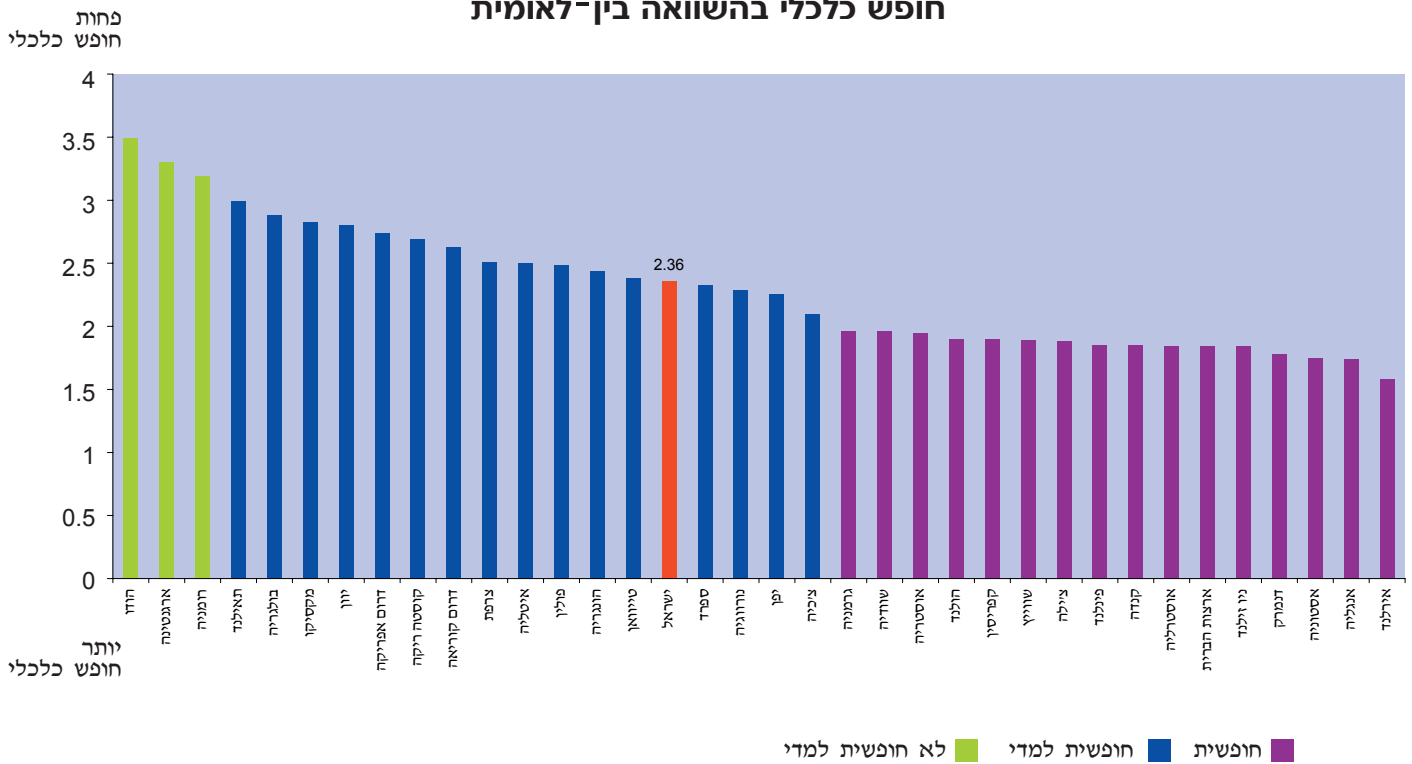
זכויות כלכליות (קניין)

מדד החופש הכלכלי הוא חלק מפרויקט Heritage Foundation, הבוחן 50 משתנים כלכליים ב-161 מדינות.²³ ההערכה של החופש הכלכלי מבוססת על מאגרי מידע, נתונים כלכליים קשיחים וראיונות עם פקידי ממשל. המדד נע בין 1 (חופש כלכלי רב) ל-5 (היעדר חופש כלכלי).²⁴ כפי שאפשר לראות בתרשים 9, ישראל ממוקמת במקום ה-21, בין ספרד ונורווגיה מצדה האחד לטייוואן והונגריה מצדה האחר. הציון 2.36 שקיבלה ישראל בינואר 2006 זהה לציון שקיבלה בשנתיים האחרונות. המדינות החופשיות ביותר הן אירלנד, אנגליה ואסטוניה, ואילו רומניה, ארגנטינה והודו סוגרות את הרשימה ומוגדרות לא חופשיות למדי.

ל-60 נקודות נחשבות לבעלות עיתונות חופשית למחצה, והמדינות שציוניהן נעים בין 62 ל-100 נקודות מוגדרות מדינות לא חופשיות.²² מצבה של ישראל במדד חופש העיתונות לא השתנה מאז 2004. בדוח 2005 קיבלה ישראל את הציון 28, הרעה ביחס לציון המשוקלל שקיבלה ב-2003 (27), אך שיפור ביחס לציון המשוקלל שקיבלה בשנים 2000-2002 (30; תרשים 7). מצבה של ישראל ביחס ל-35 המדינות הנבחרות אינו טוב במיוחד. כפי שראויים בתרשים 8, ישראל ממוקמת במקום ה-28 בין יוון לדרום קוריאה. פינלנד, שוודיה, דנמרק ונורווגיה הן המדינות בעלות חופש העיתונות הגדול ביותר; רומניה, תאילנד מקסיקו וארגנטינה מוגדרות 'חופשיות למחצה' עם ציונים הגבוהים מ-31, והן סוגרות את הרשימה.

תרשים 9

חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית

22 המדד פורסם באוגוסט 2005, והוא משקף את האירועים שהתרחשו בין ינואר 2004 לדצמבר 2004. לפירוט על מדד חופש העיתונות ראו א' אריאן, פ' בן-נון, ש' ברנע ו' צפתי, **התקשורת בדמוקרטיה הישראלית מנקודות מבט שונות**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2005.

23 Heritage Foundation. ראו <http://www.heritage.org/research/features/index/index.cfm>

24 החלוקה הפנימית: בין 1 ל-1.99: חופש כלכלי גבוה; בין 2 ל-2.99: חופש כלכלי גבוה למדי; בין 3 ל-3.99: כלכלה לא חופשית למדי; בין 4 ל-5: כלכלה לא חופשית.

שוויון מגדרי

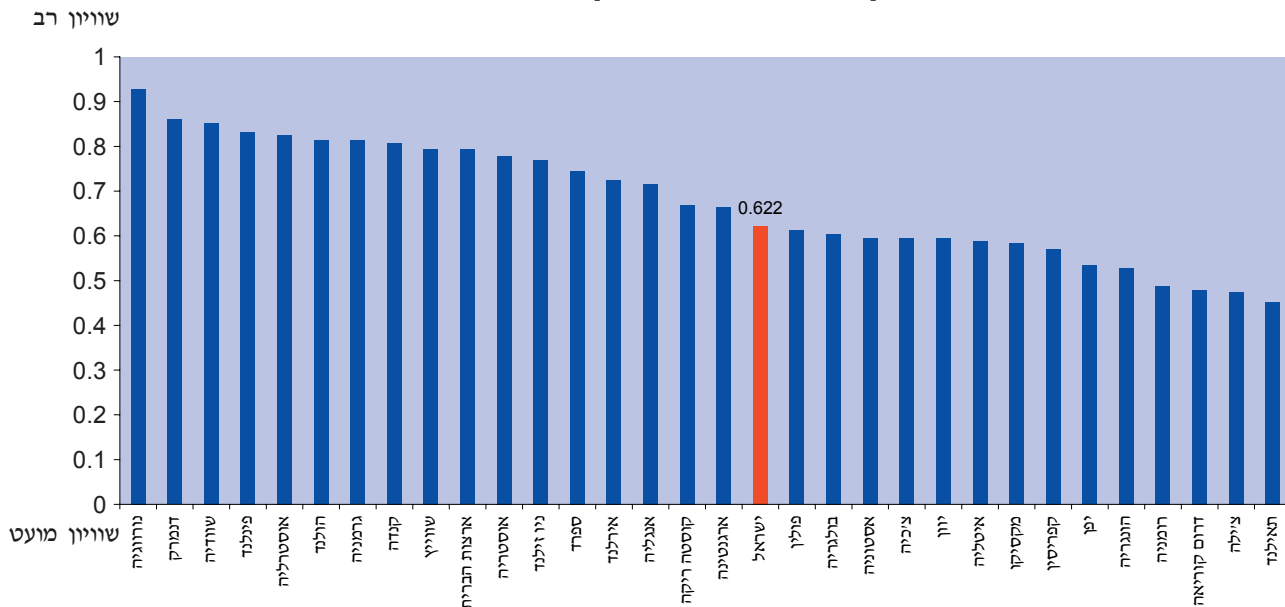
מצבה של ישראל, כפי שמשקף משני מדדי השוויון המגדרי, מלמד על שיפור ביחס למדדי הדמוקרטיה הקודמים. במדד ההתפתחות המגדרית זכתה ישראל בשלהי 2005 לציין 0.911, עלייה קלה לעומת 2004 (0.906) ו-2003 (0.891). ציון זה נחשב גבוה לנוכח העובדה שתוחלת החיים של נשים בישראל גבוהה משל הגברים ולאור שיעורי ההשכלה הגבוהים בקרב הנשים בישראל.

במדד ההעצמה המגדרית זכתה ישראל בסוף 2005 לציין 0.622, עלייה קלה לעומת 2004 (0.614) ו-2003 (0.596). כאן ניכר אי-השוויון בין הגברים לנשים, שכן שיעורן של הנשים בתפקידים בכירים בתחומי החקיקה, הפקידות והניהול רחוק מלהיות שוויוני. במדד ההעצמה המגדרית ישראל ממוקמת במקום לא טוב באמצע - 18 בדירוג 32 המדינות שבמבחן - בין ארגנטינה לפולין.²⁶ במקומות הראשונים ממוקמות שוודיה, דנמרק ונורווגיה, ואילו במקומות האחרונים תאילנד, צ'ילה ודרום קוריאה (תרשים 10). שלא כבמדד ההתפתחות המגדרית, שם הפער בין המדינות קטן למדי, במדד ההעצמה המגדרית הפער בין ישראל לבין המדינות המובילות

בצד מדדי הזכויות הכלכליות והזכויות הפוליטיות שנסקרו עד כה, אנו בוחנים מדד נוסף העוסק בשוויון המגדרי, או היעדר אפליה, בין גברים לנשים. המדד בוחן את היישום של שוויון הזכויות בתחומי עבודה שונים הלכה למעשה. כאמור, לצורך הערכה של יישום השוויון ב-36 המדינות אנו משתמשים בשני מדדים שמפרסם ארגון האו"ם בכל שנה בדוח ההתפתחות העולמי (Human Development Report): האחד הוא מדד ההתפתחות המגדרית (Gender-Related Development Index), האומד את אי-השוויון ביכולות ובהישגים של נשים ושל גברים בשלושה היבטים מרכזיים: חיים ארוכים ובריאים, השכלה ורמת חיים נאותה. המדד נע בין 0 (היעדר שוויון) ל-1 (שוויון מלא). האחר הוא מדד ההעצמה המגדרית (Gender Empowerment Measure), העוקב אחר שוויון ההזדמנויות בין גברים לנשים בעולם בשלושה מישורים של העצמה: השתתפות פוליטית ושותפות בקבלת החלטות פוליטיות, השתתפות בפעילות הכלכלית ושליטה על משאבים כלכליים.²⁵

תרשים 10

שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית

25 ראו דוח ההתפתחות העולמי, 2005: <http://hdr.undp.org/reports/global/2005>.
 26 במדד ההעצמה המגדרית אין ציונים לדרום אפריקה, לצרפת ולהודו.

קדנציה. הראשון מודד את מספר הפעמים שהשליטה הממשית ברשות המבצעת החליפה ידיים (changes in effective executive),²⁷ והשני עוסק בתדירות חילופי השלטון ובהשלמת תקופת הכהונה של הממשלה כפי שנקבעה ביום השבעתה.

ניכר. משמעות הנתונים היא שבישראל מתקיים שוויון רב בכל הנוגע להתפתחות האישית, ליכולת ולהישגים של הנשים, אך אי-שוויון בכל הנוגע להעצמה של נשים ולהזדמנויות הפתוחות לפניהן בחברה.

היבט היציבות

יציבות הממשלה

סוגיית יציבות המערכת הפוליטית מעסיקה עד מאוד את העוסקים בפוליטיקה, והיא עומדת במוקד פולמוס מתמשך בין המצדדים בחיזוק הריכוזיות השלטונית לבין המעדיפים את הגמישות וההסכמיות בין רשויות השלטון. יציבות מוגדרת כמצב של היעדר שינויים יסודיים או שיבושים מהותיים בתפקודה של המערכת הפוליטית. במסגרת מדד הדמוקרטיה וכחלק מנושא הבחירות העומד במרכז מחקר זה בחרנו להתייחס לשני מדדים האומדים את יציבות המערכת הפוליטית בישראל, בהנחה שלמידת היציבות יש השפעה רבה על איכותה ועל תפקודה של הדמוקרטיה. בחנו את היציבות על פי שני מדדים: מדד חילופי השלטון ומדד אי-השלמת

חילופי השלטון

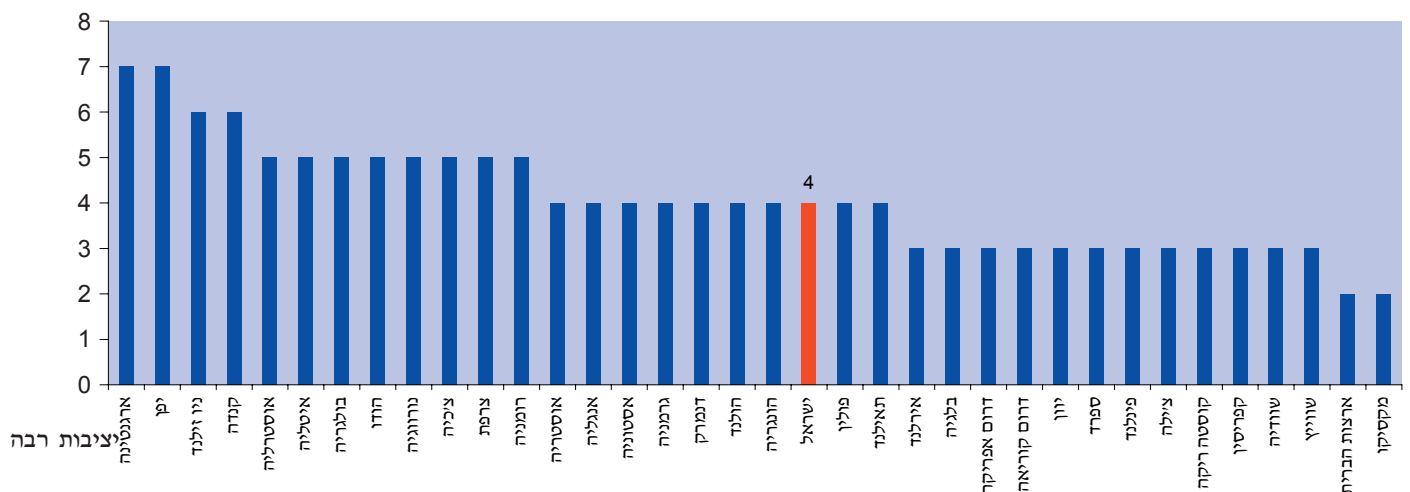
שלא כמו המדדים האחרים שסקרנו עד כה, מדד חילופי השלטון אינו שנתי אלא מתייחס לעשור האחרון - 1996-2006. תרשים 11 שלהלן מציג את מספר חילופי הממשלות ב-36 המדינות שנכללו במבחן. לאחר ביטול שיטת הבחירה הישירה (2001) חזרה ישראל ליציבות מבחינת חילופי הממשלות. נכון ל-2006 ישראל נמצאת באמצע הסולם (3-17), לצד מדינות כמו הולנד, דנמרק, גרמניה ואנגליה. שתי מדינות הסובלות מאי-יציבות בעשור האחרון הן ארגנטינה ויפן, שבהן התחלפו בפרק זמן זה שבע ממשלות. לעומת זה בארצות הברית ובמקסיקו, שבהן מתקיים משטר נשיאותי, התחלפו בעשור האחרון רק שני נשיאים (הבחירות לנשיאות במקסיקו יתקיימו ביולי 2006).

תרשים 11

יציבות הממשלה בהשוואה בין-לאומית

חילופי שלטון, 1996-2006

יציבות מעטה

27 לנתונים על תדירות חילופי הממשלה ראו הכרך The Political Data, היוצא לאור אחת לשנה על ידי European Journal of Political Research.

אי-השלמת קדנצייה

על אף מקומה הטוב של ישראל בהשוואה בין-לאומית בממד של יציבות הממשלה, נותרה בעינה הסוגיה של אי-השלמת קדנצייה,²⁸ היינו השאלה אם ממשלה הצליחה להשלים את כהונתה או שהיא הוחלפה לפני תום תקופת הכהונה שנקבעה לה בחוק. מדד אי-השלמת הקדנצייה מחושב על ידי חלוקת משך כהונת הממשלה - מיום השבעתה ועד השבעת הממשלה החדשה - בתקופת הכהונה שהוקצתה לממשלה מיום השבעתה ועד המועד המתוכנן לבחירות הבאות, על פי הקבוע בחוק יסוד הכנסת.²⁹ מדד זה, הנע בין 0% ל-100%, מסייע בדינו להבחין באי-יציבות של ממשלות ישראל.³⁰

במדד אי-השלמת הקדנצייה חל שיפור ניכר ביחס לכנסות הקודמות. הממשלה ה-30 במספר בראשותו של אריאל שרון נכנסה לתפקידה בפברואר 2003. חרף המשברים הפוליטיים ותחלופת השרים במשרדי הממשלה השונים היא שמרה על יציבות שלטונית בתקופה של מעל שלוש

שנים. עם זאת מדד אי-השלמת הקדנצייה מציג גם תמונה של חוסר יציבות של ממשלות בישראל בעשור האחרון: בכל מערכת בחירות לכנסת בעשור האחרון התחלף ראש ממשלה, ולא זו בלבד אלא ששום ראש ממשלה לא הצליח להשלים את תקופת הכהונה המתוכננת. הממשלה ה-25 בראשותו של יצחק רבין ז"ל (1992-1995) החזיקה מעמד 78.4% מתקופת הכהונה שיועדה לה ונקטעה בעקבות רציחתו של ראש הממשלה. הממשלות ה-29 וה-30 בראשותו של אריאל שרון (2001-2006) אמנם החזיקו מעמד תקופה ארוכה, אך הצליחו להשלים רק 77.4% ו-82.2% (בהתאמה) מן התקופות שיועדו להן. הממשלה ה-27 בראשותו של בנימין נתניהו (1996-1999) השלימה 69.2% מן התקופה שהוקצתה לה; הממשלה ה-26 בראשותו של שמעון פרס שרדה 63.6% מהתקופה, ואילו הממשלה ה-28 בראשותו של אהוד ברק (1999-2001) הצליחה להשלים רק 39.2% מתקופת הכהונה שנקבעה לה על פי חוק.

לוח 2

מדד אי-השלמת קדנצייה

שיעור הכהונה בפועל	מסך כהונת הממשלה המתוכנן בחודשים	תאריך מתוכנן לבחירות	מסך כהונת הממשלה בחודשים	סיום כהונת הממשלה	תחילת כהונת הממשלה	בחירת הכנסת	ראש הממשלה
78.43%	51	29.10.1996	40	4.11.1995	13.7.1992	23.6.1992	יצחק רבין
63.64%	11	29.10.1996	7	18.6.1996	5.11.1995	לא הייתה	שמעון פרס
69.23%	52	1.11.2000	36	6.7.1999	18.6.1996	29.5.1996	בנימין נתניהו
39.22%	51	28.10.2003	20	7.3.2001	6.7.1999	17.5.1999	אהוד ברק
77.42%	31	28.10.2003	24	28.2.2003	7.3.2001	לא הייתה	אריאל שרון
82.22%	45	14.11.2006	37	28.3.2006	28.2.2003	28.1.2003	אריאל שרון*

* ב-21 בנובמבר 2005 התפזרה הכנסת ה-16, והבחירות לכנסת ה-17 נקבעו ל-28 במרס 2006.

28 ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 106.
 29 הנתונים לקוחים מאתר האינטרנט של כנסת ישראל: <http://www.knesset.gov.il/govt/heb/GovtByNumber.asp>
 30 חסרונו של מדד זה הוא הקושי באיסוף הנתונים, שכן אין מאגר מידע המכיל נתונים כאלה על דמוקרטיה שונות.

ג. סקר הדמוקרטיה 2006

2. תפיסת מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי ב-2006 על פי שלושת ההיבטים

סקר הדמוקרטיה כולל את הערכות הציבור על פי היבטים שונים: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות והלכידות.

בהיבט המוסדי נבחנו חמישה ממדים מרכזיים: השתתפות פוליטית, ייצוגיות, תפיסת היקף השחיתות, האחריות ויכולת ההשפעה על מדיניות. הממד שזכה להערכה הגבוהה ביותר מצד הציבור הישראלי הוא ההשתתפות הפוליטית: כ-73% מהציבור מעריכים כי מידת ההשתתפות הפוליטית בישראל דומה למידת השתתפות הפוליטית במדינות אחרות או גבוהה ממנה. ואולם התפיסה הזאת אינה עומדת במבחן ההשוואה הבינלאומית. על פי הממד הבינלאומי, אשר מתייחס רק לנתוני ההשתתפות בבחירות, ישראל אינה נמנית עם המדינות שבהן ההשתתפות רבה מאוד, אלא היא מדורגת במקום ה-24 עם 63.2% אחוזי הצבעה (ראו תרשים 26 להלן). הממד השני במדרג הוא הייצוגיות - כ-61% מהנשאלים מעריכים שיחסי הכוחות בכנסת משקפים במידה רבה או במידה מסוימת את התפלגות הדעות בציבור. בחינה השוואתית בין-לאומית של מדד זה מעידה כי יש מתאם בין הערכת הציבור לבין מקומה של ישראל בסולם המדינות. כפי שיובהר בפרק הבא, הדבר נובע משיטת הבחירות היחסית הנהוגה בישראל.³² מבחינת טוהר המידות בפוליטיקה הישראלית, כ-47% סבורים כי ממדי השחיתות הפוליטית דומים לממדיה בשאר מדינות העולם או נמוכים מהם. נושא זה בולט בסדר היום הציבורי, ועל כן הערכות הציבור אינן מפתיעות. באשר לשאלת האחריותיות - 'באיזו מידה אתה מסכים שהפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב?' - נמצא כי רק כ-38% מהציבור מייחסים לנבחרי הציבור רמה גבוהה של אחריותיות בישראל 2006. הממד האחרון, המוערך במידה הנמוכה ביותר בהיבט זה, הוא יכולת הציבור להשפיע על מדיניות - רק כ-27% מהציבור חושבים שיש ביכולתם להשפיע על מדיניות הממשלה.

לצד השימוש במדדים ה'אובייקטיביים' הבינלאומיים שהוצגו בפרק הקודם, ערכנו סקר דעת קהל שמטרתו לבחון את הערכת הציבור ועמדותיו ביחס לדמוקרטיה הישראלית. סקר הדמוקרטיה כולל בחינה של הערכות הציבור בשלושת ההיבטים: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות והלכידות. על בסיס היבטים אלו ניתן לשקלל ולהעריך את תפיסת הציבור בנוגע למימוש הדמוקרטיה בישראל ואת מידת התמיכה בה ושיעור הרצון ממנה. הסקר נערך בפברואר 2006 בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה בישראל, היהודית והערבית. המדגם כלל 1,204 נבדקים, והם רואיינו בעברית, בערבית או ברוסית.³¹

1. תמונת מצב מסכמת

מתשובות הנשאלים אפשר ללמוד כי רוב הציבור תומך בדמוקרטיה כצורת המשטר המועדפת, וקרוב למחציתו מביע שביעות רצון מן הדמוקרטיה הישראלית. נתון זה מצביע על מצב קבוע של שביעות רצון בינונית מהדמוקרטיה הישראלית. עוד נמצא כי רוב הציבור תומך במתן זכויות פוליטיות ואזרחיות למיעוטים, כגון חופש ביטוי ושוויון לפני החוק. כמו כן הציבור הישראלי מתנגד ברובו לאלימות ולסרבנות.

עם זאת אמון הציבור במוסדות הפוליטיים אינו גבוה בדרך כלל. ובאותו הקשר, דעת הקהל תופסת את השחיתות בישראל כתופעה לא שולית ומעריכה כי אישים בשלטון נגועים בשחיתות. הציבור סבור גם שיש בישראל שסעים חברתיים עמוקים ומתיחות רבה בין קבוצות.

הסקר מלמד כי הציבור הישראלי אמנם נוטה להתעניין בפוליטיקה, אך השתתפותו במסגרת הפוליטית הממוסדת נמוכה מאוד, והוא אינו חש שיש לו השפעה על מדיניות הממשלה. למרות זאת רוב הציבור מראה תחושת שייכות עמוקה לקהילה והזדהות עמוקה עם המדינה, וכמו כן גאווה להשתייך לישראל ורצון להישאר בה.

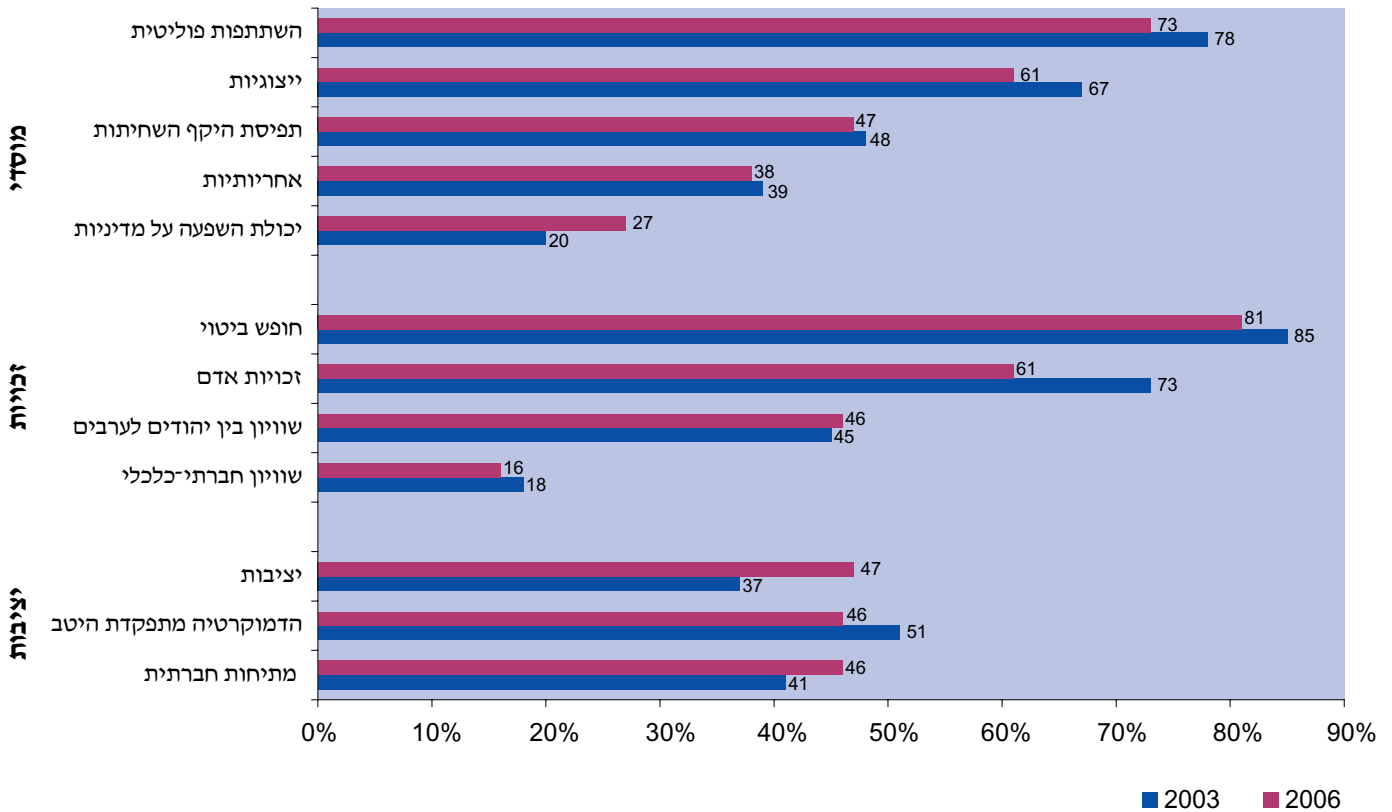
31 את הסקר ערך מכון מחשוב. טעות הדגימה המרבית ברמת ביטחון של 95% היא ±2.8.

32 שני המדדים הבוחנים את הייצוגיות הם מדד הדומיננטיות המפלגתית ומדד הסטייה מעקרון היחסיות. ראו תרשימים 40 ו-41 בחלק השני.

תרשים 12

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בקרב הציבור הישראלי
בשנת 2003 לעומת שנת 2006*

ציון גבוה = הערכה שמתקיים העיקרון הדמוקרטי בישראל (באחוזים)

* אלה הם המדדים בעבור ההיבטים השונים והקטגוריות ששוקללו: תפיסת היקף השחיתות: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות מבמדינות אחרות? (פחות מבאחרות או כמו באחרות: 1-3); ייצוגיות: באיזו מידה יחסי הכוחות בכנסת מבטאים לדעתך את התפלגות הדעות בציבור הרחב? (במידה רבה או במידה מסוימת: 1-2); השתתפות פוליטית: האם לדעתך יש בישראל יותר או פחות השתתפות של האזרחים בפוליטיקה מבמדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 3-5); הערכת יכולת ההשפעה: באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (במידה רבה או במידה מסוימת: 1-2); אחריותיות: באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים: 1-2); חופש ביטוי: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות חופש ביטוי מבמדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 3-5); זכויות אדם: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שמירה על זכויות אדם מבמדינות אחרות? (יותר מבאחרות או כמו באחרות: 3-5); שוויון בין יהודים לערבים: אזרחי ישראל הערבים מקופחים לעומת האזרחים היהודים (בכלל לא ובמידה מועטה: 1-2); שוויון חברתי וכלכלי: אין מספיק שוויון חברתי וכלכלי בארץ (לא מסכים: 1-2); שביעות רצון מתפקוד הדמוקרטיה: באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (מרוצה: 3-4); מתיחות חברתית: האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה מבמדינות אחרות? (פחות מבאחרות או כמו באחרות: 1-3); יציבות: לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל יציבה או לא? (יציבה או יציבה כמו אחרות: 1-3).

בהיבט המוסדי – נרשמה עלייה בהערכת הציבור את יכולת ההשפעה על המדיניות, ולעומת זאת ירידה בהערכת הציבור את מודי ההשתתפות הפוליטית, הייצוגיות, היקף השחיתות והאחריותיות.

בהיבט הזכויות – חלה ירידה בהערכת הציבור את מימוש חופש הביטוי בישראל וירידה גדולה יותר בהערכת השמירה על זכויות אדם. מבחינת השוויון החברתי והכלכלי והשוויון בין יהודים לערבים כמעט שלא היה שינוי בהערכות הציבור.

בהיבט היציבות – ניכרת עלייה של ממש בהערכת הציבור את יציבות המערכת הפוליטית וכן בהערכת הציבור את המתחים בחברה. באשר לתפקוד הדמוקרטיה, ב-2006 חלה ירידה בשביעות הרצון של הציבור בהשוואה לשנת 2003.

לסיכום, בשנת 2006 ניכרת ירידה בתפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי ובהיבט הזכויות, וחל שיפור בתפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות.

א. ההיבט המוסדי

ההיבט המוסדי מתייחס למוסדות המדינה ובוחן את תפקוד האנשים הפועלים בהם. מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזה נבדק ביחס לשלוש קבוצות באוכלוסייה: יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים. מתרשים 13 אפשר ללמוד כי יש הבדלים בהערכות אנשי המגזרים השונים את המדדים המרכיבים את ההיבט המוסדי. מעניין לראות שהעולים מחבר העמים מאמינים כי מידת השפעתם על המדיניות ועל הייצוגיות קטנה בהרבה מכפי שמאמינים היהודים הוותיקים והערבים. מנגד קבוצה זו מעריכה את מצב השחיתות בישראל כטוב יותר מכפי שמעריכות אותו שתי הקבוצות האחרות.

בהיבט הזכויות נבחנו ארבעה ממדים מרכזיים: חופש ביטוי, זכויות אדם, שוויון בין יהודים לערבים ושוויון חברתי וכלכלי. ההערכה כאן נחלקת לשניים: מחד גיסא נמצא כי מרבית הציבור מעריך שבישראל מתקיימים חופש ביטוי (81%) וזכויות אדם (61%) לפחות כמו במדינות אחרות. ואולם, בניגוד לשני המדדים הללו, רק כ-16% חושבים שבישראל מתקיים שוויון חברתי וכלכלי. הדבר עולה בקנה אחד עם הממצא המורה על עלייה בפערים בחלוקת ההכנסות בישראל בשנים האחרונות על פי מדד ג'יני. יתרה מזו, מדד זה מלמד כי פערים אלה הם מהגבוהים בעולם.³³ באשר לשוויון בין יהודים לערבים, כ-46% מהציבור מעריכים שיש שוויון כזה. על פי המדדים הבין-לאומיים, האפליה הפוליטית של מיעוטים בישראל היא מן הגבוהות בעולם.³⁴

בהיבט היציבות והלכידות נבחנו שלושה ממדים: היציבות, הערכת תפקוד הדמוקרטיה והמתחים בחברה. הערכות הציבור בהיבט זה דומות: כ-47% מהציבור חושבים כי המערכת הפוליטית בישראל יציבה יחסית, כ-46% מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית, וכ-46% מעריכים שהמתחים בחברה הישראלית זהים לאלו שבמדינות אחרות או נמוכים מהם. מכאן שהערכת הציבור בהיבט היציבות והלכידות אינה גבוהה במיוחד: כמחצית מאזרחי המדינה אינם חושבים שיש יציבות, אינם מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה הישראלית וסבורים כי יחסית למדינות אחרות יש מתיחות רבה בין הקבוצות השונות בחברה.

כדי לקבל תמונה שלמה יותר של הערכת הציבור את הדמוקרטיה הישראלית נציג את הנתונים בהשוואה לסקר שנערך ב-2003:

33 ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 80-83. מדד ג'יני הוא מדד הבוחן את ההבדל בין התפלגות ההכנסות הממשית לבין מצב תאורטי-היפותטי, ולפיו כל פרט באוכלוסייה מקבל הכנסה זהה לרעהו. מטרת המדד היא לבחון את מידת אי-השוויון בחברה.

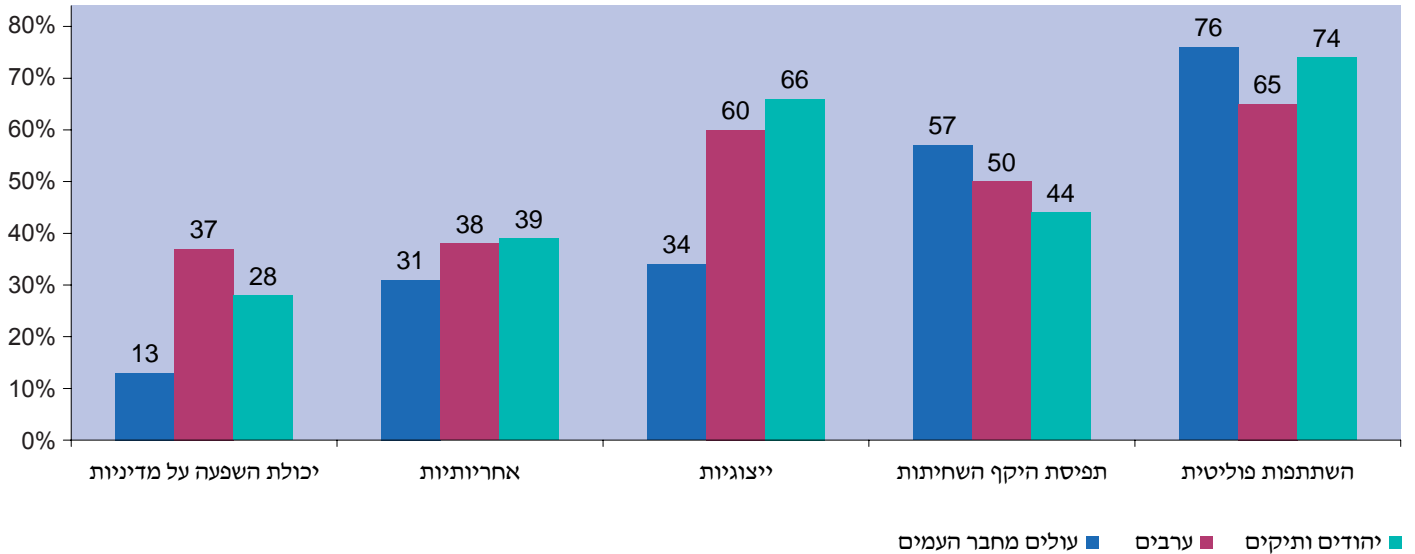
34 ראו אריאן, בן-נון, ברנע, ונטורה ושמיר (לעיל הערה 5), עמ' 29.

תרשים 13

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי בקרב קבוצות בציבור הישראלי

יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים*

ציון גבוה = הערכה שמתקיים העיקרון הדמוקרטי בישראל (באחוזים)

* התפלגות התשובות נעשתה על פי שפת הריאיון.

ב. היבט הזכויות

היבט זה מתייחס למהות הדמוקרטיה ובוחר את כיבוד זכויות היסוד שלה והשמירה עליהן.³⁶

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות בקרב קבוצות בציבור הישראלי

מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות נבדק ביחס לשלוש קבוצות: יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים. מתרשים 15 עולה פער גדול מאוד בהערכת שוויון הזכויות בין ערבים ליהודים. נראה כי רק מיעוט קטן באוכלוסייה הערבית מעריך כי אכן מתקיים שוויון, ולעומת זאת האוכלוסייה היהודית הוותיקה מעריכה שיש שוויון במידה רבה יותר. הערכת העולים מחבר העמים בעניין זה עולה במידה רבה על זו של הקבוצות האחרות.

איזונים ובלמים

אחד העקרונות העומדים בבסיס המשטר הדמוקרטי הוא עקרון השלטון המוגבל, ובכללו האיזון בין שלוש רשויות השלטון. מדד האיזונים והבלמים בוחן את הערכת הציבור באשר ליחסים בין שלוש הרשויות - המחוקקת, המבצעת והשופטת.³⁵ נעסוק בהתפלגות הציבור בשאלת התערבותו של בג"ץ בהחלטות הממשלה ושריה (תרשים 14). בסקר הדמוקרטיה 2006 הוצג לנשאלים ההיגד 'בג"ץ מתערב יותר מדי בהחלטות הממשלה ושריה', והתגובה להיגד נבחנה על פי מידת הדתיות של הנשאל. יש פער גדול בין שיעור הדתיים המסכימים להיגד זה (46%) לבין שיעור החילוניים המסכימים לו (29%). 71% מהחרדים הביעו תמיכה בהיגד. את הקשר שבין מידת הדתיות ליחס לבג"ץ עשויות להסביר מחלוקות בנושאי דת ומדינה, כגון דיני אישות, או נושאים אחרים השנויים במחלוקת.

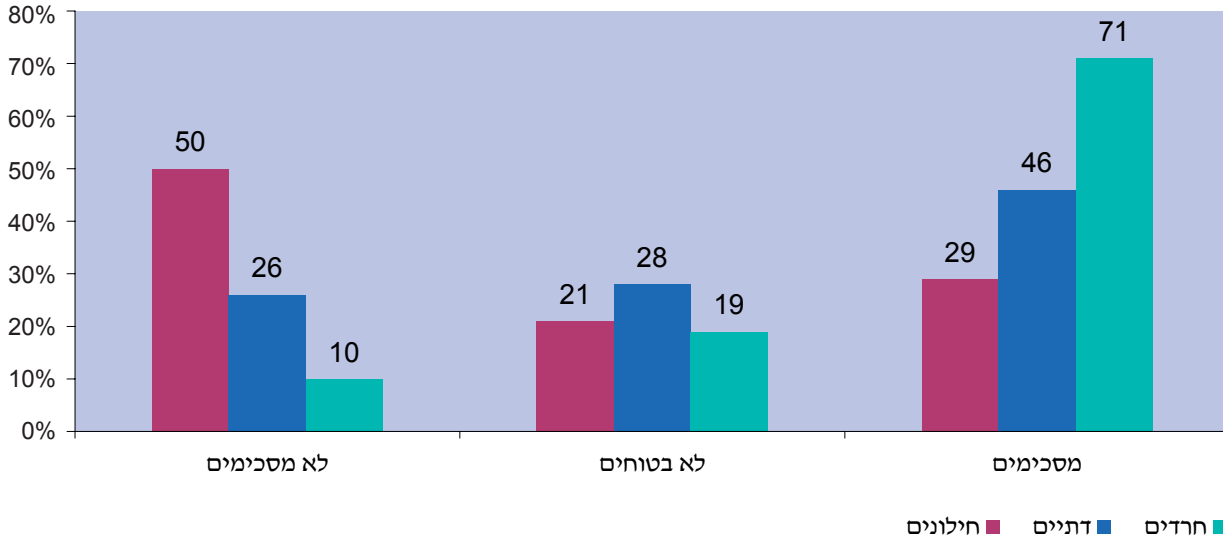
35 אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 131.

36 אריאן, בן-נון, ברנע, ונטורה ושמיר (לעיל הערה 5), עמ' 17.

תרשים 14

איזונים ובלמים

'בג"ץ מתערב יותר מדי בהחלטות הממשלה ושריה'
חלוקה על פי מידת השמירה על המסורת (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

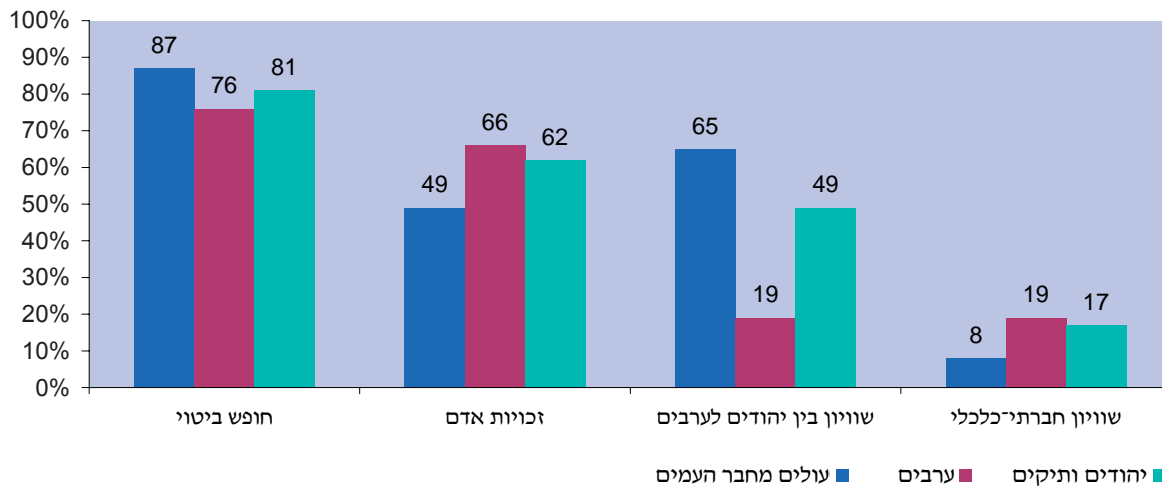
* התפלגות התשובות נעשתה על פי ההגדרה העצמית של הנשאלים באשר למידת דתיותם. לנשאלים הוצגו ארבע הגדרות עצמיות אפשריות: חילוני, מסורתי, דתי וחרדי. בתרשים זה בחרנו להציג רק את התפלגות תשובותיהם של החילונים, הדתיים והמסורתיים. התשובות להיגד שוקללו באופן יחסי כדי לקבל את התמונה המלאה שלוש האוכלוסיות האלו בלבד, והן אינן מופיעות בנספח המצורף.

תרשים 15

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט הזכויות בקרב קבוצות בציבור הישראלי

יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים*

ציון גבוה = הערכה שמתקיים העיקרון הדמוקרטי בישראל (באחוזים)

* התפלגות התשובות נערכה על פי שפת הריאיון.

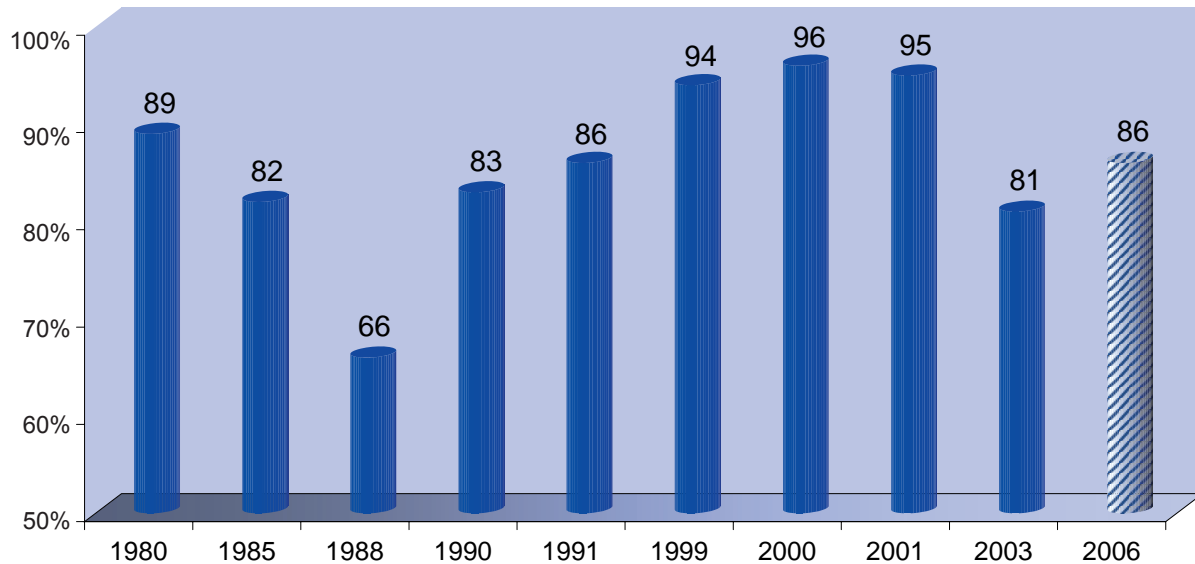
התמיכה בזכויות פוליטיות וחברתיות במידה רבה, פרט לחריגה ב-1988. כפי הנראה, חרף השסעים החברתיים והפערים בין הקבוצות השונות בחברה יש רצון לשמור על זכויותיו של האחר באשר הוא. נתון זה מעיד על סובלנות, על פלורליזם ועל עמדות דמוקרטיות בעניין הזכויות, לפחות בממד ההצהרתי.

תמיכה בזכויות פוליטיות וחברתיות בישראל
הנבדקים התבקשו להביע את מידת הסכמתם להיגד 'לכל אדם צריכות להיות אותן זכויות לפני החוק ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות'. מתרשים 16 מתברר כי כ-86% מהנשאלים היהודים מסכימים ומסכימים בהחלט להיגד זה. במשך השנים נשמרת מגמת

תרשים 16

זכויות לכול, 1980-2006

'לכל אדם צריכות להיות אותן זכויות לפני החוק ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות'
מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

העמים וערבים. מהנתונים בתרשים 17 אפשר ללמוד כי בהיבט היציבות והלכידות ההבדלים בהערכות המגזרים הם הקטנים ביותר. ניתן לראות כי בהיבט זה ציבור העולים מחבר העמים מעריך את שלושת המדדים פחות מן היהודים הוותיקים ומן הערבים.

ג. היבט היציבות והלכידות

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות והלכידות בקרב קבוצות בציבור הישראלי

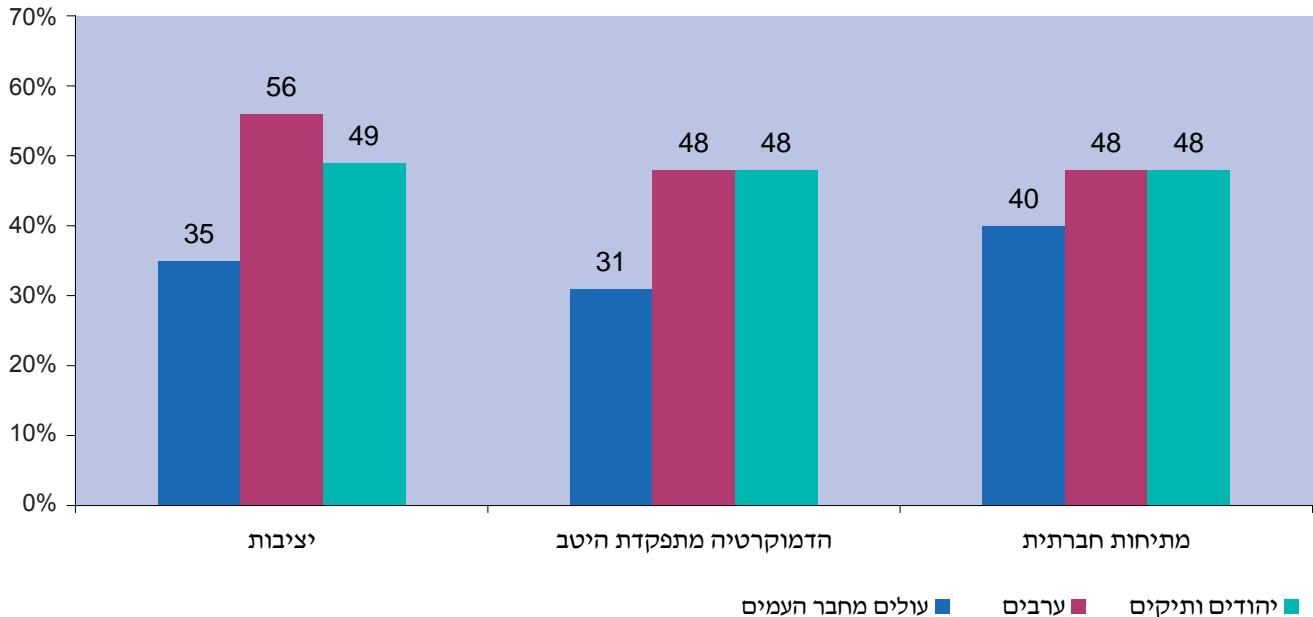
בדקנו שלוש אוכלוסיות: יהודים ותיקים, עולים מחבר

תרשים 17

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט היציבות והלכידות בקרב קבוצות בציבור הישראלי

יהודים ותיקים, עולים מחבר העמים וערבים*

ציון גבוה = הערכה שמתקיים העיקרון הדמוקרטי בישראל (באחוזים)

* התפלגות התשובות נעשתה על פי שפת הריאיון.

אמון במוסדות מרכזיים בארבע השנים האחרונות, 2006-2003

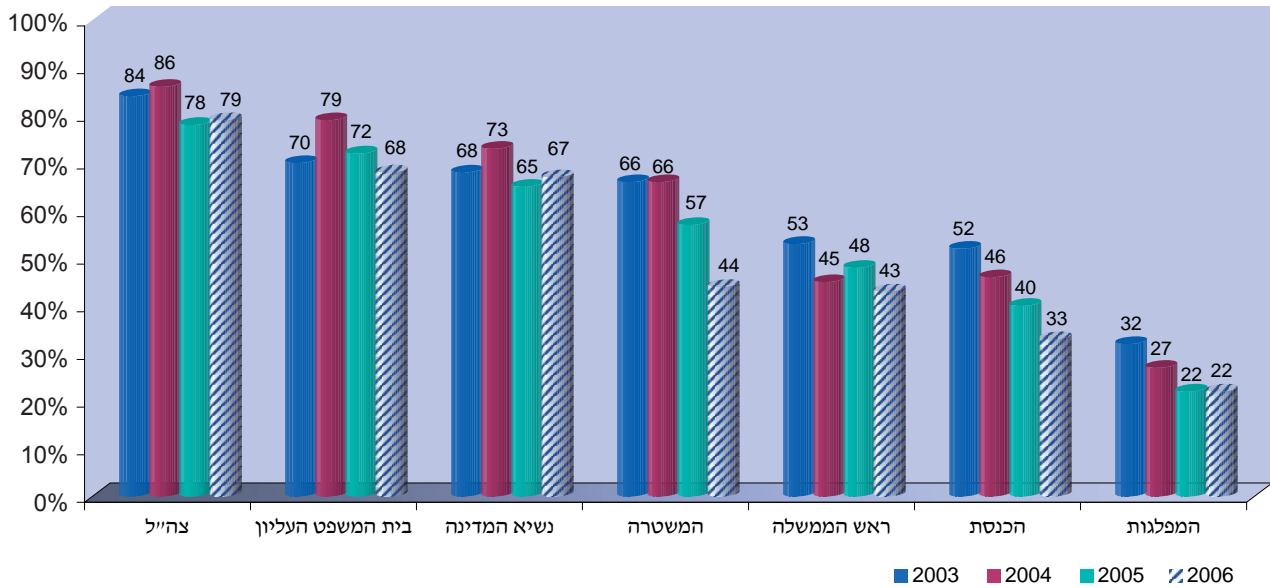
אחד המדדים החשובים להערכת היציבות והלכידות של הדמוקרטיה הישראלית הוא מידת האמון שהציבור רוחש למוסדות מרכזיים. כמדי שנה בשנה עומדים להערכה חמישה מוסדות ושני נושאי תפקידים: צה"ל, בית המשפט העליון, נשיא המדינה, המשטרה, ראש הממשלה, הכנסת והמפלגות (תרשים 18). אפשר להצביע על מגמה כללית של ירידה באמון במוסדות בשנת 2006 ביחס לשנים 2003 ו-2004. חלה גם ירידה של ממש במידת האמון במוסדות הכנסת והמשטרה, וירידה מתונה יותר באמון בראש הממשלה. לעומת זה נרשמה

עלייה במידת האמון בשניים משלושת המוסדות אשר קיבלו את מידת האמון הגבוהה ביותר: לעומת 2005 חלה עלייה של 1% במידת האמון בצה"ל - המוסד הזוכה לאמון הגבוה ביותר, וחלה עלייה של 2% באמון בנשיא המדינה - המוסד המדרג שלישי במדרג האמון. יש לציין כי מידת האמון הגבוהה בשני מוסדות אלו נשמרת יציבה לאורך השנים. לעומת זה חלה ירידה מתמשכת באמון בבית המשפט העליון ובכנסת. האמון בבית המשפט העליון ירד ב-11% בהשוואה ל-2004 וב-4% ביחס ל-2005. מגמה דומה ניכרת גם במידת האמון בכנסת: ירידה ב-13% ב-2006 לעומת 2004 וב-7% לעומת 2005.

תרשים 18

אמון במוסדות מרכזיים, 2003-2006

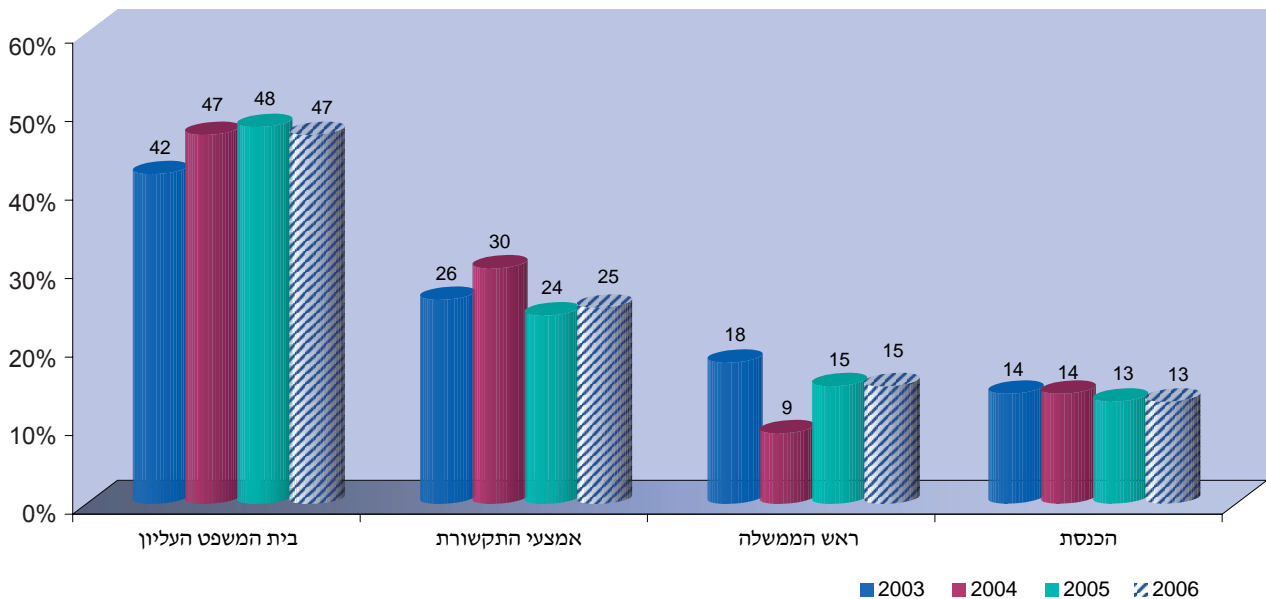
'באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים?'
(באחוזים) במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

תרשים 19

שמירה על הדמוקרטיה, 2003-2006

'המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית' (באחוזים)

המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית

אינדיקציה נוספת למידת האמון במוסדות מסוימים היא השאלה 'מהו המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית?' (תרשים 19). יש לציין כי למרות הירידה באמון בבית המשפט העליון עדיין הוא נחשב למוסד השומר בצורה הטובה ביותר על הדמוקרטיה (47%). אחריו ניצבים התקשורת (25%), ראש הממשלה (15%) והכנסת (13%). נראה כי דווקא המוסדות שאינם נבחרים בידי הציבור מוכתרים על ידו בתואר 'שומרי הדמוקרטיה'; לעומת זאת רק שיעור קטן מהציבור רואה במוסדות הנבחרים, במישרין או בעקיפין, שומרי הדמוקרטיה. במילים אחרות, הציבור מאמין כי נבחריו שומרים על הדמוקרטיה פחות מעובדי השירות הציבורי ואנשי התקשורת.

אמון חברתי בישראל

כדי להעריך את רמת האמון החברתי בישראל נשאלה השאלה 'האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים או שצריך להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים?'. בשנת 2006 שיעור של 74% מאמין כי אין

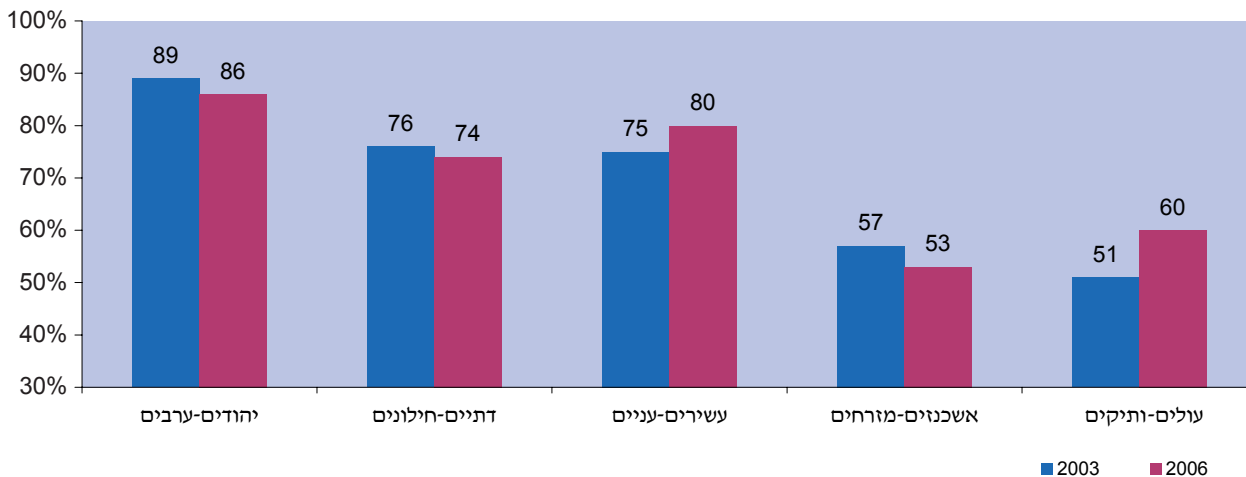
לסמוך על אנשים, לעומת 26% שחושבים שאפשר לסמוך על אנשים כמעט תמיד או בדרך כלל. בהשוואה לשנים קודמות עולה כי השנה חלה ירידה של ממש באמון החברתי בישראל, לאחר כמה שנים של עלייה. בשנת 2003 ענו כ-29% כי אפשר לסמוך על אנשים, בשנת 2004 - כ-33%, ב-2005 נראית עלייה של ממש ל-44%, וב-2006 רק כ-26% מצהירים כי אפשר לדעתם לסמוך על אנשים. האמון החברתי בישראל נשחק אפוא לנוכח היחלשות הקהילה והסולידריות החברתית בה.

יחסים בין קבוצות בישראל

בתרשים 20 מובאות הערכות הציבור ליחסים שבין קבוצות בישראל בקטגוריות 'לא טובים' ו'לא טובים' ככלל בשנת 2006 בהשוואה לשנת 2003. מהתרשים עולה כי חל שיפור בהערכת הציבור את השסע האשכנזי-מזרחי, היינו לדעת הציבור השסע הזה אוהה מעט; לעומת זאת חלה עלייה בהערכת השסעים בין עניים לעשירים ובין עולים לוותיקים. מעניין לראות כי השסע בין העולים לוותיקים אינו מתאחה במשך השנים, והציבור אף מעריך אותו כעמוק יותר.

תרשים 20

יחסים בין קבוצות בישראל, 2003 ו-2006*
לא טובים ולא טובים בכלל (באחוזים)

* המדגם להערכת השסע ערבים-יהודים ועשירים-עניים הוא מקרב כלל האוכלוסייה; המדגם להערכת השסע דתיים-חילוניים, אשכנזים-מזרחים ועולים-ותיקים הוא מקרב יהודים בלבד.

3. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון

האחרונות חלה ירידה בשיעור המסכימים להיגד זה, והוא עומד על כ-76% (תרשים 21). עם זאת עדיין מדובר בכ-80% תמיכה, שיעור גבוה בהחלט. 46% מהציבור מרוצים או מרוצים מאוד מאופן תפקודה של הדמוקרטיה הישראלית. שיעור זה אינו גבוה, והוא משקף את המשך מגמת הירידה שהחלה בשנת 2000 (תרשים 22).

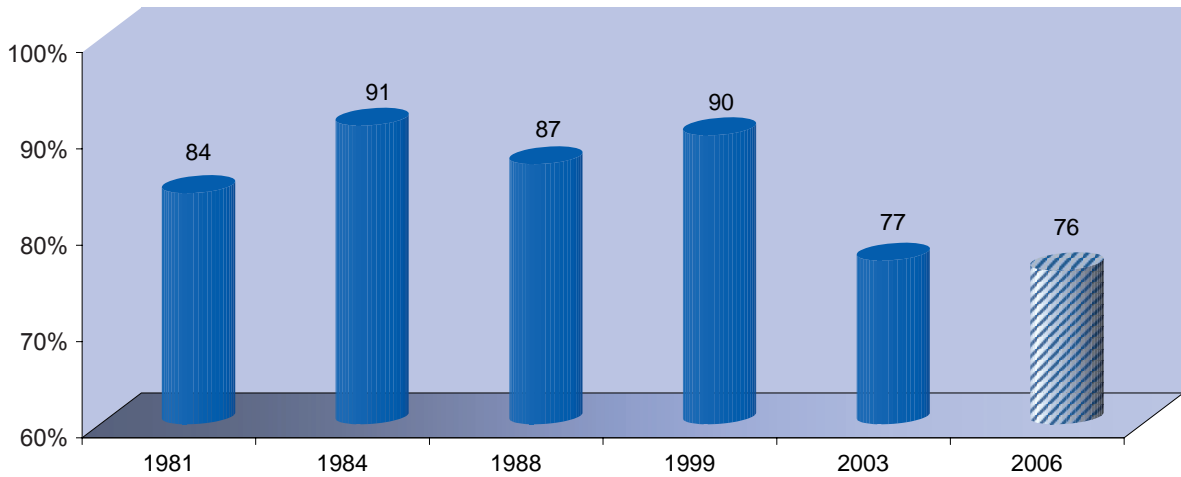
תמיכה בדמוקרטיה ושביעות רצון מהדמוקרטיה הישראלית

הנשאלים התבקשו להביע את עמדתם בקשר להיגד 'הדמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר'. בשנים

תרשים 21

תמיכה בדמוקרטיה בישראל, 1981-2006

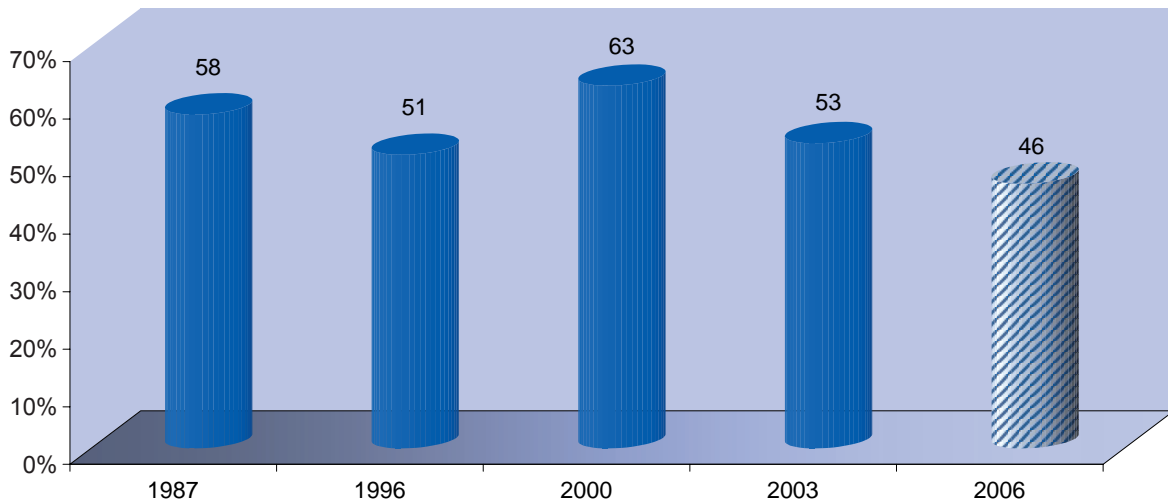
'דמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר'
מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

תרשים 22

שביעות רצון מהדמוקרטיה הישראלית, 1987-2006

'באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת?'
מרוצים או מרוצים מאוד (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

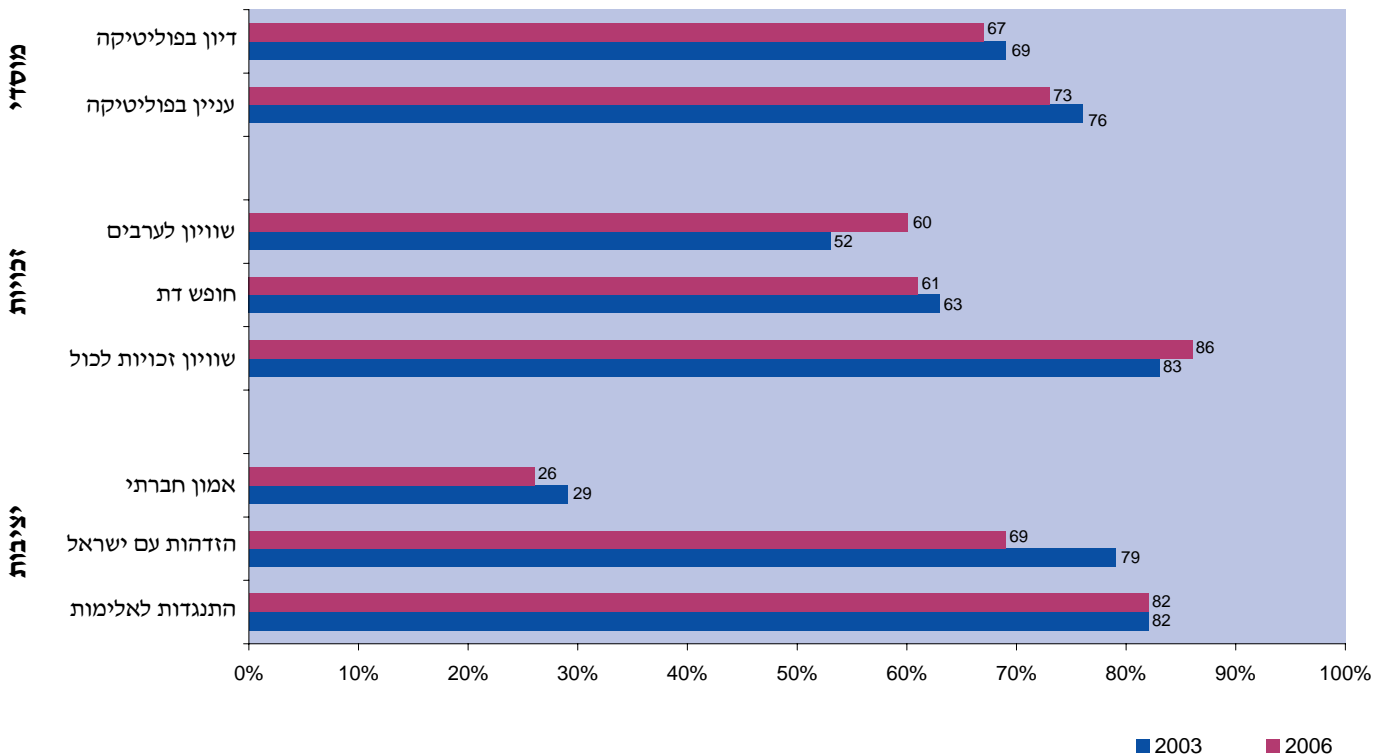
נבדק היחס לשוויון לערבים, לחופש הדת ולשוויון הזכויות לכול; **בהיבט היציבות** נבחנו האמון החברתי, ההזדהות עם ישראל וההתנגדות לאלימות. בתרשים 23 נראית עלייה בשכיחות העמדות הדמוקרטיות באשר לשוויון לערבים ולשוויון זכויות לכול. לעומת זה חלה ירידה בכל שאר המדדים שנבדקו, למעט ההתנגדות לאלימות, שבה לא חל שינוי.

קיום עמדות דמוקרטיות בציבור הישראלי על פי שלושת ההיבטים

בצד הערכות הציבור ותפיסתו את מימוש הדמוקרטיה בדק סקר הדמוקרטיה אם הציבור הישראלי מחזיק בערכים ובנורמות דמוקרטיות ובאיזו מידה אלה באים לידי ביטוי בהיבטים האלה: **בהיבט המוסדי** נבחנו העיסוק בפוליטיקה והעניין בפוליטיקה; **בהיבט הזכויות**

תרשים 23

**קיום עמדות דמוקרטיות בקרב הציבור הישראלי
בשנת 2003 לעומת שנת 2006***
ציון גבוה = ביטוי עמדות התואמות נורמות דמוקרטיות (באחוזים)

* להלן המדדים בעבור ההיבטים השונים והקטגוריות ששוקללו: דיון בפוליטיקה: באיזו מידה אתה נוהג לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים? (משוחח: 2-1); עניין בפוליטיקה: באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה? (מתעניין: 2-1); שוויון לערבים: באיזו מידה אתה תומך או מתנגד לשוויון זכויות מלא בין ערבים ליהודים אזרחי המדינה (תומך: 4-3); חופש דת: יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר (מסכים: 4-3); שוויון זכויות לכול: לכל אדם צריכות להיות אותן זכויות לפני החוק ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות (מסכים: 5-4); אמון חברתי: באופן כללי, האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים או שיש להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך: 2-1); הזדהות עם מדינת ישראל: באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק ממדינת ישראל ובעייתיה? (מרגיש חלק: 2-1); התנגדות לאלימות: בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות לשם מטרת פוליטיות (מסכים: 4-3).

4. אירועי 2005 ו-2006 והשפעותיהם על האופן שבו הציבור מעריך נושאים שונים בדמוקרטיה הישראלית

מאז אוגוסט 2005 התרחשו בישראל כמה אירועים משמעותיים ולא שגרתיים: מימוש תכנית ההינתקות (אוגוסט 2005), הקמת מפלגת קדימה (נובמבר 2005) וכניסתו של ממלא מקום ראש הממשלה לתפקיד ראש הממשלה בפועל (ינואר 2006). במהלך תקופה זו נערכו ארבעה סקרים - ביוני 2005, בספטמבר 2005, בדצמבר 2005 ובפברואר 2006 - ובהם הוצגו לנשאלים כמה שאלות זהות. הבדיקה בנקודות זמן שונות מאפשרת לראות את השפעת כל אחד מן האירועים הללו על הערכות הציבור.

מצבה הכללי של ישראל

ביוני 2005 סברו כ-43% מהנשאלים כי מצבה של ישראל לא טוב ואף רע. בספטמבר 2005, לאחר תכנית ההינתקות, ירד שיעורם ירידה של ממש ועמד על כ-32%. בפברואר 2006, ערב הבחירות, חזרו הערכות הציבור להיות כפי שהיו ביוני 2005 - כ-40%.

השפעות ההינתקות על הערכת הציבור את האפשרות למלחמת אזרחים

למשתתפי הסקר הוצגה השאלה 'באיזו מידה להערכתך

עלולה להתפתח מלחמת אזרחים בארץ בעקבות ההסדרים לגבי עתיד השטחים?' (תרשים 24). ביוני 2005, לפני יישום ההינתקות, סברו רק כ-28% כי אין כל סיכוי שתתפתח מלחמת אזרחים. בספטמבר 2005, לאחר פינוי היישובים, גדל שיעורם ב-17% לשיעור של 45%, ובפברואר 2006 (על רקע הפינוי של מאחז עמונה) שוב נרשמה ירידה במספר המאמינים שאין כל אפשרות למלחמת אזרחים בישראל, ושיעורם הגיע ל-21% בלבד. ביוני 2005, כחודשיים לפני יישום ההינתקות, השיבו כ-42% מהנשאלים כי יש סיכוי רב או סיכוי מסוים למלחמת אזרחים, ובספטמבר 2005, מיד לאחר הפינוי, ירד מספרם לכ-20% - פער של 22%. בפברואר 2006 השיבו 46% מהנשאלים שיש סיכוי להתפתחות מלחמת אזרחים במידה רבה ובמידה מסוימת. במילים אחרות, מיד לאחר ההינתקות שררה אופטימיות באשר למצב החברתי במדינה, אך בחלוף חמישה חודשים שבו הערכות הציבור למצבן ביוני 2005.

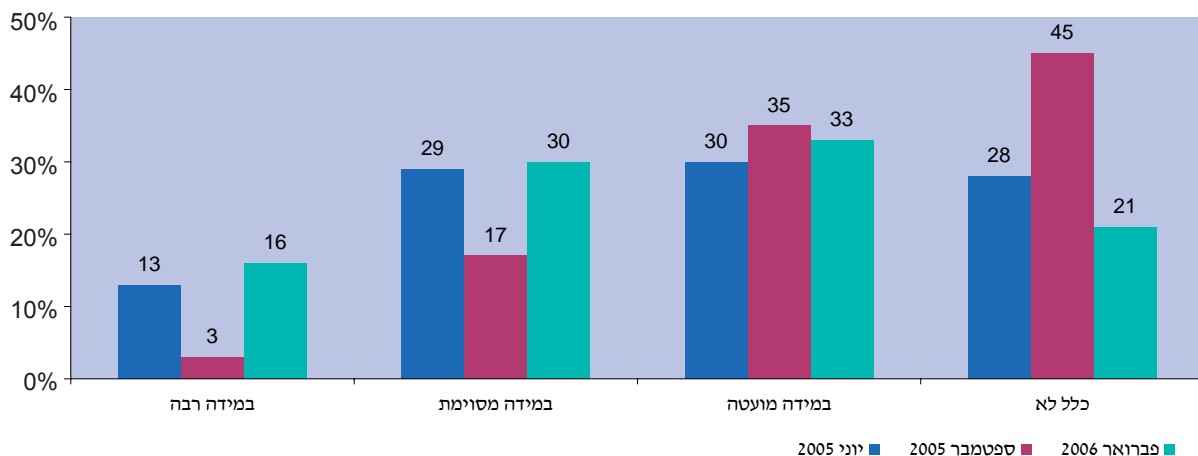
בהמשך הוצגו שאלות על השפעתה הספציפית של תכנית ההינתקות. בסקר שנערך בספטמבר 2005 סברו רק 22% מהנשאלים כי חוסנה של הדמוקרטיה גבר בעקבות יישום ההינתקות; שיעור דומה סבר שחלה ירידה בחוסנה של הדמוקרטיה. רק 37% מהנשאלים חושבים שמצבה של ישראל טוב יותר בעקבות ההינתקות, ושיעור דומה סבור כי הוא לא השתנה. לעומתם 33% חושבים שהתכנית יצרה בעם פילוג שאין לו תקנה.

תרשים 24

הערכת סיכויי התפתחות מלחמת אזרחים

בעקבות ההסדרים בעניין עתיד השטחים, 2005-2006

'באיזו מידה להערכתך עלולה להתפתח מלחמת אזרחים בארץ בעקבות ההסדרים לגבי עתיד השטחים?'
יוני 2005, ספטמבר 2005, פברואר 2006 (באחוזים)

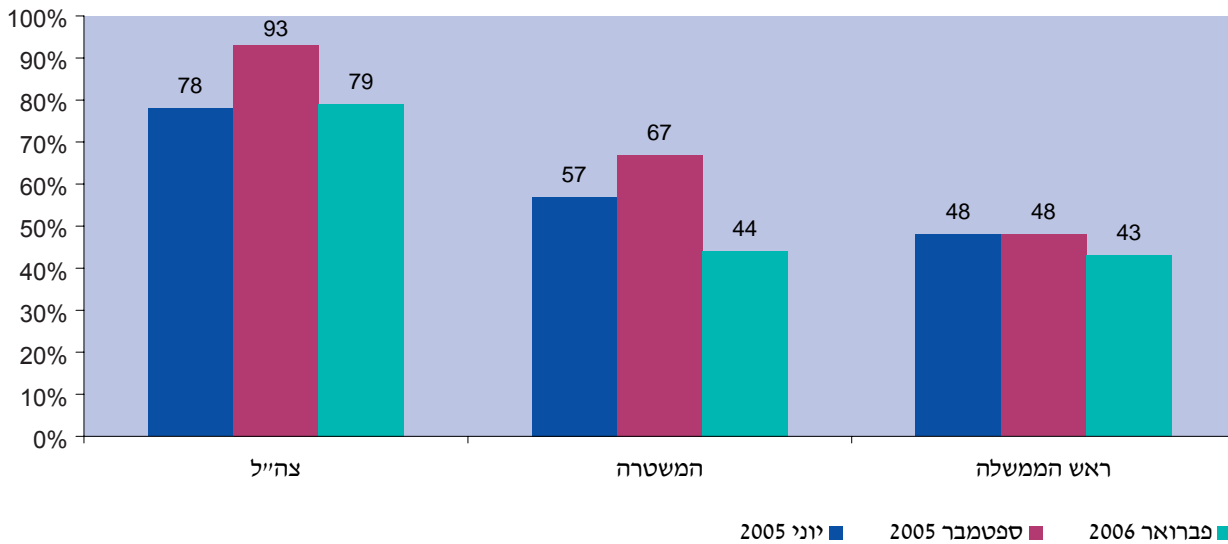
ל-44% בלבד. הצבא זוכה בדרך כלל לאמון הגבוה ביותר. בספטמבר 2005 הוא זכה לאמון מצד 93% מהנשאלים, ובפברואר 2006 מתייצבת מידת האמון בצה"ל בשיעור הקבוע - 79%. במידת האמון שראש הממשלה זוכה לה (48%) לא חל שינוי בעקבות ההינתקות, אך בפברואר 2006, לאחר החלפתו של אריאל שרון באהוד אולמרט, שיעור נותני האמון בו ירד ל-43%.

אמון במוסדות לפני תכנית ההינתקות ואחריה
בעקבות תכנית ההינתקות נבדקה מידת האמון בשלושה מוסדות: צה"ל, המשטרה וראש הממשלה. הנתונים העולים מתרשים 25 מעידים על תנודות של ממש באמון בצה"ל ובמשטרה. בספטמבר 2005 קיבלה המשטרה אמון מ-67% מהציבור. כעבור כחמישה חודשים, בפברואר 2006, ירדה מידת האמון במשטרה

תרשים 25

אמון במוסדות מרכזיים לפני ואחרי תכנית ההינתקות, 2005-2006

יוני 2005, ספטמבר 2005 ופברואר 2006
נותן אמון במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים)

חלק שני

מערך המפלגות בישראל: התפוררות או היערכות מחדש?

א. רקע

המסורתיות ולפוליטיקאים. לדוגמה, יותר ויותר אזרחים מוצאים תשובות פוליטיות בפנייה לתקשורת, ובמידה רבה החלו אמצעי התקשורת למלא את התפקיד המסורתי של המפלגות בהיותם מקור למידע פוליטי ולהבעת דרישות. הסברים אחרים להיחלשות הקשרים בין המפלגות לחברה נעוצים במפלגות עצמן, בהתנהלותן ובתפקודן.

המאפיינים הבולטים של התרופפות המערכת המפלגתית הם חוסר היציבות של תוצאות הבחירות, היינו חוסר היכולת לצפות בבירור את תוצאות הבחירות ואת מפת המפלגות, והיחלשות הקשרים המפלגתיים, המתבטאת בשינויים תכופים בהתנהגות הבוחרים. התרופפות זו היא תופעה מתמשכת, ויש לה ביטויים רבים: ירידה בשיעורי ההצבעה בבחירות, ירידה בהזדהות עם המפלגות, ניידות קולות גבוהה, נטייה הולכת וגוברת של בוחרים להצביע למפלגה נגדית לזו שעמה היו מזוהים בעבר, עלייה במספר המצביעים המזדהים עם מפלגות עצמאיות, נטייה לדחות את ההכרעה למי להצביע לשלב מאוחר של מסע הבחירות, עלייה בהצבעה לפי נושא אחד, הצבעה לפי הזיקה הפוליטית או התפקוד של מועמד המפלגה, פרגמנטציה של מערכת המפלגות או היעלמותן של מפלגות ישנות, צמיחה ושקיעה מהירות של מפלגות חדשות וכניסתן של מפלגות חדשות למערכת הפוליטית.³⁷ חשוב לציין שיש מחלוקת בקרב החוקרים על מספר המדדים המצביע על התרופפות מערכת המפלגות.³⁸ בהמשך ננסה להציג חלק מן הרשימה הארוכה של המדדים הללו.

הביטוי השני המסייע בהבנת פניה של מערכת המפלגות בישראל הוא **ההיערכות מחדש של המערכת המפלגתית** (realignment). ביטוי זה מתייחס לשינוי במערך הכוחות המסורתי של המפלגות. ספרות מדע

למפלגות הפוליטיות תפקידים רבים, והן הנדבך העיקרי בחיים הפוליטיים במשטר דמוקרטי. הן מכתיבות את סדר היום הפוליטי, הן בוחרות מועמדים ומכתירות מנהיגים, הן מעורבות בתהליכי החברות של הציבור ומאגדות ערכים ואינטרסים המשותפים לקבוצות שונות בחברה. אלא שעם השנים אנו עדים לשינויים הולכים וגדלים במאפייניהן, בתפקידיהן ובדרכי תפקודן בתגובה לשינויים מערכתיים בכלכלה, בחברה ובפוליטיקה. למעשה מדובר בדינמיקה של הסתגלות ממושכת לשינויים, המאפיינת מפלגות באשר הן.³⁷ כמו בדיון על מדדי הדמוקרטיה גם בחלק זה נעמוד על מצבן של המפלגות בישראל בהשוואה למתרחש במדינות אחרות ולמתרחש בישראל לאורך זמן. ההשוואה מתייחסת לאותן 35 המדינות שעמן השוינו את ישראל במדדי הדמוקרטיה, על פי נתונים עדכניים מסקרי דעת קהל במדינות אלה. נוסף על כך ערכנו סקר דעת קהל על תפיסות הציבור את המפלגות בישראל.

שני ביטויים מסייעים לנו לבחון את השינויים במערכת הפוליטית. הראשון הוא **התרופפות המערכת המפלגתית** (dealignment), מונח שמשמעו היחלשות כללית של הקשרים בין החברה למפלגות בתגובה לתהליכי מודרניזציה פוליטית וחברתית.³⁸ תאוריית ההתרופפות מניחה שהיחלשות הקשרים עם המפלגות נובעת משורה של גורמים, והיא נחלתן של כלל הדמוקרטיות המערביות והמתועשות. ציבור הבוחרים השתנה עד מאוד בעשורים האחרונים, בעיקר בשל הגידול במספר בעלי ההשכלה הגבוהה, העלייה ברמת החיים והתרחבות הידע הפוליטי. בעידן שבו המידע חופשי ונגיש יותר מבעבר ושב הציבור משכיל למדי, ההתמודדות עם בעיות פוליטיות אינה מוגבלת עוד למסגרת המפלגתית בלבד, ויש חלופות למפלגות

R. Katz and P. Mair, 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party', *Party Politics* 1(1) (1995), pp. 5-28 37

R. Dalton, 'The Decline of Party Identification', R. Dalton and M. Wattenberg (eds.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 19-37 38

R. Dalton, S. Flanagan, and P. Beck, *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984 39

דלטון ולעיל הערה 38.

עוקבות. אחד הביטויים להיערכות זו הוא העלייה בשיעור המצביעים ומעורבות פוליטית של אזרחים שבעבר לא היו מעורבים בפוליטיקה.⁴⁷ כאמור, התרופפות המערכת המפלגתית היא תופעה כלל-עולמית,⁴⁸ ולא רק ישראלית.⁴⁹ בישראל קיבלה התופעה תאוצה עם שינוי חוק הבחירות בשנת 1992 והנהגת הבחירה הישירה לראשות הממשלה.⁵⁰ אך מה קרה למפלגות בישראל מאז? כיצד מתייחס אליהן הציבור? ואילו מגמות אפשר לזהות במפת המפלגות? חלק זה במדד הדמוקרטיה מבקש לדון בשינויים במערכת המפלגות בישראל ובהלכי הרוח בציבור במבט השוואתי, בחלוקה לחמישה סעיפים: הראשון עוסק בהשתתפות הפוליטית ובביטוייה השונים, כגון שיעורי ההצבעה בבחירות (בישראל ובהשוואה בין-לאומית), מידת העניין בפוליטיקה ותחושת יכולת ההשפעה; השני מתמקד בתוצאות בחירות 2006 בישראל בהשוואה למערכות בחירות קודמות ובהשוואה בין-לאומית; השלישי מתמקד בהלכי הרוח בציבור ובתדמית המפלגות: האמון במפלגות בישראל ובהשוואה בין-לאומית, הניכור הכללי כלפי המפלגות וסוגיית השחיתות הפוליטית; הרביעי דן בקשרים בין האזרחים למפלגות ובזיהוי העצמי של הבוחר עם המפלגות: השינויים בחברות במפלגות, הפרסונליזציה של הפוליטיקה, התמיכה במנהיגים חזקים, הקרבה למפלגה והצבעת המחאה; החמישי עוסק ברכיב האידאולוגי ובגורמים המשפיעים על ההצבעה לכנסת, בטשטוש הגבולות האידאולוגיים בין המפלגות ובעלייתן של מפלגות המרכז.

המדינה עוסקת בשלושה סוגים של היערכות מחדש:⁴¹ היערכות קריטית מחדש (critical realignment), היערכות ממושכת מחדש (secular realignment) והתפתחות נושא חדש (issue evolution realignment). **היערכות קריטית מחדש** נובעת משינוי מהיר במערכת הפוליטית, לרוב לאחר בחירות קריטיות (חריגות) וזעזוע במפת המפלגות.⁴² הכוונה למצב שבו מופר האיזון הממושך במערכת הפוליטית בעקבות הופעת נושאים חדשים על סדר היום, שסע חדש, החרפה במערכת או אירוע פוליטי פתאומי.⁴³ לאחר אותן בחירות קריטיות שב ומתייצב האיזון החדש ונמשך כמה מערכות בחירות.

הסוג השני של ההיערכות מחדש, **היערכות ממושכת מחדש**, הוא תהליך ממושך של היחלשות הקשרים בין הבוחרים למפלגות.⁴⁴ מדובר בתהליך הדרגתי ולא מורגש כמעט, לאורך זמן, מערכת בחירות אחר מערכת בחירות, שבסופו נוצר מערך חדש של מפלגות או של גושי מפלגות. היערכות ממושכת מחדש מופיעה בעקבות שינויים בחברות במפלגות ובתבנית הקבועה של ההצבעה, וגילוייה המובהק ביותר הוא מעבר של קבוצות ממפלגה אחת לאחרת והיווצרות קשרים ונאמנויות חדשים.⁴⁵

הסוג השלישי של ההיערכות מחדש הוא **התפתחות נושא חדש**, והוא למעשה סינתזה של שני הסוגים הראשונים.⁴⁶ כאן אפשר לזהות עלייה של נושאים חדשים או של שסע חדש נוסף על שינוי דרמטי ופתאומי במערכת בחירות אחת, שאותיות ניכרים במערכת הפוליטית במשך כמה מערכות בחירות

- W. J. Crotty, 'Party Transformation: The United States and Western Europe', R. Katz and W. J. Crotty (eds.), *Handbook of Party Politics*, London: Sage, 2006, pp. 499-514 41
- V. O. Key, 'A Theory of Critical Elections', *Journal of Politics* 17 (1955), pp. 2-18 42
- B. Burnham, *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics*, New York: Norton and Company INC, 1970 43
- S. Flanagan, 'Patterns of Realignment', *Journal of Politics* 21 (1959), pp. 198-210 44
- V. O. Key, 'Secular Realignment and the Party System', *Journal of Politics* 21 (1959), pp. 198-210 45
- E. Carmines and J. Stimson, *Issue Evolution: Race and Transformation of American Politics*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989 46
- E. Carmines and J. Stimson, 'The Dynamics of Issue Evolution: The United States', *Journal of Politics* 47 (1985), pp. 134-153. עמ' 134-153. 47
- דלטון (לעיל הערה 38). 48
- א' אריאן ומ' שמיר, 'האומנם מפלגה דומיננטית במערכת מפלגתית מתרופפת? הנ"ל (עורכים), **הבחירות בישראל: 2003**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2004, עמ' 27-52. 49
- א' אריאן ומ' שמיר, 'מועמדים, מפלגות וגושים: ישראל בשנות ה-90, הנ"ל (עורכים), **הבחירות בישראל: 1999**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2000, עמ' 15-46. 50

ב. השתתפות פוליטית

1. שיעור ההצבעה בבחירות

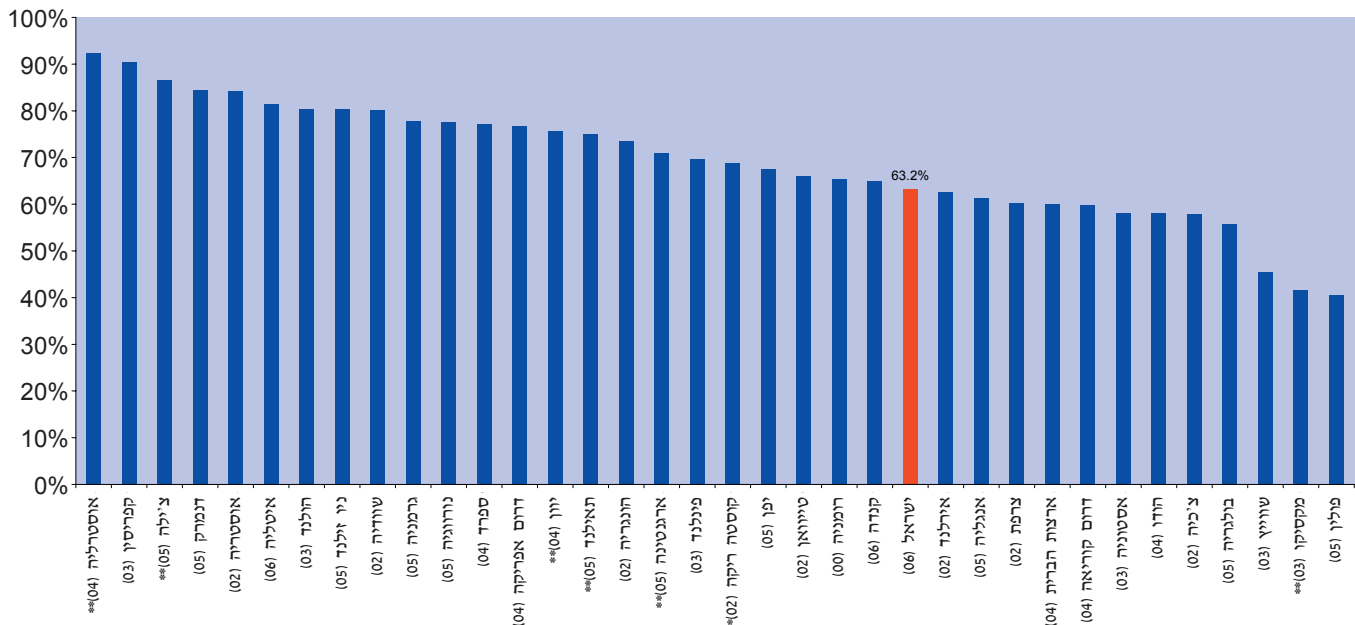
אחד המדדים המקובלים לבחינת המעורבות הפוליטית של הציבור הוא שיעור ההצבעה בבחירות. שיעור זה, הנמדד באחוזים, מתקבל מחלוקת מספר הפתקים שנמנו לאחר הבחירות במספר בעלי זכות ההצבעה הרשומים בספר הבוחרים. במדד הדמוקרטיה אנו נוהגים להשוות את שיעורי ההצבעה בבחירות הכלליות ב-36 המדינות שנכללו במבחן (תרשים 26). הנתונים על שיעור ההצבעה בבחירות האחרונות נלקחו מהאיגוד הבינ-פרלמנטרי (Inter-Parliamentary Union; להלן: IPU).⁵¹ עם זאת ראוי להדגיש שאף על פי שמדד זה הוא אומדן מרכזי להשתתפות פוליטית, אין הוא מציג את התמונה בשלמותה, שכן במדינות רבות יש חובת הצבעה.

השתתפות פוליטית היא ההזדמנות הניתנת לכלל האזרחים להביע את העדפותיהם הפוליטיות ולהשפיע על תהליכי קבלת ההחלטות במדינה. ההשתתפות הפוליטית כוללת ביטויים רבים ומגוונים של קשרים ישירים בין הבוחר לנבחר, בין האזרחים לשלטון. מידת העניין שהציבור מגלה בהתפתחויות הפוליטיות, שיחות בין חברים או בין בני משפחה על פוליטיקה וצפייה בחדשות גם הן דוגמאות להשתתפות פוליטית. השתתפות בהפגנות, חתימה על עצומות, שליחת מכתבים לחברי כנסת והשתתפות בדיונים פוליטיים הן דוגמאות להשתתפות פוליטית פעילה ומימוש ערך ההשתתפות.

תרשים 26

שיעור ההצבעה בבחירות בהשוואה בין-לאומית*

אחוז ההצבעה מקרב בעלי זכות הבחירה

* המספר המופיע בסוגריים מציין את שנת הבחירות אשר שיעור ההצבעה בה נכלל במדד.
** מדינה שיש בה חובת הצבעה על פי חוק, ברמות שונות של אכיפה.

העמודה הימנית מציגה את שיעור ההצבעה בבחירות האחרונות באותה מדינה. כפי שאפשר לראות, ברוב המדינות יש פער בין ממוצע ההצבעה לבין שיעור ההצבעה בבחירות שנערכו בשנות האלפיים. באירלנד למשל היה שיעור ההצבעה הממוצע בשנים 1949-2002 היה 73%, אבל בבחירות האחרונות שהתקיימו ב-2002 היה שיעור ההצבעה 62.6%, נמוך ב-10% משיעור ההצבעה הממוצע. פער זה, הקיים בדמוקרטיות רבות, מעיד על ירידה כללית בהשתתפות הפוליטית בבחירות, שמאפיינת גם את ישראל.

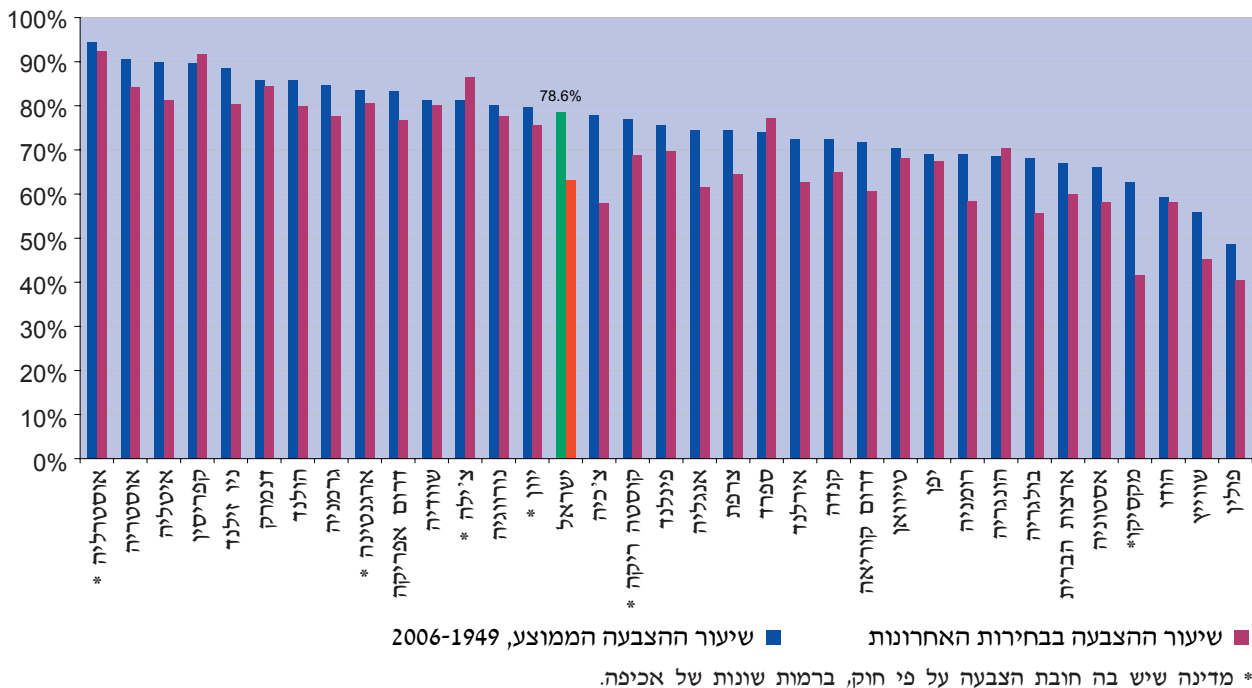
שיעור ההצבעה בבחירות לכנסת ה-17 ב-2006 עמד על 63.2% מכלל האזרחים הרשומים בספר הבוחרים (5,014,622 אנשים; גידול של 294,547 לעומת מספרם בבחירות 2003).⁵³ תרשים 28 מציג את שיעורי ההצבעה בבחירות במרוצת השנים. שיעור ההצבעה הנמוך ביותר נרשם בבחירות המיוחדות לראשות הממשלה שהתקיימו ב-2001. בבחירות 2003 לכנסת היה שיעור ההצבעה נמוך - 67.8%. שיעור ההצבעה בבחירות

כפי שאפשר לראות בתרשים 26, ישראל ניצבת בשליש התחתון של הסולם, בין קנדה לאירלנד. שיעור ההצבעה הגבוה ביותר נרשם באוסטרליה (92.4% ב-2004), בקפריסין (90.5% ב-2003) ובצ'ילה (86.6% ב-2005). בשתיים מן המדינות, אוסטרליה וצ'ילה, שיעור ההצבעה הגבוה מוסבר בחובת ההצבעה בהן: אזרחים שאינם מצביעים במדינות אלה נדרשים לתת לכך הסבר, והם עלולים להיקנס בגין אי-מילוי חובתם האזרחית. בתחתית הסולם נמצאות שווייץ (45.5% ב-2003), מקסיקו (41.7% ב-2003) ופולין (40.6% ב-2005).

ירידה בשיעור ההצבעה היא תופעה המאפיינת את מרבית הדמוקרטיות המערביות,⁵² ומקורה בהיחלשות הקשרים החברתיים, בחוסר האמון של הציבור במערכת הפוליטית המסורתית, המפלגתית והפרלמנטרית ובנטייה הגוברת לערוצים חלופיים חוץ-פרלמנטריים. תרשים 27 מציג את שיעור ההצבעה לבתי הנבחרים: העמודה השמאלית מציגה את ממוצע שיעור ההצבעה בשנים 1949-2006, ואילו

תרשים 27

ממוצע שיעורי ההצבעה ב-36 מדינות, 1949-2006

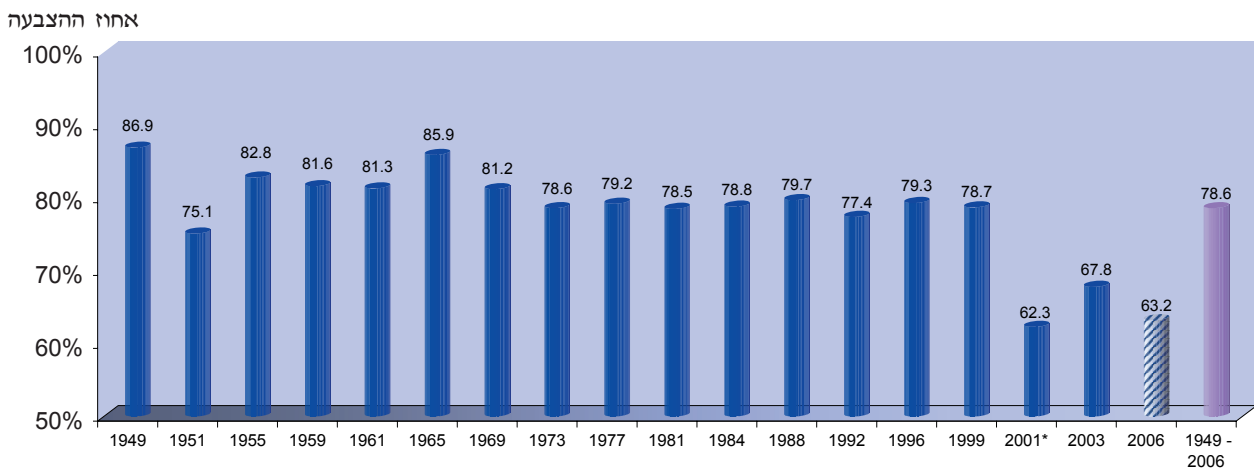
52 דלטון (לעיל הערה 38).
 53 הנתונים על שיעורי ההצבעה בישראל נלקחו מאתר הכנסת. ראו <http://www.knesset.gov.il/elections17/heb/index.asp>

אומדן, ולכן אין מדובר במדד מדויק. ובכל זאת מדד זה משלים את המדד המציין את שיעור המצביעים ביחס לאזרחים הרשומים בספר הבחורים. הירידה בהשתתפות בבחירות של ערביי ישראל גדולה ומשמעותית אף יותר מן הירידה בהשתתפות בבחירות של כלל אזרחי המדינה. יש הסוברים כי שיעורי ההשתתפות הנמוכים בבחירות 2001 הם מקרה יוצא מן הכלל. עם זאת הירידה בשיעורי ההצבעה ותופעת ההימנעות מהשתתפות בבחירות, המאפיינת גם את ערביי ישראל, היא הוכחה נוספת להיחלשות התמיכה במפלגות בכלל. כפי שאפשר לראות בתרשים 29, מאז בחירות 1977 חלה ירידה הדרגתית בשיעורי ההצבעה במגזר הערבי: ממוצע של 84% עד בחירות 1977 לממוצע של 66% לאחר בחירות 1977. בבחירות 2006 היה שיעור המצביעים 56.3%, ירידה ביחס לממוצע וביחס לבחירות 2003. בין שמדובר בתחושת ניכור ובין שמדובר באדישות, הירידה בהשתתפות של ערביי ישראל בבחירות בשנים האחרונות מבטאת מגמות ברורות של ריחוק מכל קשת המפלגות.

לכנסת ה-17, ב-28 במרס 2006, מראה ירידה של ממש בשיעור המצביעים ביחס לשנים עברו. ממוצע שיעור ההצבעה בישראל לכנסת בשנים 1949-2006 עומד על 78.6%. בהינתן נתון זה, שיעור ההצבעה בבחירות 2006 מבטא מגמה הולכת וגוברת של אדישות וריחוק מהבחירות ומהפוליטיקה. חוקרים רבים מעדיפים להתייחס לשיעור ההצבעה בבחירות של האוכלוסייה בגיל ההצבעה (גיל 18 ומעלה) המתגוררת בקביעות בישראל. מאחר שספר הבחורים בישראל כולל אף אזרחים שהיגרו למדינות אחרות ומאחר שאין זכות הצבעה לאזרחים מחוץ לגבולות המדינה (למעט שליחי מדינת ישראל), הרי שלידם שיעורי ההצבעה מוטים כלפי מטה מלכתחילה. החישוב שחוקרים אלה מציעים הוא חלוקת הפתקים שנמנו לאחר הבחירות (פסולים וכשרים גם יחד) במספר האזרחים באוכלוסיית המדינה שהם מעל גיל 18. על פי שיטת חלוקה זו, שיעור ההצבעה ב-2006 היה 70.8% (3,188,075 מצביעים) מבעלי זכות הבחירה החיים ב-2006 בישראל (4,500,000).⁵⁴ חשוב להדגיש ששיעור האוכלוסייה מעל גיל 18 החי בישראל הוא

תרשים 28

שיעור ההצבעה בבחירות בישראל, 1949-2006

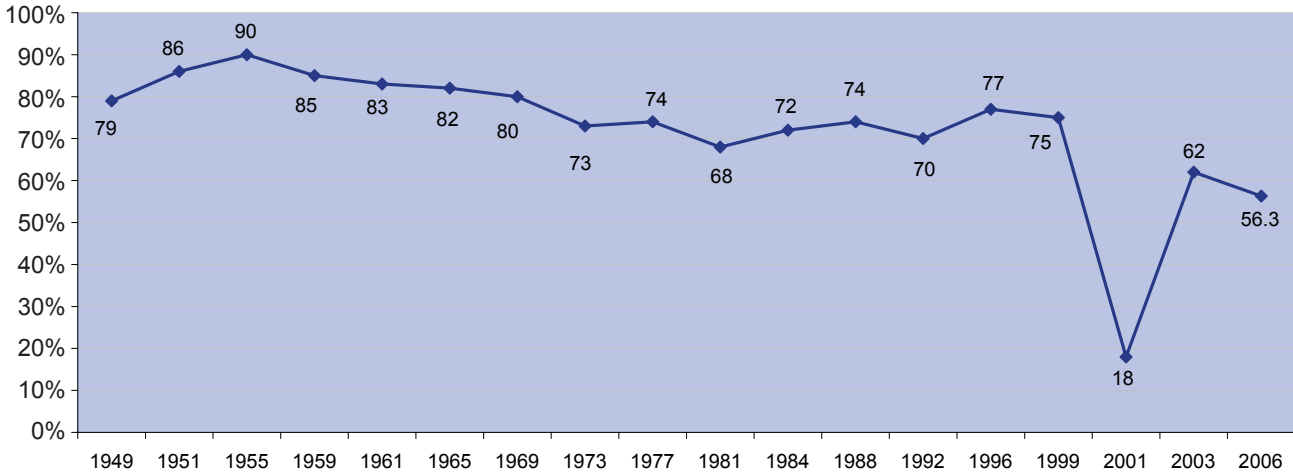

* בחירות מיוחדות לראשות הממשלה בלבד.

54 את אומדן בני ה-18 ומעלה החיים דרך קבע בישראל אספנו מהודעה לעיתונות שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ב-22 במרס 2006. ראו http://www1.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=200624061

תרשים 29

שיעורי ההשתתפות של ערביי ישראל בבחירות, 1949-2006 (באחוזים)

מגוונים.⁵⁵ בשלוש מן השאלות ישראל מדורגת במקום הראשון. תרשים 30 מראה כי 70% מן הנשאלים בישראל מראים התעניינות מסוימת והתעניינות רבה בפוליטיקה, השיעור הגבוה ביותר במדינות המערביות.⁵⁶ אחרי ישראל ניצבות צ'כיה, נורווגיה ואוסטריה. בתחתית הסולם נמצאות

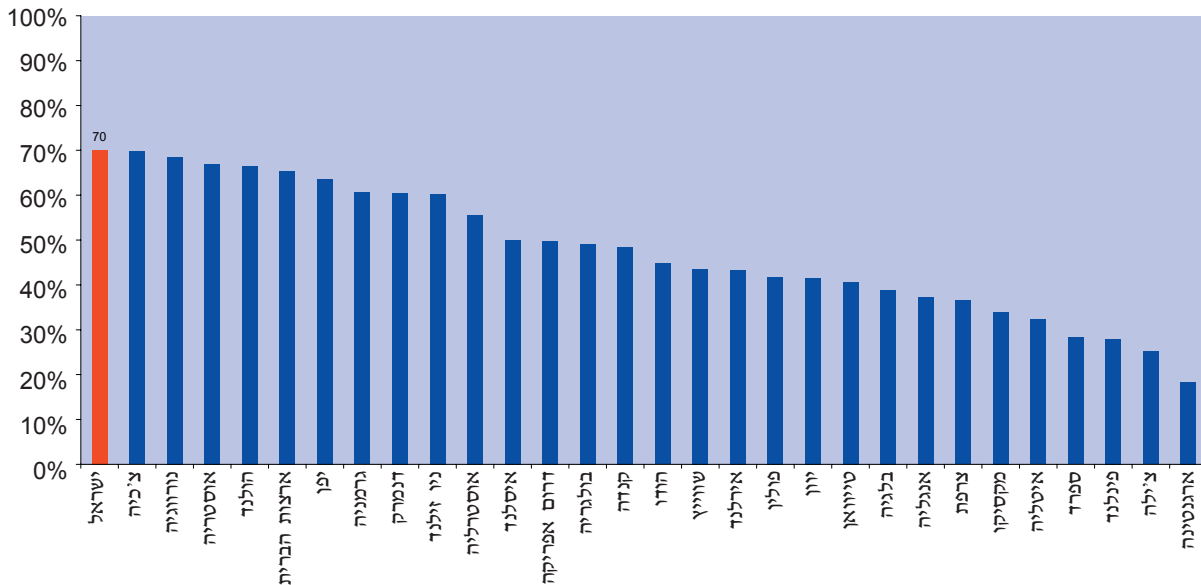
2. עניין בפוליטיקה

הציבור בישראל קשוב וערני מאוד לנעשה בפוליטיקה, והוא מקפיד לעקוב אחר ההתפתחויות בה. בסקרים של World Value Survey (להלן: WVS) בשנים 1999-2003 נשאלו אזרחים במדינות שונות שאלות בנושאים חברתיים, כלכליים ופוליטיים

תרשים 30

עניין בפוליטיקה בהשוואה בין-לאומית

'באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?'
במידה רבה או מסוימת (באחוזים)

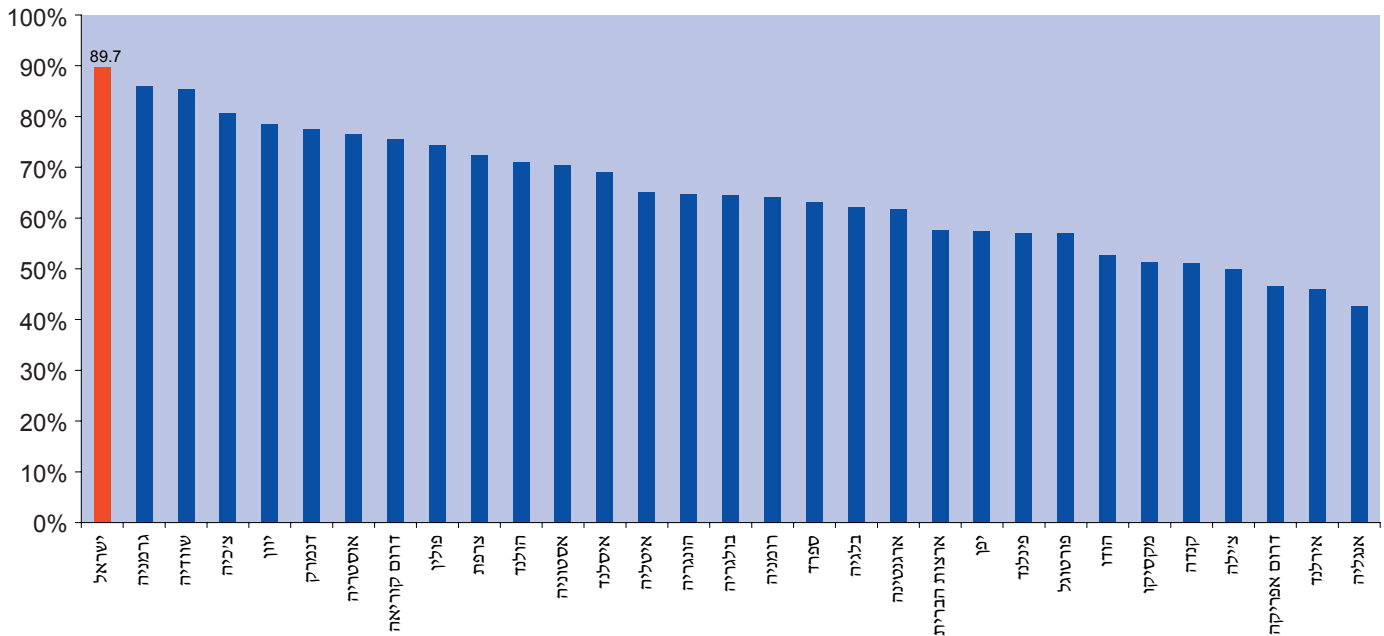
55 הנתונים, לרבות הציון של ישראל, לקוחים מתוצאות הסקרים של WVS בשנות האלפיים. ראו <http://www.worldvaluessurvey.org>
56 ראו שם.

ארגנטינה וצ'ילה, שבהן האזרחים מתעניינים הראשון. 89.7% מהישראלים מתעדכנים בכל יום בפוליטיקה במידה מועטה בלבד. או כמה פעמים בשבוע בנעשה בפוליטיקה. גרמניה, גם בצריכת חדשות, הבאה לידי ביטוי בצפייה בטלוויזיה, בהאזנה למהדורות החדשות ברדיו ובאירלנד האזרחים כמעט שאינם מתעדכנים ובקריאת עיתונים יומיים, ישראל ממוקמת במקום בפוליטיקה (תרשים 31).

תרשים 31

מתעדכנים בפוליטיקה בהשוואה בין-לאומית

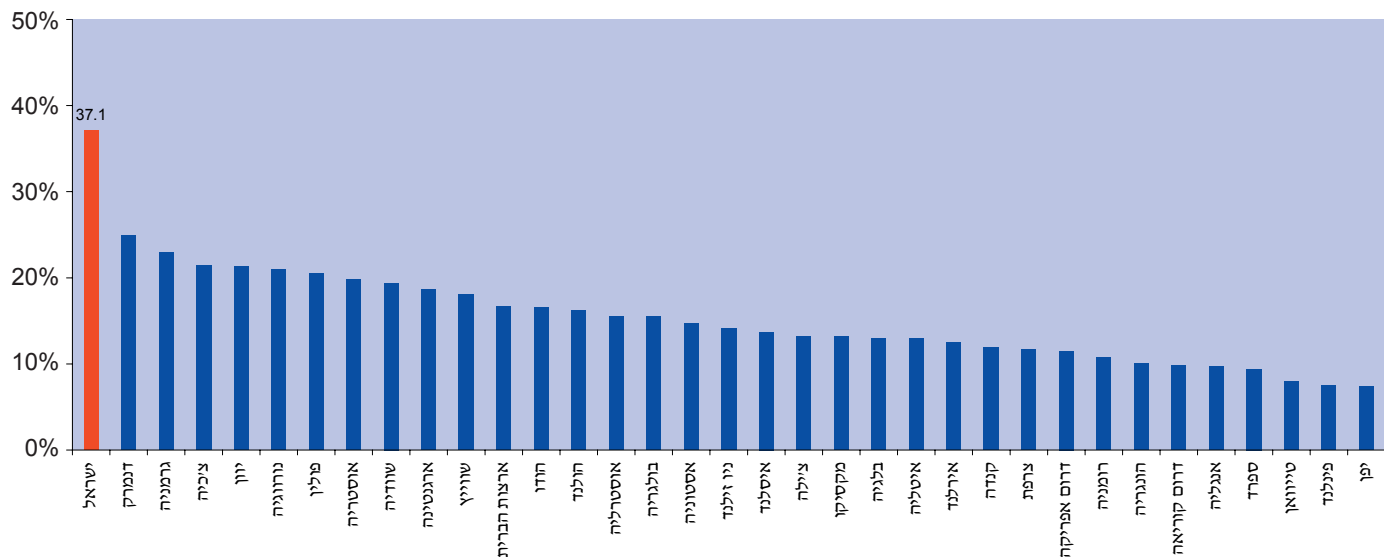
'בכל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות? בכל יום או כמה פעמים בשבוע (באחוזים)

תרשים 32

משוחחים על פוליטיקה בהשוואה בין-לאומית

'באיזו מידה אתה נוהג לשוחח עם חבריך ועם בני משפחתך על עניינים פוליטיים? לעתים קרובות (באחוזים)

מתעניינים בפוליטיקה במידה רבה ובמידה מסוימת, בדומה לשנה שעברה.

בסקרי הדמוקרטיה שאנו מקיימים מאז 2003 אנו שואלים את המשתתפים באיזו תכיפות הם מתעדכנים בנעשה בפוליטיקה באמצעות הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות. ב-2003 ענו 87% מהנשאלים שהם מתעדכנים בכל יום או כמה פעמים בשבוע. ב-2005 ירד שיעור המתעדכנים לעתים תכופות ל-81%, אך נותר גבוה. ב-2006 ענו 82% שהם מתעדכנים תכופות בנושאים פוליטיים, עלייה קלה לעומת השנה שעברה. מתברר שמידת ההתעניינות של האזרחים בפוליטיקה והתדירות שבה הם מתעדכנים בנעשה בה גבוהה ויציבה.

מלבד שאלת העניין של האזרח בפוליטיקה עולה השאלה על תפיסת המימוש של ערך ההשתתפות הפוליטית, היינו היכולת להשפיע על תהליכים פוליטיים: 'באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה?'. כפי שאפשר לראות בתרשים 34, רק 26% ממשתתפי הסקר מאמינים שהם וחבריהם

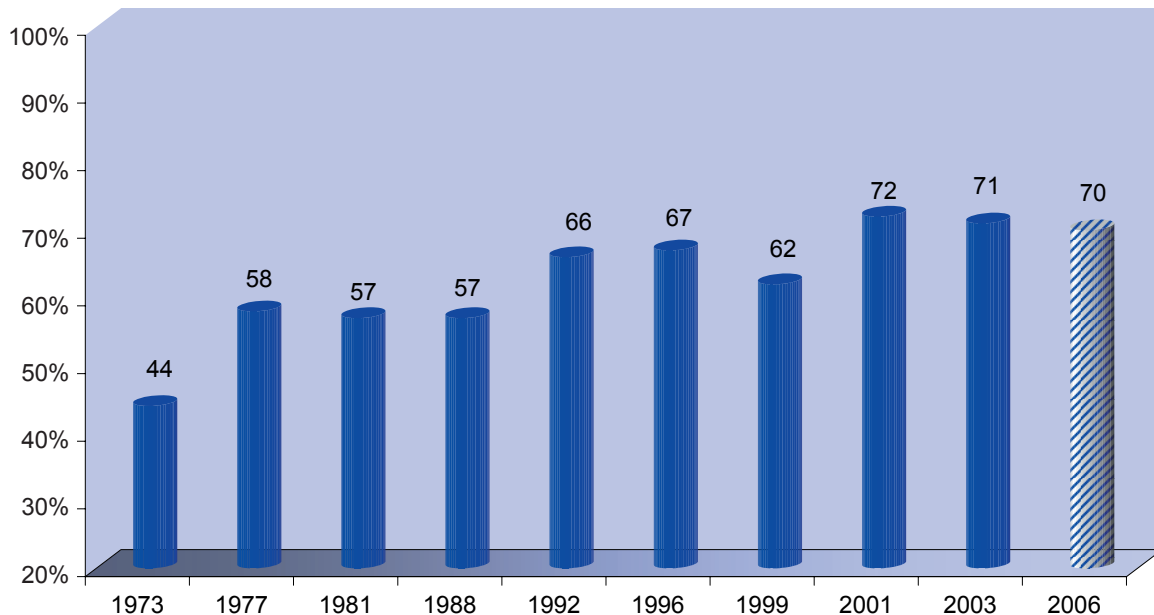
גם בנוהג לשוחח עם חברים ועם בני משפחה על נושאים פוליטיים ישראל ניצבת במקום הראשון – הרחק משאר המדינות שנכללו במבחן. 37.1% ישראלים השיבו שהם נוהגים לשוחח על פוליטיקה לעתים קרובות, לעומת 24.9% בדנמרק ו-22.9% בגרמניה, למשל. יפן ופינלנד ממוקמות בתחתית הרשימה מבחינת הנוהג לשוחח על עניינים פוליטיים.

ישראל מדורגת אפוא במקומות הראשונים בהשוואה בין-לאומית בכל השאלות הנוגעות להתעניינות בפוליטיקה. גם בחינת המתרחש בישראל לאורך זמן מעלה תמונה דומה: בשנות השבעים היה השיעור הממוצע של המשיבים שהם נוהגים לשוחח על עניינים פוליטיים כ-50%, ובשנות האלפיים העידו כך כ-70% מהנשאלים (תרשים 33). ב-2003 היה שיעור המשיבים שהם נוהגים לשוחח במידה רבה ובמידה מסוימת עם בני משפחתם ועם חברים על נושאים פוליטיים כ-71% (מדגם בקרב יהודים בלבד). בסקר הדמוקרטיה 2006 השיבו 70% מהנשאלים שהם

תרשים 33

משוחחים על פוליטיקה בישראל, 1973-2006

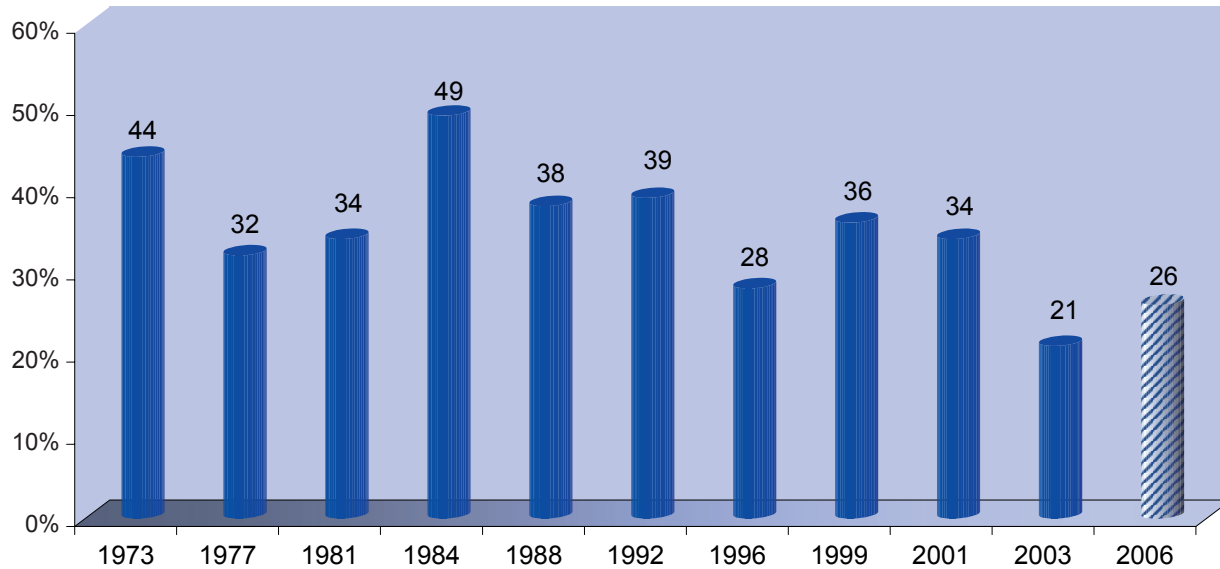
'באיזו מידה אתה נוהג לשוחח עם חבריך ועם בני משפחתך על עניינים פוליטיים?'
(במידה רבה ובמידה מסוימת (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

תרשים 34

הערכת יכולת ההשפעה על מדיניות הממשלה, 1973-2006

'באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה?'
 במידה רבה או במידה מסוימת (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

עולה כי עקרון האחראיות במשמעותו העמוקה אינו מתממש (תרשים 35). נבחרי העם נתפסים בעיני רוב האזרחים כמי שאינם פועלים להגשים את העדפות הציבור. 62% השיבו שהם מסכימים או מסכימים בהחלט שהפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתו של האזרח ברוב, לעומת 39% שטענו כך ב-1969. את תמונת חוסר שביעות הרצון והניכור מהמוסדות הפוליטיים משלימות התשובות על ההיגד 'לא חשוב עבור מי מצביעים, זה לא משנה את המצב' - 36% מהנשאלים מסכימים לקביעה במידה רבה או במידה מסוימת.

הישראלים מתעניינים בפוליטיקה, מדברים על פוליטיקה, מתמצאים בפוליטיקה ומרגישים קרוב לפוליטיקה אף יותר מבעבר, גם אם רבים מהם טוענים שאין מענה לדעותיהם ולדרישותיהם מצד הפוליטיקאים. עם זאת, כפי שיובהר בהמשך, רמת הפעילות הפוליטית של האזרחים נמוכה, והציבור אינו מתרגם את התעניינותו הפוליטית לפעילות ממשית.

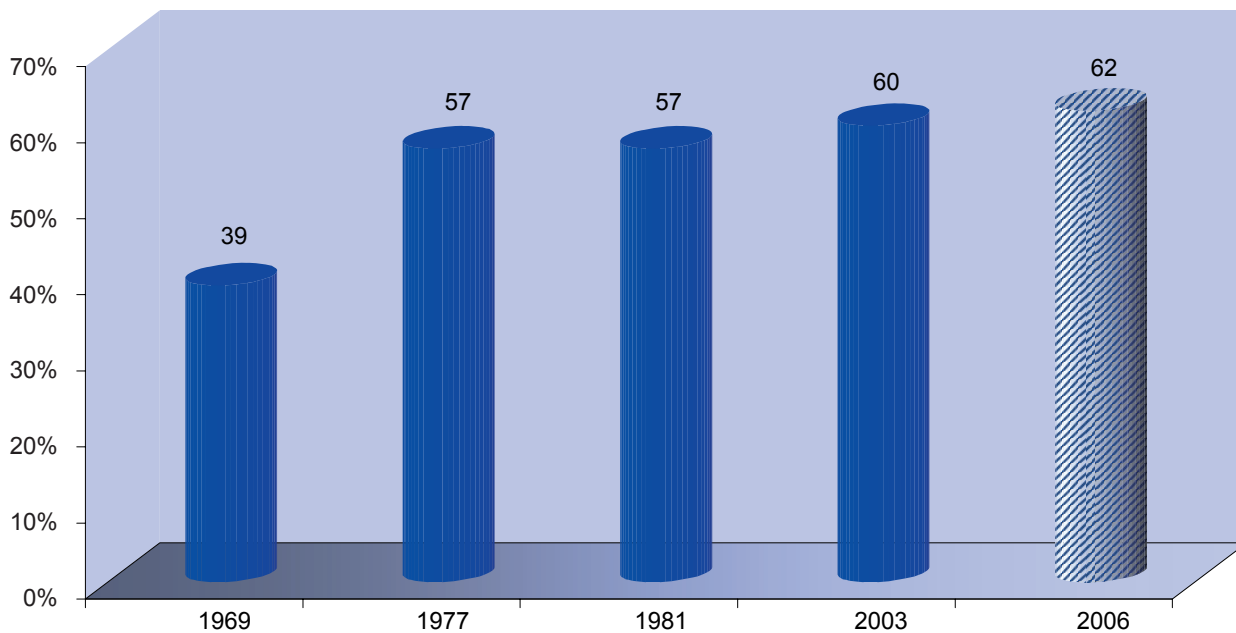
יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה במידה רבה או במידה מסוימת, לעומת 74% המאמינים שיש להם יכולת מועטה מאוד להשפיע או שאין להם יכולת כזאת. ב-2003 סברו 21% שיש להם השפעה רבה או השפעה מסוימת על קביעת המדיניות.⁵⁷ מדובר בירידה תלולה לעומת שנות השמונים והתשעים - אז האמינו מעל 30% מהנשאלים ביכולתם להשפיע על מדיניות הממשלה.

שאלה נוספת שנבחנה בסקר נוגעת למרכזיותה של מערכת הבחירות. 56% אמרו כי הם מסכימים או מסכימים בהחלט להיגד 'בחירות הן דרך טובה לגרום לכך שממשלות יתייחסו לדעתו של העם', 22% אינם מסכימים או בהחלט אינם מסכימים להיגד, ו-22% אינם בטוחים.

סקר הדמוקרטיה בוחן גם את מידת המימוש של עקרון האחראיות, שהוא האמונה שהנבחרים פועלים בזיקה להעדפותיהם של האזרחים. הוא בודק גם עד כמה מקבלי החלטות נתפסים כמי שרואים עצמם נושאים באחריות ומחויבים לתפקודם. מן הממצאים

תרשים 35

אחריותות בישראל, 1969-2006
 'פוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב'
 מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

ג. תוצאות הבחירות

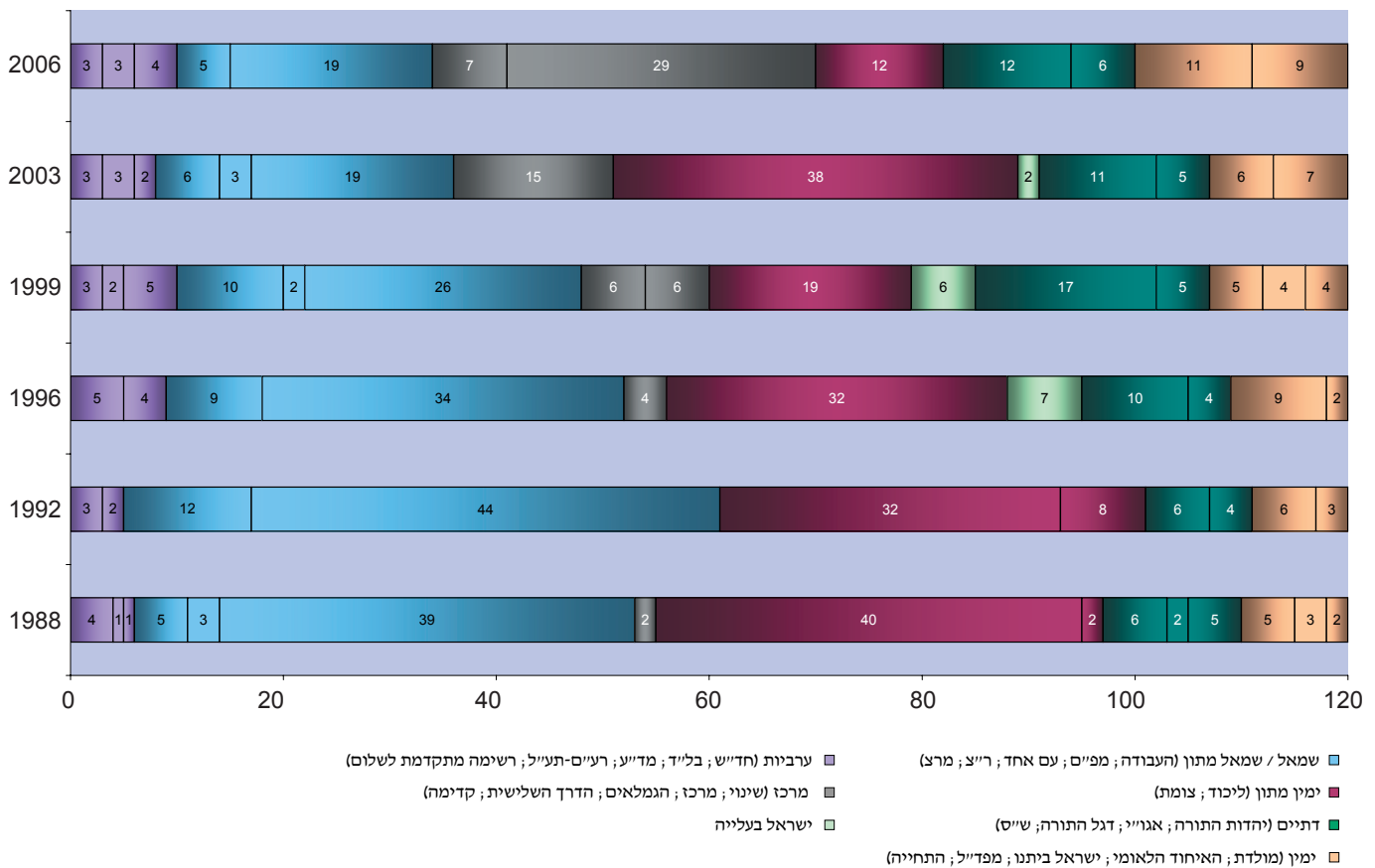
1. מערכת המפלגות בישראל

בשאלות מדיניות ואידאולוגיות, על פי מאפייני בוחריהן או נבחריהן, על פי התפתחותן על ציר הזמן או על פי ייצוגן בבית הנבחרים (תרשים 36). תכונות רבות מייחדות את המערכת הפוליטית בישראל בכלל ואת מפת המפלגות הישראלית בפרט. שיטת הבחירות היחסית נפוצה אמנם בדמוקרטיה רבות בעולם, אך היותה של ישראל מחוז בחירה אחד, בצד הרשימתיות הנוקשה ואחוז החסימה הנמוך, מאפשרים תחרות גבוהה יותר ופיצולים רבים יותר במערכת המפלגות בישראל. גם המבנה החברתי המיוחד לישראל משפיע על אופי המערכת. השסעים

המערכת המפלגתית מתאפיינת ביחסי גומלין בין המפלגות המרכיבות אותה, והיא משתנה ממדינה למדינה. גורמים רבים מעצבים את המערכת הזאת, חלקם משתנים מוסדיים (כגון שיטת הבחירות, נוסחת חלוקת המושבים, מחוזות הבחירה ושיטת הממשל הנהוגה במדינה) וחלקם משתנים חברתיים (כגון המבנה החברתי, השסעים החברתיים והנושאים הפוליטיים העומדים בראש מעייניו של הוויכוח הציבורי). ההתייחסות למערכת המפלגתית מחייבת לערוך מיון ראשוני של המפלגות על פי עמדותיהן

תרשים 36

מפת המפלגות, 1988 - 2006

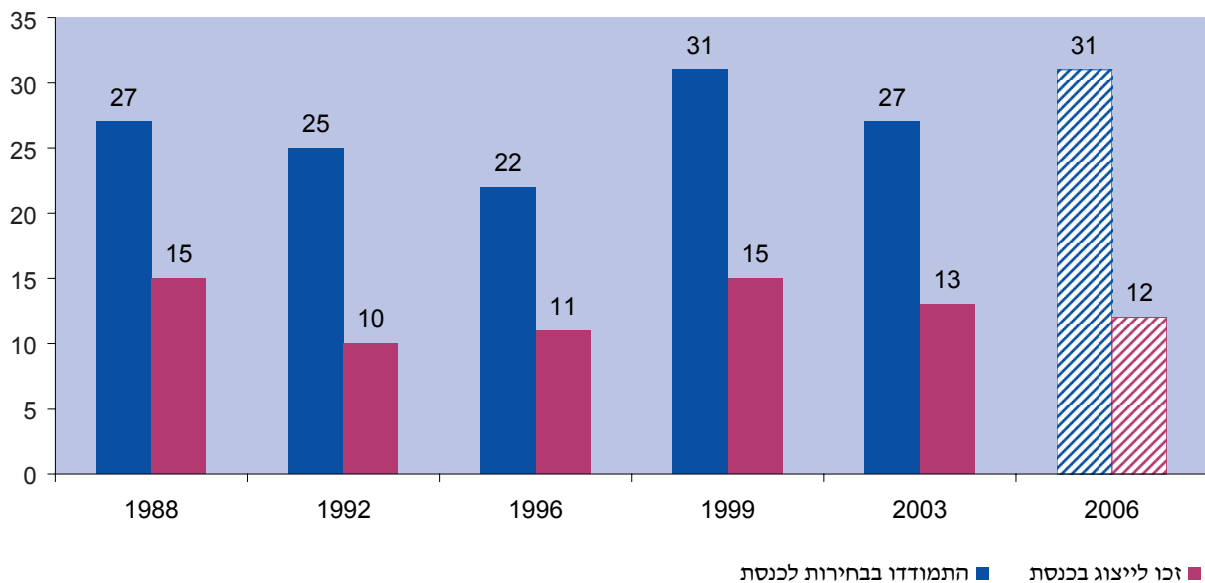
המתמודדות ל-25, בעקבות העלאת אחוז החסימה לאחוז וחצי באותה שנה, ומספר המפלגות שזכו לייצוג ירד ל-10. הנהגת הבחירה הישירה לראשות הממשלה בבחירות 1996 הובילה תחילה לירידה במספר הרשימות שהתמודדו בבחירות, ורק 22 רשימות הציגו את מועמדותן לכנסת ה-14 (שתיים מהן אף הודיעו על פרישתן מהמירוץ עוד לפני הבחירות). מספר הרשימות המתמודדות היה עדיין נמוך, בעיקר מאחר שהמפלגות טרם השכילו לנצל את היתרון הטמון בפיצול ההצבעה בקלפי. 11 מהן זכו לבסוף לייצוג. אולם כאמור, ב-1999 כבר עמד מספרן על 31, ומחציתן (15) זכו לייצוג בכנסת. בבחירות 2003 ירד מספר הרשימות שהתמודדו ל-27, אך מספר המפלגות שזכו לייצוג נותר גבוה – 13.⁵⁹ ב-10 בפברואר 2006 הציגו 31 מפלגות רשימת מועמדים לכנסת, 12 מהן זכו לייצוג בבחירות. אחוז החסימה במערכת הבחירות הזאת הועמד על 2%. לפיכך 19 רשימות לא זכו לייצוג אף שזכו יחדיו ב-185,235 מקולות הבוחרים (שהם 5.9% מהקולות הכשרים).

הפוליטיים בחברה הישראלית המפוצלת והמפולגת ונושאי המחלוקת הרבים בה תרמו ליצירת מערכת מפלגות ייחודית ומגוונת ביותר. מפת המפלגות, כפי שהיא עולה מתרשים 36, רבגונית כל כך עד ששום מערכת בחירות אינה דומה לקודמותיה. שנות השמונים התאפיינו בתחרות צמודה בין שתי המפלגות הגדולות – הליכוד והעבודה. בשנות התשעים והאלפיים אזרחי ישראל מצאו עצמם במערכת תחרותית יותר, מקוטבת בהרבה, שהביאה אותם חמש פעמים לבחירות לכנסת ושלוש פעמים לבחירות מיוחדת לראשות הממשלה.

שיטת הבחירות היחסית, וכן הבולטות הגוברת של השערים החברתיים, תרמו לגידול במספר המפלגות המתחרות והמיוצגות בכנסת.⁵⁸ השיא הראשון נרשם ב-1981; אז התמודדו בבחירות 31 רשימות. כך היה גם בבחירות 1999 ו-2006. תרשים 37 מציג את מספר המפלגות שהתמודדו לכנסת ואת מספר המפלגות שזכו לייצוג מאז 1988: בשלהי שנות השמונים התמודדו 27 רשימות, 15 מהן זכו לייצוג. ב-1992 ירד מספר

תרשים 37

מספר הרשימות ומספר המפלגות שהתמודדו וזכו לייצוג בכנסת, 1988-2006

A. Lijphart, P. J. Bowman, and R. Hazan, 'Party Systems and Issue Dimensions: Israel and New Democracies Compared', *Israeli Affairs* 6 (2000), pp. 29-51

59 מיד לאחר הבחירות הצטרפה מפלגת ישראל בעלייה בראשות נתן שרנסקי לליכוד. עם אחד בראשות עמיר פרץ התמזגה עם העבודה.

על ידי הזרם הליטאי, קיבלה אף היא 2 מנדטים. המפלגה המתקדמת לשלום והמפלגה הדמוקרטית הערבית (מד"ע) קיבלו מנדט אחד כל אחת. ש"ס זכתה ב-6 מנדטים, ושלוש הסיעות ר"צ, מפ"ם ושינוי שהתאחדו זכו ב-10 מנדטים. בבחירות 1992 זכו 10 מפלגות לייצוג, לאחר שעברו את אחוז החסימה שהועלה באותה שנה לאחוז וחצי. 5 מפלגות ותיקות ר-5 מפלגות חדשות זכו יחד ב-31 מנדטים.⁶¹ התופעה המעניינת באותן בחירות הייתה עלייתן הניכרת, בפעם הראשונה, של המפלגות החדשות: מ-24 מנדטים ב-1988 ל-31 ב-1992.

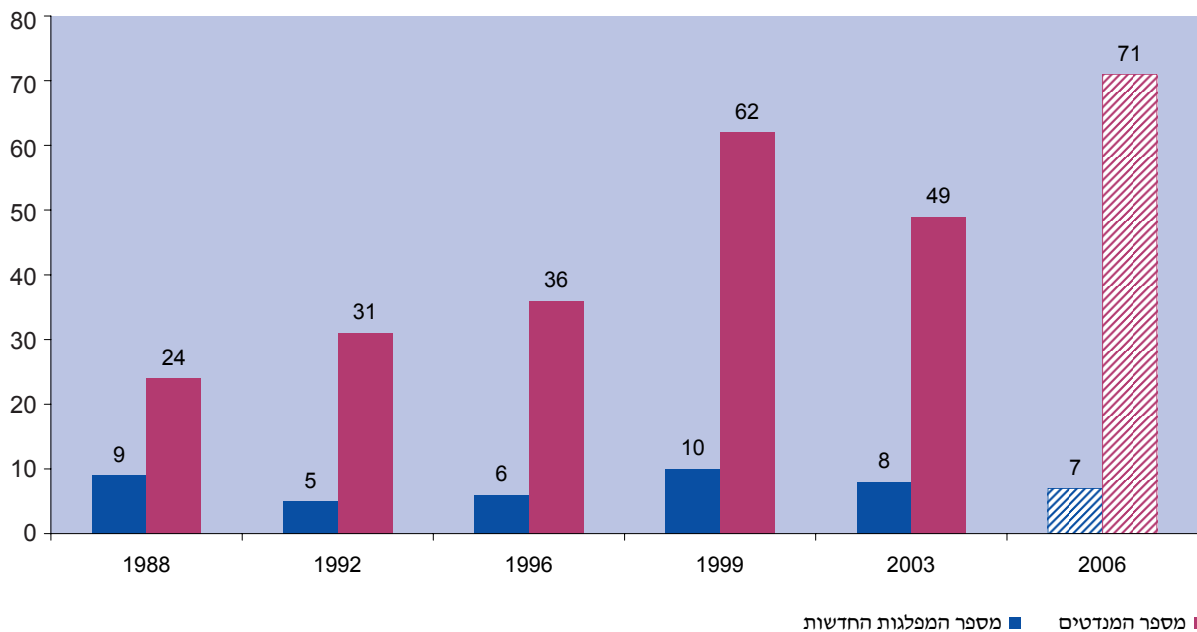
בתקופת הבחירה הישירה הוסיף לעלות כוחן של המפלגות החדשות. הבוחר הישראלי פיצל את הצבעתו בין המפלגה שעמה היה מזוהה מבחינה מגזרית לבין המנהיג שאותו ביקש לראות בראשות הממשלה.⁶² בבחירות 1996 התמודדו 22 רשימות לכנסת. 11 מהן זכו לייצוג. 6 מפלגות חדשות אחרות זכו גם הן לייצוג,

אפשר להסביר את ריבוי המפלגות המתמודדות גם במונחים של 'מפלגות ותיקות' ו'מפלגות חדשות'.⁶⁰ 'המפלגות הוותיקות' נוסדו עוד לפני קום המדינה ובשנותיה הראשונות - מפא"י (לימים המערך והעבודה), חירות (לימים הליכוד), אגודת ישראל (לימים יהדות התורה), המפד"ל ומק"י (לימים חד"ש), אך 'המפלגות החדשות' הביאו עמן אידאולוגיה ומנהיגות חדשה והצליחו לזכות בייצוג. כך לדוגמה, בבחירות 1977 התמודדו ארבע מפלגות חדשות, והן זכו ב-20 מנדטים. ר"צ זכתה במנדט אחד, של"י ושלומציון בשני מנדטים כל אחת. הישגה של התנועה הדמוקרטית לשינוי (ד"ש) היה הטוב ביותר באותן בחירות - 15 מנדטים.

תרשים 38 מציג את המפלגות החדשות ואת מספר המנדטים שזכו בו יחדיו מאז בחירות 1988. בבחירות 1988 זכו 9 מפלגות חדשות ב-24 מנדטים. צומת מיסודו של רפאל איתן ומולדת בראשות רחבעם זאבי זכו ב-2 מנדטים כל אחת. דגל התורה, שנתמכה

תרשים 38

מפלגות חדשות ומספר המושבים בכנסת, 1988-2006

60 ג' גולדברג, 'ישן מפני חדש תוצאות: צמיחת מפלגות חדשות בישראל', ד' קורן (עורך), קץ המפלגות: הדמוקרטיה הישראלית במצוקה, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1998, עמ' 167-178.

61 מר"צ קיבלה 12 מנדטים, צומת - 8, ש"ס - 6, מולדת - 3, מד"ע - 2.

62 ע' קניג, ג' רהט ור' חזן, 'האימוץ והביטול של הבחירה הישירה לראשות הממשלה ותוצאותיהם הפוליטיות', אריאן ושמיר (לעיל הערה 49), עמ' 53-93.

מנדטים (66% מהמנדטים). בחירות 1992 החזירו את מפלגת העבודה לשלטון לאחר שזכתה ב-44 מנדטים, אך כוחן של שתי המפלגות הגדולות ירד מעט ל-76 מנדטים. הבחירה הישירה לראשות הממשלה ב-1996 החלישה את כוחן עוד יותר. ירידת הליכוד ל-34 מנדטים וירידת העבודה ל-32 מנדטים הייתה מהלומה כבדה לשתי המפלגות, וכוחן המשותף ירד ל-66. אך הירידה הגדולה בכוחן נרשמה ב-1999 – אז זכו יחדיו ב-45 מנדטים בלבד. בבחירות 2003 השתפר מצבן והן זכו ל-57 מנדטים יחד, אך כוחן המשותף בהשוואה היסטורית נותר נמוך. ב-17 במאי 2004 אישרה הכנסת את העלאת אחוז החסימה מאחוז וחצי לשני אחוזים.

בבחירות 2006 זכתה קדימה ב-29 מנדטים, ונעשתה למפלגה הראשונה בגודלה. מפלגת העבודה, עם 19 מנדטים, הפכה למפלגה השנייה בגודלה. מספר המנדטים המשותף לשתי המפלגות הגדולות הצטמצם בצורה ניכרת: מ-57 בבחירות 2003 ל-48 ב-2006.

נקודה מעניינת העולה מתרשים 39 היא הופעתה של מפלגה שלישית בגודלה, שמיתנה את מגמת ריכוז הקולות בידי שתי המפלגות הגדולות ואף חתרה למרכז המפה הפוליטית. בבחירות 1977 גרפה ד"ש 15 מנדטים והפכה למפלגה השלישית בגודלה. רוב קולותיה באו על חשבון המערך. בשנות השמונים הצטמצם כוחן של המפלגות הבינוניות לנוכח התחרות ההולכת וגוברת בין שתי המפלגות הגדולות. בבחירות 1992 הייתה זו מר"צ שזכתה ב-12 מנדטים, וב-1996 זכתה ש"ס ב-10 מנדטים. ב-1999 התמודדה מפלגת המרכז, אך היא נחלה תבוסה והצליחה לגרוף רק 6 מנדטים, ואילו ש"ס זכתה במקום השלישי עם 17 מנדטים. בבחירות 2003 הייתה זו מפלגת שינוי שהצליחה להחזיק בתואר המפלגה השלישית בגודלה – 15 מנדטים. בבחירות 2006 חלקו שתי מפלגות את מקום המפלגה השלישית בגודלה, עם 12 מנדטים: ש"ס והליכוד. התחרות בין שלוש המפלגות הייתה ועודה מאבק מתמשך על מרכז המפה הפוליטית.

וכולן יחד קיבלו 36 מנדטים.⁶³ בבחירות 1999 התמודדו 31 רשימות לכנסת, ו-15 מהן הצליחו לפלס את דרכן אליה. 5 מפלגות נכנסו לכנסת בפעם הראשונה.⁶⁴ כוחן האלקטורלי אף גבר בכנסת ה-14, והן החזיקו ביותר מ-50% מהמושבים. אף על פי שרוב המפלגות החדשות לאו דווקא מאריכות ימים, הנתח ההולך וגדל שלהן ממשיך לאיים על שליטתן של המפלגות הוותיקות במערכת.

הבחירה הישירה לראשות הממשלה בוטלה ב-7 במרס 2001, והביטול נכנס לתוקף בבחירות לכנסת ה-16, בשנת 2003. אמנם בבחירות הללו התמתנה מגמת התחזקותן של המפלגות החדשות, אך הן עדיין החזיקו במספר רב של מנדטים (49).⁶⁵ בבחירות 2006 ניכרה היחלשות של ממש בכוחן של 5 המפלגות הוותיקות: 5 הוותיקות זכו יחד ב-50 מנדטים בלבד, בעוד 7 המפלגות החדשות זכו יחדיו ב-71 מנדטים.⁶⁶ התחלופה המפלגתית התכופה ועלייתן של המפלגות החדשות מבטאות את היענותה של המערכת המפלגתית לשינויים המתחוללים בחברה. אולם על אף הגידול המרשים במספרן ובכוחן של המפלגות החדשות, הן נוטות להתאחד עם מפלגות אחרות, להתפצל ולעתים אף להיעלם מהמפה הפוליטית. במבחן הזמן מפלגות חדשות תורמות לחוסר הוודאות במערכת הפוליטית.

2. כוחן של המפלגות הגדולות

את תהליך היחלשותן של המפלגות הוותיקות (תחילה ארגונית ולאחר מכן אלקטורלית) אפשר לראות בגודלן של שלוש המפלגות הגדולות מאז 1988. שלטונה הרצוף של מפא"י-המערך הסתיים ב-1977, ומאז התמודדו הליכוד והעבודה על השלטון. בשנות השמונים היה המירוץ ביניהן צמוד ביותר: ב-1981 זכו שתי המפלגות יחדיו ב-95 מנדטים, ורק 10,405 קולות הפרידו ביניהן; ב-1984 הצטמצם כוחן וירד ל-85 מנדטים (הליכוד מ-48 ל-41; המערך מ-47 ל-44).

תרשים 39 מבוסס על תוצאות הבחירות, והוא מבליט את כוחן של שלוש המפלגות הגדולות מאז בחירות 1988. ב-1988 חלקו שתי המפלגות הגדולות 79

63 ש"ס קיבלה 10 מנדטים, מולדת – 2, ישראל בעלייה – 7, הדרך השלישית – 4, מר"צ – 9, מוד"ע-רע"ם – 4.

64 ש"ס – 17 מנדטים, האיחוד הלאומי – 4, ישראל ביתנו – 4, ישראל בעלייה – 7, מפלגת המרכז – 6, עם אחד – 2, שינוי – 6, מר"צ – 10, רע"ם – 5, בל"ד – 2.

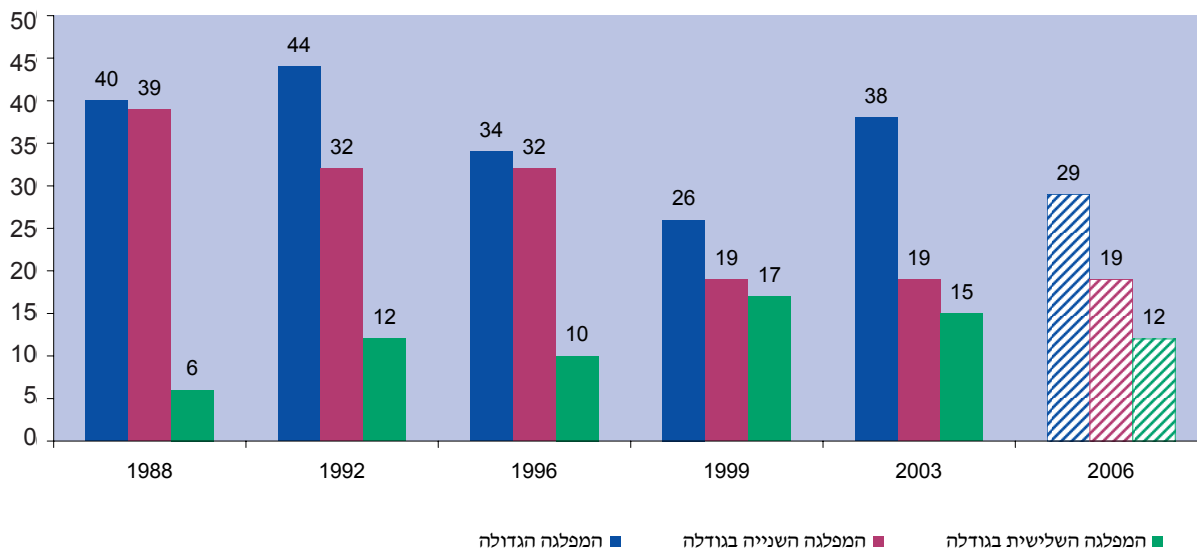
65 שינוי – 15, ש"ס – 11, האיחוד הלאומי – 7, מר"צ – 6, עם אחד – 3, ישראל בעלייה – 2, בל"ד – 3, רע"ם – 2.

66 קדימה – 29, ש"ס – 12, ישראל ביתנו – 11, גיל – 7, מר"צ – 5, בל"ד – 3, רעם-תע"ל – 4.

תרשים 39

גודלן של שלוש המפלגות הגדולות ביותר, 1988-2006

(מנדטים)

מספר המושבים של המפלגה הגדולה, כן עולה המדד. מדד גבוה מעיד על ייצוגיות גבוהה והיעדר דומיננטיות מפלגתית.

במדד הדומיננטיות המפלגתית ישראל ניצבת במקום השני הגבוה בדירוג 36 הדמוקרטיה (תרשים 40). עקב ניצחונה של מפלגת קדימה בבחירות 2006 וזכייתה ב-29 מן המושבים בכנסת נרשמה בישראל ייצוגיות גבוהה והיעדר דומיננטיות מפלגתית (413.8). הודו וארגנטינה ממוקמות אחריה, ורק בלגיה ממוקמת לפניו. בלגיה קיצונית בקרב המדינות, ובה יש ייצוגיות גבוהה: מתוך 150 המושבים בפרלמנט זכו בבחירות 2003 שתי המפלגות הגדולות, הליברלית והסוציאליסטית, ב-25 מנדטים כל אחת. בהקשר זה ראוי לציין את המגרעות של ייצוגיות גבוהה: קושי במשילות וקשיים בהקמת קואליציות. לעומתן במדינות כתאילנד, דרום אפריקה ויפן, הנמצאות

3. ייצוגיות: דומיננטיות מפלגתית והסטייה מעקרון היחסיות

במדינות הדמוקרטיות בית הנבחרים הוא מעין מיקרו-קוסמוס של החברה. בחינה של הרכבו מאפשרת לזהות קבוצות בציבור המבקשות להשפיע על הליכי קבלת ההחלטות במדינה. הייצוגיות היא עיקרון מרכזי בכל דמוקרטיה. במסגרת מדדי הדמוקרטיה אנו נוהגים להעריך את מידת הייצוגיות בישראל בהשוואה בין-לאומית. לשם כך אנו נעזרים בנתונים של מכון Cross National Time-Series Data (להלן: CNTS), המציגים את מדד הדומיננטיות המפלגתית, כלומר מידת הבולטות של המפלגה הגדולה בבית הנבחרים.⁶⁷ מדד הדומיננטיות נע בין 100 למכפלת מספר המושבים בבית המחוקקים ב-100. הציון 100 מציין שליטה מוחלטת של מפלגה אחת בכל המושבים. ככל שקטן

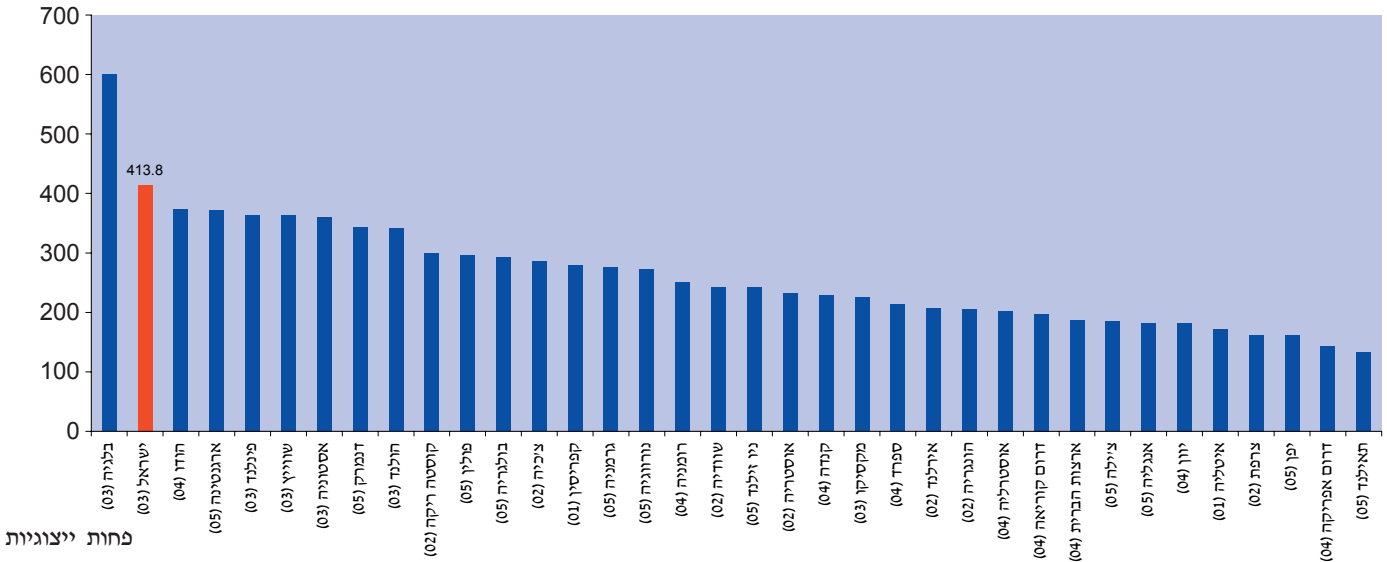
67 את מדד הדומיננטיות המפלגתית פיתח צוות חוקרים בראשות ארתור בנקס (Banks), העומד בראש מכון CNTS. ראו אתר הפרויקט: <http://www.databanks.sitehosting.net>

תרשים 40

ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית

יותר ייצוגיות

מדד הדומיננטיות המפלגתית

פחות ייצוגיות

מושלמת) ל-100 (היעדר יחסיות). ככל שהנתון שמתקבל גבוה יותר, כן גדולה הסטייה מעקרון היחסיות. כפי שעולה מתרשים 41, ישראל ממוקמת במקום ה-12 בדירוג של 33 דמוקרטיות. בהשוואה למדינות האחרות, הציון של 2.72 שקיבלה ישראל ב-2006 מעיד על היעדר סטייה משמעותית מעקרון היחסיות. ב-2003 עמד המדד על 2.55, ובכך למעשה חלה הרעה מסוימת במצבה של ישראל, בעיקר בשל 2% החסימה שיושמו לראשונה בבחירות 2006 ובשל העובדה שכ-6% מהקולות הכשרים בבחירות לא זכו לייצוג בכנסת. עם זאת יש מידה גבוהה של יחסיות בישראל בשל השיטה הארצית ואחוז החסימה הנמוך בהשוואה למדינות אחרות. באוסטריה מתקיימת ההתאמה הגבוהה ביותר בין התפלגות הקולות לבין התפלגות המושבים. לעומת זאת צרפת ובריטניה נחשבות למדינות שבהן יש

בקצה התחתון של הדירוג, יש ייצוגיות נמוכה: המפלגות הגדולות זכו בהן לרוב מוחלט בפרלמנט. את המדד המשלים לדומיננטיות המפלגתית פיתח מייקל גלגר, והוא ידוע בשם 'מדד הריבועים הפחותים' (The Least Squares Index; LSq).⁶⁸ מדד זה מבקש לאמוד עד כמה שיעור המושבים שמקבלות המפלגות בבית הנבחרים תואם את אחוז הקולות שמקבלת כל מפלגה בבחירות הכלליות. המדד תלוי בעיקר בשיטת הבחירות, אך הוא גם תולדה של העדפות הבחורים.⁶⁹ במדינות המעודדות את עקרון הייצוגיות ושנהוגה בהן שיטת הבחירות היחסית, נמצא מתאם גבוה יותר בין שיעור הקולות לבין מספר המושבים. מנגד במדינות המעדיפות את עקרון הכרעת הרוב ושנהוגה בהן שיטת הבחירות הרובית, יש סטייה מעקרון היחסיות ובנוסחים למפלגות הגדולות.⁷⁰ המדד נע בין 0 (יחסיות

68 M. Gallagher, 'Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems', *Electoral Studies* 10(1) (1991), pp. 33-51

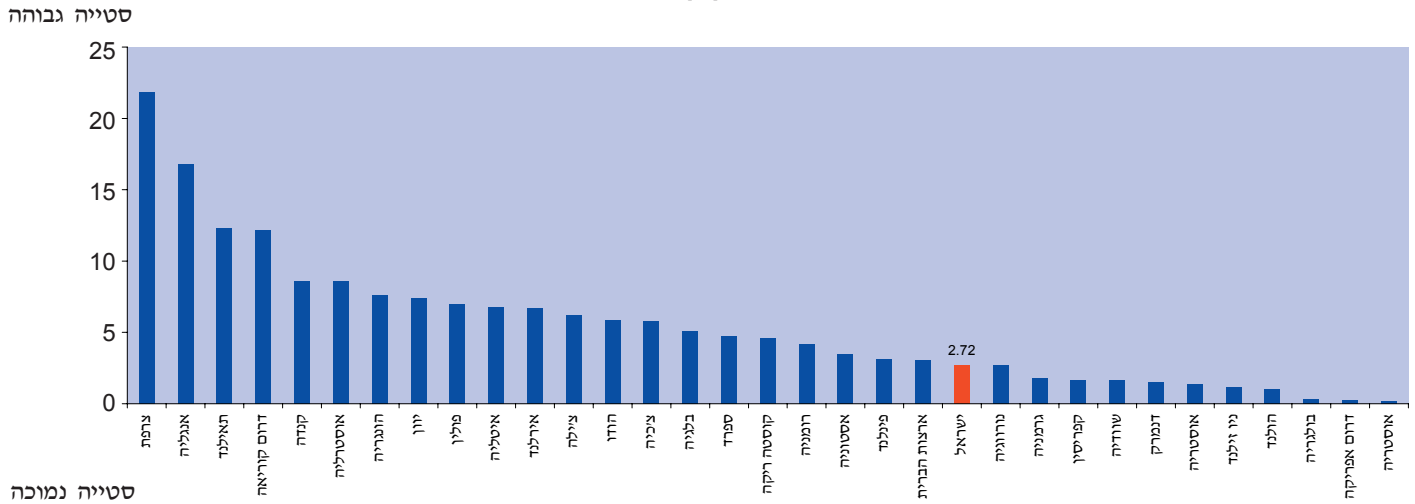
69 M. Duverger, *Political Parties, Their Organization and Activity in the Modern State*, London: Methuen, 1954

70 זו נוסחת החישוב: מעלים בריבוע את הפער בין שיעור הקולות לשיעור המושבים של כל המפלגות שהשתתפו בבחירות (גם אלו שלא זכו לייצוג), מחלקים את הסכום בשתיים ומציאים את השורש הריבועי של הנתון שהתקבל. להרחבה ראו גלגר (לעיל הערה 68), עמ' 40-41.

תרשים 41

ייצוגיות בהשוואה בין-לאומית

סטייה מעקרון היחסיות

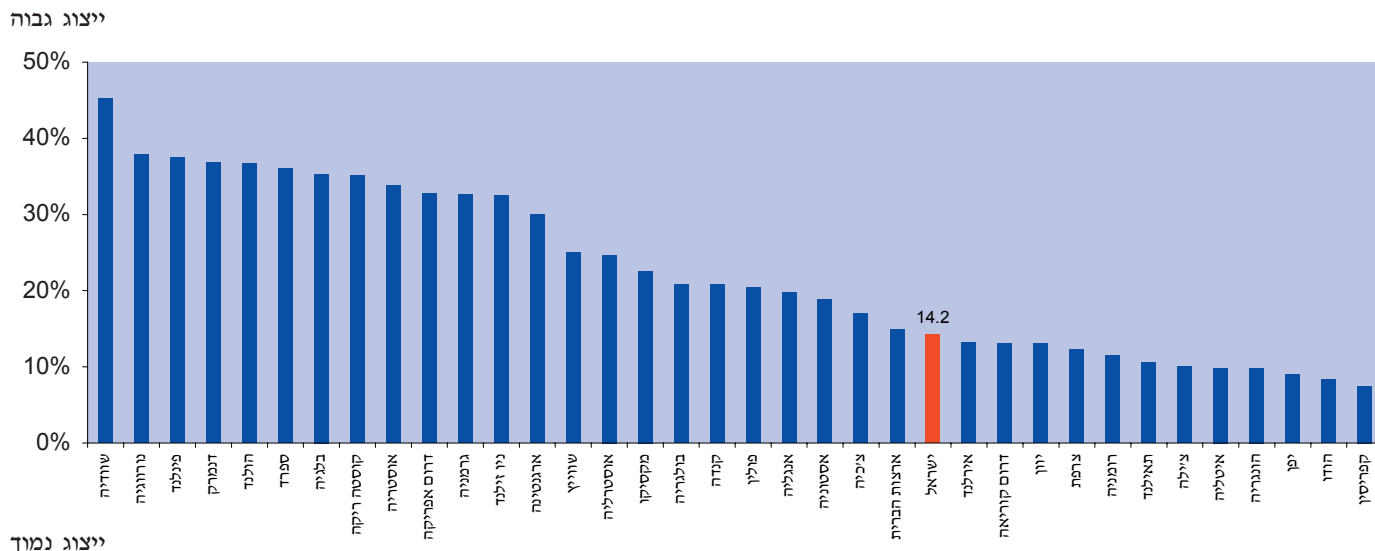
עוד מדד המקובל בספרות הוא בחינה של ייצוג הנשים בבתי נבחרים בעולם.⁷² תרשים 42 מראה שייצוגן של הנשים בישראל עדיין נמוך יחסית ל-36% המדינות שנכללו במבחן. בבחירות 2003 נבחרו 18 נשים, והן היו רק 15% מן הנבחרים. מספר הנבחרות לכנסת בבחירות 2006 ירד ל-17,⁷³ עדיין נמוך בהשוואה ל-36% המדינות שבמבחן. הגברים, לעומת זאת, מאיישים 85.8% מהמושבים בכנסת, הרבה מעבר לשיעורם באוכלוסייה. אמנם המפלגות הציבו נשים במקומות ריאליים ברשימותיהן לכנסת, אך בבחירות 2006 לא חל כל שינוי בדפוסי ההצבעה וההיבחרות של נשים בישראל. תרשים 42 ממחיש שבהשוואה הבין-לאומית ממוקמת ישראל במקום ה-24 בייצוג הנשים, בין ארצות הברית לאירלנד. שוודיה, נורווגיה, פינלנד ודנמרק ממוקמות בראש הטבלה, ובהן שיעור הנשים בקרב חברי הפרלמנט הוא כ-40%. בקצה השני נמצאות קפריסין, הודו ויפן, ובהן מספר החברות בפרלמנט נמוך במיוחד.

סטייה גדולה בחלוקה של אחוז הקולות למושבים. למשל, בבחירות שהתקיימו בבריטניה במאי 2005 קיבלה המפלגה הליברלית 22% מקולות הבוחרים אך קיבלה 9.6% בלבד מהמושבים בפרלמנט. גרמה לכך שיטת הרוב הפשוט (plurality) באזורי בחירה חד-נציגיים (First Past the Post). לפי שיטה זו בכל מחוז בחירה נבחר רק נציג אחד – בבחינת 'המנצח זוכה בכול' – וכל הקולות שניתנו למפלגות האחרות נבלעים ואינם באים לידי ביטוי. דוגמה מעניינת נוספת היא תוצאות הבחירות לפרלמנט הרשות הפלסטינית שהתקיימו ב-25 בינואר 2006: התנועה לרפורמה ולשינוי (חמאס) זכתה ב-44.5% מקולות הבוחרים בהתמודדות הארצית (נוסחת החלוקה היא הנוסחה היחסית), אך לאחר שקלול הקולות האזוריים היא קיבלה 56% (=74 מושבים) מתוך 132 המושבים בפרלמנט.⁷¹

71 ראו אתר ועדת הבחירות המרכזית של הרשות הפלסטינית: <http://www.elections.ps/english.aspx>
 72 הנתונים שלהלן לקוחים מאתר IPU, והם נכונים ל-2005: <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>
 73 קדימה – 6 נשים; העבודה – 5; ישראל ביתנו – 3; ליכוד – 1; מר"צ – 1; גיל – 1.

תרשים 42

ייצוג נשים בבתי נבחרים בהשוואה בין-לאומית, 2006 (באחוזים)

שינויים בחוקי הבחירות או בסמכויותיה של הרשות המבצעת;⁷⁶ מבנה חברתי ושערים חברתיים עשויים אף הם להוביל להזדהות עם מפלגה אחת ולא-ירצון להתקשר עם מפלגה אחרת.

מדד ניידות הקולות נע בין הציון 0, המציין חוסר ניידות קולות בין המפלגות, לציון 100, המציין ניידות מלאה.⁷⁷ תרשים 43 מציג את ניידות הקולות בישראל מאז שלהי שנות השבעים. מערכות הבחירות של 1988 ו-1992 התאפיינו בשיעור ניידות דומה – כ-13%. מאחר שלא חלו שינויים מוסדיים באותה תקופה, הגורמים החברתיים והכלכליים הם שהשפיעו כנראה על מגמות ההצבעה. עם הנהגת הבחירה הישירה לראשות הממשלה בבחירות 1996 נרשמה עלייה בניידות הקולות, ושיאה היה דווקא לאחר ביטול הבחירה הישירה: ב-2003 עמד מדד ניידות הקולות על 26.8%.

4. ניידות קולות

הציבור בישראל אינו עקיב בהצבעותיו, והוא נוטה לשנות את הצבעתו ממערכת בחירות אחת למשנה. אין מדובר בתופעה חריגה אלא בהתנהגות המאפיינת בוחרים בדמוקרטיה רבות. דרך אחת להעריך את מידת השינוי בהתנהגות הבוחרים היא מדד ניידות הקולות (volatility) שפיתח פדרסן. המדד בוחן את מעבר הקולות בין מפלגות ובין מערכת בחירות לזו שאחריה.⁷⁴ מחקרים העוסקים בניידות קולות זיהו שלושה הסברים לתופעה: כלכליים, מוסדיים וכאלה הנוגעים למבנה החברתי.⁷⁵ שינויים במצב הכלכלי יכולים להוביל לשינויים בהעדפות של אזרחים רבים ולמעבר ממפלגה למפלגה בתגובה למדיניותה של מפלגת השלטון. מוסדות פוליטיים יכולים גם הם להשפיע על ניידות הקולות, בעיקר כאשר נעשים

74 M. Pedersen, 'The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility', *European Journal of Political Research*, 7(1) (1979), pp. 1-26

75 S. Bartolini and P. Mair, *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilization of European Electorates, 1885-1985*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990

76 קניג, רהט וחזן (לעיל הערה 62), עמ' 65-66.

77 זו נוסחת החישוב: מפחיתים את שיעור הקולות שכל מפלגה קיבלה בבחירות הקודמות משיעור הקולות שהיא קיבלה בבחירות הנוכחיות. הסכום של הפרשים המוחלטים מחולק ב-2. להרחבה ראו ברטוליני ומאייר (לעיל הערה 75).

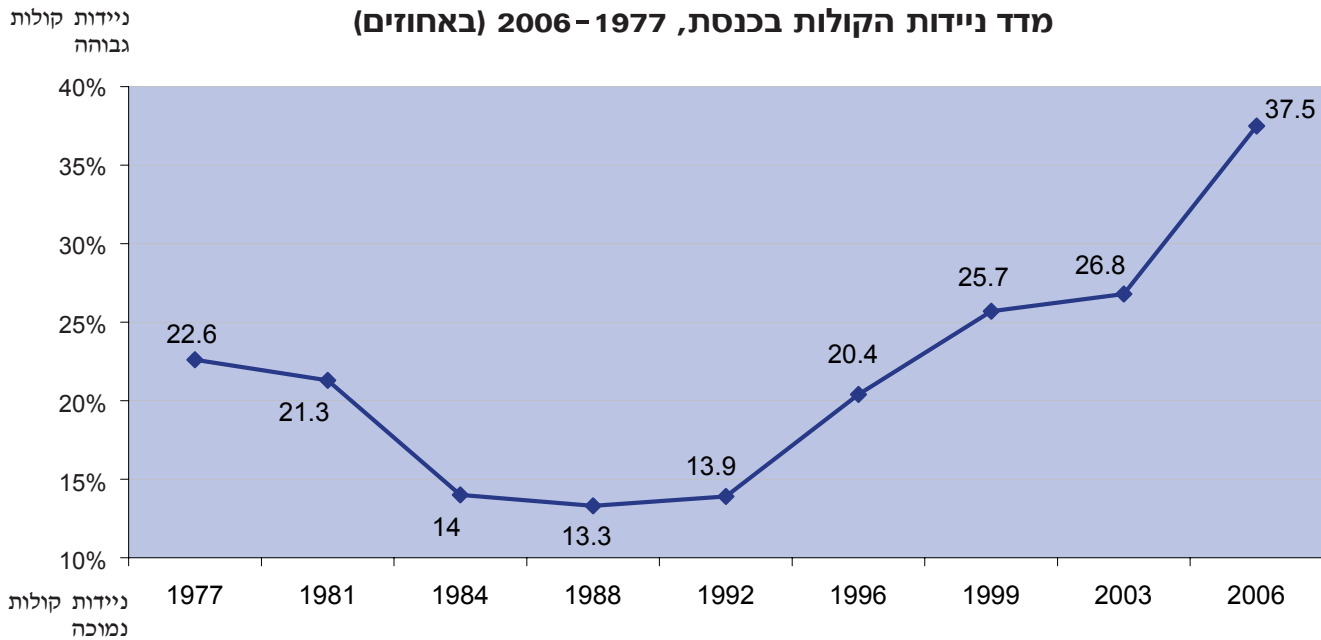

הקולות במפלגות הם סימן משמעותי להתרופפות מערכת המפלגות בישראל. עוד סימן לניידות הקולות עולה מהשוואת מדד ניידות הקולות בישראל למדינות אחרות. תרשים 44 מציג את מקומה הממוצע של ישראל בשנים 1977-2006 בצד מקומן הממוצע של מדינות נבחרות בשנים 1980-2000.⁷⁹ מבחינת ניידות

והוא משקף את השפעת השינויים בשיטת הבחירות על התנהגות הבוחרים.⁷⁸ במערכת הבחירות של 2006 עלה המדד ל-37.5%, גבוה מתמיד. עלייתה של מפלגת קדימה במרכז המפה הפוליטית וירידת כוחה של הליכוד, היעלמותה של מפלגת שינוי והצלחתה של מפלגת גיל הצביעו על ניידות גבוהה בקולות בין המפלגות. חוסר היציבות במערכות הבחירות וניידות

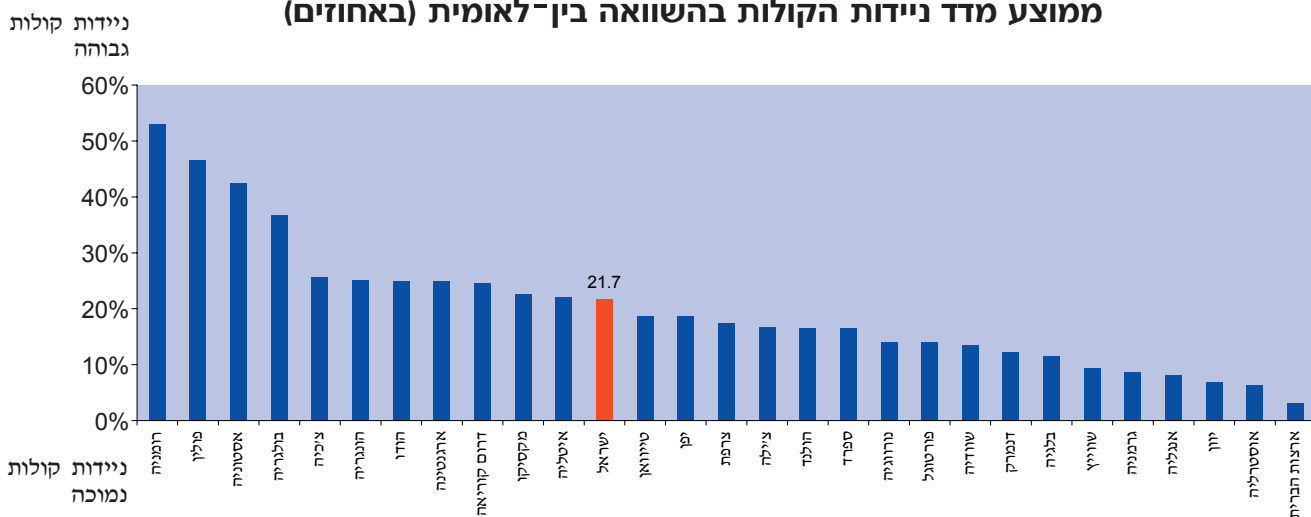
תרשים 43

מדד ניידות הקולות בכנסת, 1977-2006 (באחוזים)

תרשים 44

ממוצע מדד ניידות הקולות בהשוואה בין-לאומית (באחוזים)

78 קניג, רהט וחזן, (לעיל הערה 62), עמ' 66.

79 הנתונים ל-28 המדינות שבתרשים לקוחים מתוך S. Mainwaring and M. Torcal, 'Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization', אצל כץ וקרוטי (לעיל הערה 41), עמ' 204-227.

תוצאות הבחירות, השינויים בפילוח מפת המפלגות, עלייתן המרשימה של הרשימות החדשות על חשבון המפלגות הגדולות, מדדי הייצוגיות וניידות הקולות מבחירות לבחירות – כל אלה מצביעים על השבריריות ואי־היציבות של מערכת המפלגות בישראל. ואולם הציבור מביע את אי־שביעות רצונו לא רק במונחים אלקטורליים.

הקולות ישראל ממוקמת בשליש התחתון של דירוג המדינות (מקום 18 מתוך 29), בין איטליה לטייוואן. בארצות הברית, באוסטרליה וביוון ניידות הקולות נמוכה ומצביעה על יציבות רבה בהזדהות עם המפלגות הגדולות והמסורתיות. לעומת זה ברומניה, בפולין ובאסטוניה יש ניידות קולות גבוהה, והיא מעידה על חוסר עקיבות בהעדפות הבוחרים ואולי אף על התרופפות מערכת המפלגות כולה.

ד. הלכי הרוח בציבור ותדמיתן של המפלגות

כפי שהוצג בפרקים הקודמים, מידת האמון שרוחש האזרח בישראל לפוליטיקאים פחתה מאוד בשנים האחרונות, וכן גם האמונה ביכולתו להשפיע על מדיניות הממשלה. בפרק הקודם נסקר האמון שרוחש הציבור למפלגות לעומת מוסדות פוליטיים אחרים. עתה נפנה לבחון את הלכי הרוח בציבור ואת תדמיתן של המפלגות בעיניו במשך זמן ובהשוואה בין-לאומית. גם לאלה יש השפעה על מצב המפלגות ב-2006.

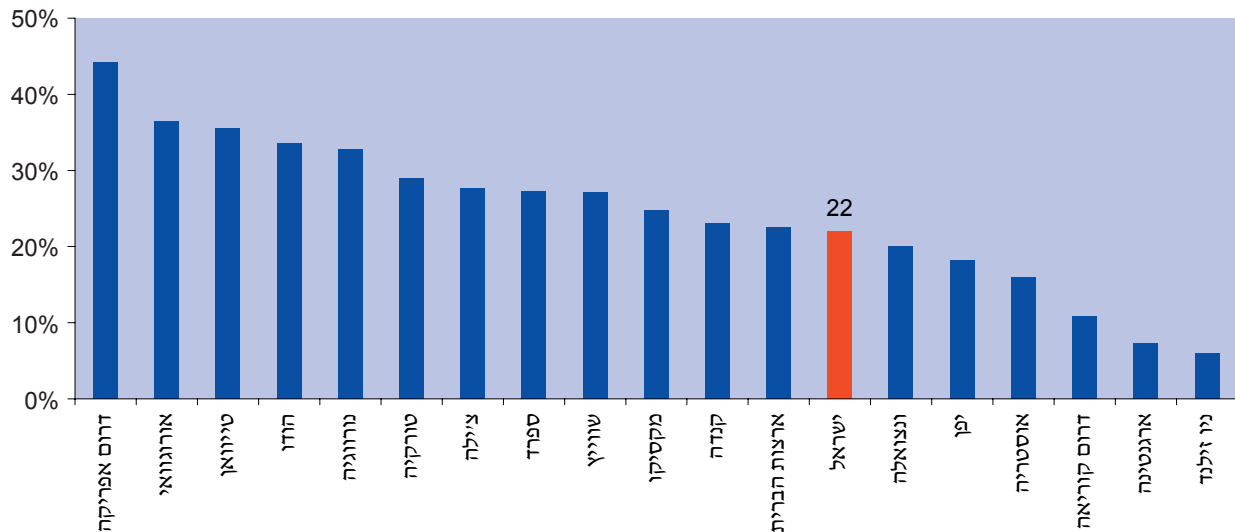
1. אמון במפלגות בהשוואה בין-לאומית

יש הסברים שונים לגישה הספקנית שפיתחו ישראלים רבים כלפי המפלגות בכלל וכלפי הכנסת בפרט. המדינה הפכה מקולקטיבית באופייה לאינדיווידואלית באופייה, היא עברה מכלכלה סוציאליסטית לכלכלה קפיטליסטית, והיא חוותה שינויים חברתיים, עלייה בהשכלה, צמיחה כלכלית ומעבר לערכים פוסט-מטריאליסטיים.⁸⁰

הציבור במדינות המפותחות מרגיש כיום קרוב יותר מבעבר לחיים הפוליטיים. הוא מתעניין יותר בפוליטיקה, מדבר יותר על נושאים פוליטיים בקבוצת ההשתייכות החברתית והמשפחתית שלו ועוקב אחר האירועים הפוליטיים. אלא שהתעניינות הרבה בפוליטיקה חושפת לא פעם את הצדדים השליליים שלה. התקשורת, הממלאה את תפקיד כלב השמירה של הדמוקרטיה, חוקרת, חושפת ומראה מעורבות בפוליטיקה. היא מציגה זוויות ראייה חדשות ומעמידה את המפלגות במבחן מתמשך. לשינויים בהלכי הרוח של הציבור ובתדמיתן של המפלגות סיבות רבות. התמוססות הרכיב האידאולוגי של המפלגות, התרופפות הקשרים בין הציבור לשלטון, ההיחלשות הארגונית של המפלגות, העלייה במספר פרשיות השחיתות והחשדות לשחיתות פוליטית – אלה הם מקצת ההסברים לשינוי בתדמיתן של המפלגות בעיני הציבור.

תרשים 45

אמון במפלגות בהשוואה בין-לאומית, מדינות נבחרות (באחוזים)

2006 מביעים 22% מן הנשאלים אמון רב או מסוים במפלגות. אמנם אין כאן שינוי ביחס לסקר 2005, אולם השיעור נמוך בהשוואה למדדי הדמוקרטיה 2004 ו-2003 – אז היו שיעורי האמון 27% ו-32% (בהתאמה) – ואפשר אף לזהות מגמה של היחלשות האמון במפלגות.

בסקר הדמוקרטיה 2006 מציינים 42% מן הנשאלים כי הם אינם נותנים כל אמון במפלגות, ו-36% נותנים בהן אמון מועט. פילוח האמון לקבוצות בחברה מעלה תמונה דומה: כ-40% מקרב הדתיים, המסורתיים והחילונים מציינים כי אינם נותנים אמון במפלגות, לעומת 55% מהחרדים. מעניין לראות ששיעור הנסקרים שאינם מביעים אמון במפלגות משתנה על פי מידת ההשכלה. מכלל האנשים שהצהירו כי הם אינם נותנים כלל אמון במפלגות, כ-60% אינם בעלי תואר אקדמי. בבדיקת האמון במפלגות על פי קבוצות גיל נמצא כי מחצית הנשאלים בגילים 51-60 מביעים אי-אמון במפלגות, שיעור גבוה לעומת קבוצות הגיל האחרות (40%).

סוגיות רבות משפיעות על הלכי הרוח בחברה ועל יחס הציבור למפלגות, והבולטת בהן היא סוגיית

הירידה באמון במפלגות והנטייה לאדישות כלפיהן מתונות בישראל בהשוואה לדמוקרטיות אחרות. בסדרת הסקרים שערך בשנים האחרונות ארגון WVS, ישראל ממוקמת קרוב לשליש התחתון ברשימת 19 המדינות שבהן הוצגה למשתתפים שאלת האמון במפלגות (תרשים 45).⁸¹ מידת האמון במפלגות אמנם גבוהה בישראל מזו שבניו זילנד, בארגנטינה ובדרום קוריאה, אך נמוכה מזו שברוב המדינות, ובהן דרום אפריקה, אורוגוואי, טייוואן והודו.

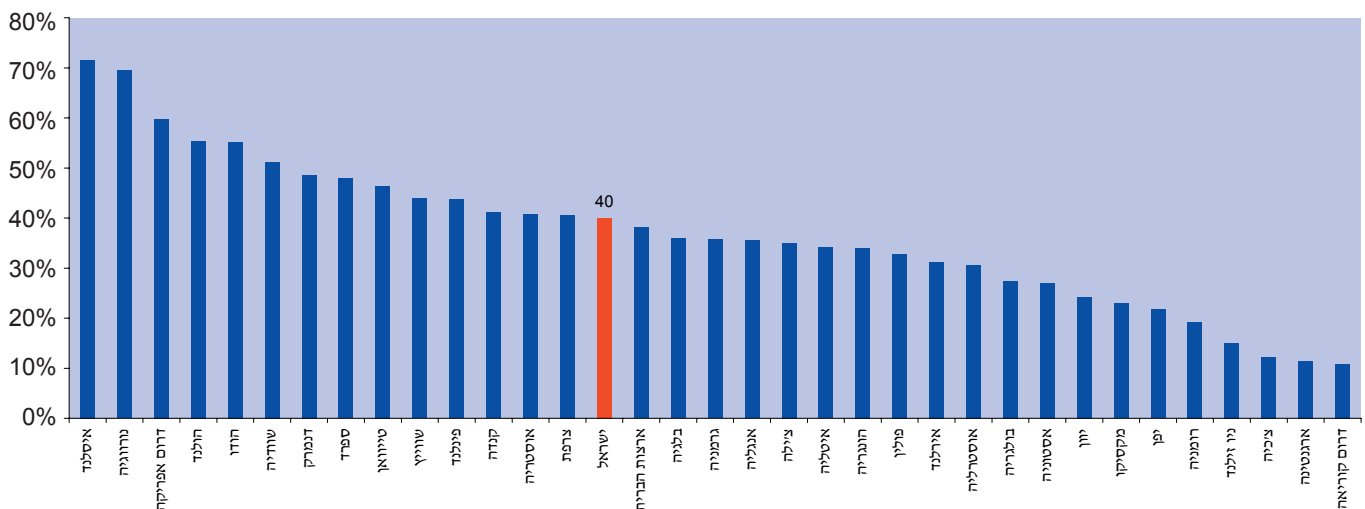
מידת האמון שרוחש הציבור לנבחריה באה לידי ביטוי גם בשאלת האמון בבתי מחוקקים. בסקר של WVS ישראל ממוקמת במקום ה-15, בין צרפת לארצות הברית, עם 40% תמיכה בבית הנבחרים. באיסלנד, בנוורווגיה ובדרום אפריקה נמצא האמון הגבוה ביותר בנבחרי הציבור, ואילו בדרום קוריאה, בארגנטינה ובצ'כיה מידת האמון נמוכה ביותר (תרשים 46).

2. אמון במפלגות בישראל

האמון שרוחש הציבור בישראל למפלגות אינו גבוה. זה המוסד שזוכה לאמון הנמוך ביותר מכל המוסדות הפוליטיים שהוצגו קודם לכן.⁸² בסקר הדמוקרטיה

תרשים 46

אמון בבתי נבחרים בהשוואה בין-לאומית (באחוזים)

81 ראו WVS (לעיל הערה 55).

82 ראו תרשים 18.

נתון נוסף מחזק את מגמת היחלשותן של המפלגות, ואפשר לראותו ביחסו של הציבור לקיום הבטחות על ידי פוליטיקאים: רק 17% מהנשאלים מסכימים עם ההיגד: 'הפוליטיקאים משתדלים לקיים את שהבטיחו במערכת הבחירות'.

לסיכום, העניין הרב שמגלה הציבור בפוליטיקה ובעוסקים בה שזור בעמדות ספקניות כלפי המפלגות. נושא השחיתות הפוליטית הוא בעל משקל מכריע, במיוחד לנוכח העובדה שיותר ממוחצית מהנשאלים סבורים שמצבה של ישראל רע לעומת מדינות אחרות. מן הסקר עולות מגמות של התגברות חוסר האמון בהבטחות הפוליטיקאים והתרחקות של הציבור מן המערכת הפוליטית כולה. במגמות אלה יש כדי ללמד על התרופפות מערכת המפלגות.

השחיתות הפוליטית. פרשיות השחיתות בתקופת כהונתה של הכנסת ה-16 והדיונים וההכרעות המשפטיים שבאו בעקבותיהן גרמו לרבים לחוש סלידה מהמערכת הפוליטית בישראל. 62% מהציבור סבורים שיש שחיתות רבה בישראל. רק 9% סבורים שהשחיתות מועטה או אינה קיימת כלל. יתרה מזו, הציבור חש שהדרך לשלטון כרוכה בויתור על טוהר המידות. בסקר 2006 מציינים 49% שכדי להגיע לצמרת צריך 'להיות מושחת'.

על מידת האמון במפלגות אפשר ללמוד גם מהיחס של ציבור הבוחרים למימוש ההשתתפות בבחירות לכנסת ה-17. 41% מהנשאלים בסקר העריכו שנושא השחיתות ישפיע רבות על הצבעתם. יחסם השלילי לבחירות, כנגזר מהיחס השלילי למערכת הפוליטית, נובע במידה רבה מחוסר טוהר המידות שהם מייחסים לפוליטיקאים בכלל.

ה. זיהוי עצמי של הבוחר עם המפלגות

חלופי להשגת כספים. בעבר סיפקו המפלגות שירותים רבים וחשובים לחבריהן: החל בשיכון, עבור בשירותי בריאות, חינוך ותרבות, וכלה בתיווך בין חבריהן לבין מוסדות המדינה. למפלגות היו פעילים, חברים ואוהדים רבים, אך בחלוף הזמן ירד מספרם של אלו, וקרנן של המפלגות הלכה והועמה.

אחד המדדים הבולטים לבחינת חוזקן ותפקודיהן של המפלגות הוא מספר האוהדים, החברים והפעילים שלהן. תרשים 47 מציג את שיעור החברות במפלגות בהשוואה בין-לאומית. ישראל ממוקמת במקום ה-13 מתוך 30 מדינות. ארגנטינה ואירלנד ניצבות מתחתיה, וקנדה ניצבת מעליה, ובה 6.5% המדווחים שהם חברים במפלגה פוליטית כלשהי.⁸⁴

כאשר בוחנים את מצבה של ישראל במשך זמן, מתברר שיש מגמה מתונה ורבת שנים של התרחקות הציבור מן המפלגות. עוד ועוד אנשים מעידים כי אינם

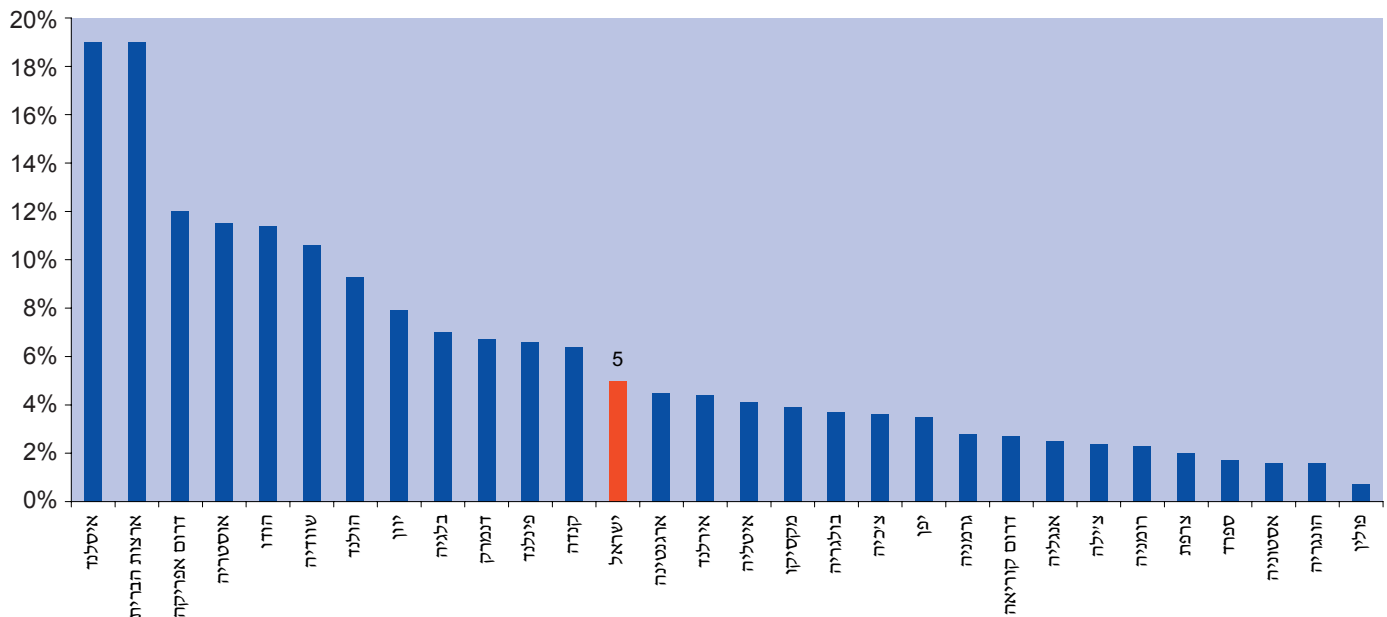
כאמור, יש תהליך של אבדן אמון מתמשך במפלגות. כמו במדינות אחרות שבהן מתרופפת המערכת המפלגתית⁸³ גם המפלגות בישראל איבדו רבים מחבריהן. ירידה זו קשורה למאפיין נוסף המוביל להתרחקות מהמפלגות – הזיהוי העצמי של הבוחרים עם המפלגות. כדי לנתח את מצב המערכת המפלגתית בישראל כיום נבחן כמה שאלות המשקפות את מידת הזיהוי העצמי של הבוחר עם מפלגה.

1. חברות במפלגות

בעבר נודעה חשיבות רבה לחברות במפלגה. כמה סיבות לכך, והעיקרית שבהן הייתה הצורך לגייס כספים: דמי החבר ששילמו החברים היו חיוניים להבטחת קיומה של המפלגה ולחידושה הארגוני. עם השנים הצטמצמו מאוד הכנסות המפלגות מדמי החבר, וב-1973 קידמו המפלגות את חוק מימון המפלגות, שנעשה מקור

תרשים 47

שיעור החברות במפלגות בהשוואה בין-לאומית (באחוזים)

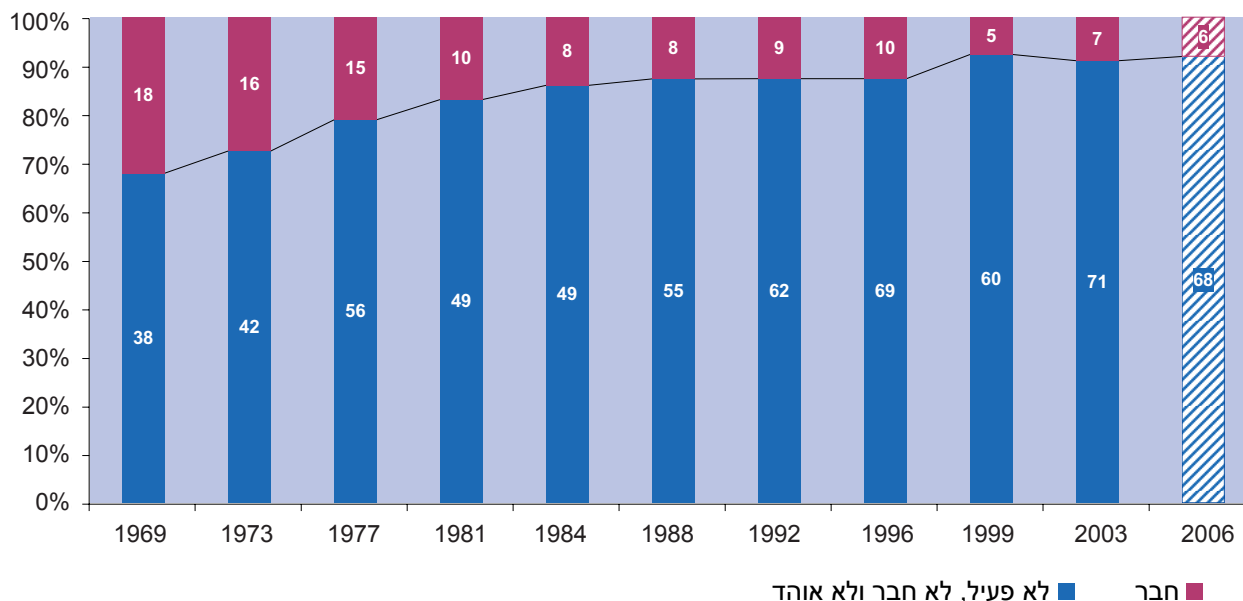

83 להרחבה ראו R. Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997

84 הנתונים לקוחים מסדרת הסקרים שערך ארגון WVS בשנים 2005-2000 (לעיל הערה 55).

תרשים 48

אהדה, חברות ופעילות במפלגות, 1969-2006
 לא אהוד, לא חבר ולא פעיל במפלגה*
 חבר, חבר פעיל וחבר בעל תפקיד (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

* הנתונים מתייחסים לשיעור הנשאלים שענו את התשובות המוצגות לעיל. ההשלמה ל-100% נעשתה באופן יחסי.

באישיותם של הפוליטיקאים במקום במפלגותיהם. הפרסונליזציה היא תופעה פוליטית נפוצה במדינות המערב, ומקורה במעורבותה הגוברת של התקשורת בפוליטיקה.⁸⁶ בעידן שבו מתמקדים ב'מנהיג' גוברת מעורבותו של הציבור בחיים הפוליטיים, הוא מגלה עניין רב בפוליטיקה בכלל ובפוליטיקאים בפרט, ובמידה רבה אף מרגיש קרוב יותר לנציגיו. ואולם ההתמקדות בפוליטיקאים והעמדתם באור הזרקורים מביאה לעתים לחשיפת צדדים שליליים שלהם.

חוק הבחירה הישירה לראשות הממשלה הבלטי את ההתמקדות במנהיג בקרב על השלטון בישראל. התחרות הבין-מפלגתית הפכה להיות בעלת חשיבות פוליטית משנית, ואילו דמותם ותדמיתם האישית של המתמודדים על תפקיד ראש הממשלה קיבלו משקל מכריע. מרכז הכובד של מערכת הבחירות הועתק לתחרות האישית, וסוגיות אידאולוגיות מפלגתיות

אוהדים מפלגה מסוימת ואינם פעילים או חברים במפלגה כלשהי. ב-1969 ציינו כ-58% מהנשאלים שהם אוהדים מפלגה מסוימת או שהם פעילים או חברים במפלגה כלשהי, ואילו בשנות האלפיים הצטמצם מספרם לכ-40%. תרשים 48 מציג את מגמת העלייה בהתרחקות מן המפלגות: בסקר הדמוקרטיה 2006 ציינו 68% מהמשיבים שהם אינם אוהדים מפלגה מסוימת ואינם חברים או פעילים במפלגה כלשהי. שיעור הנשאלים שצינו שהם חברים במפלגה אך אינם פעילים בה ירד גם הוא ירידה חדה: משיא של 18% בשנת 1969 ל-16% ב-1973, ל-10% ב-1981 ול-8% ב-1984 וב-1988.⁸⁵ בשנת 2006 ציינו 6% בלבד שהם חברים במפלגה כלשהי.

2. פרסונליזציה של הפוליטיקה

סממן בולט נוסף המאפיין את יחס האזרחים למפלגות הוא הפרסונליזציה של הפוליטיקה, כלומר ההתמקדות

85 A. Arian, *Politics in Israel: The Second Generation*, Washington, D. C.: CQ Press, 2005, p. 177
 86 א' גלילי, *הטל-פוליטיקאים: מנהיגות פוליטית חדשה במערב ובישראל*, תל אביב: רמות, 2004, עמ' 14.

(תרשים 50), לצד מקסיקו, הודו ורומניה. שיעורי התמיכה ב'מנהיגים חזקים' במדינות כמו דנמרק, איסלנד ויוון נמוכים בהרבה.

3. קרבה למפלגה

שתי שאלות מרכזיות משקפות את הזיהוי העצמי של האזרח עם המפלגות: 'האם באופן כללי אתה רואה את עצמך קרוב למפלגה מסוימת?' ו'מהי מידת הקרבה שאתה מרגיש למפלגה שצינת?'. התשובות על שאלות אלו מוצגות בשלוש נקודות זמן בעשור האחרון: 1996, 2003 ו-2006. הצגה זו מאפשרת לזהות מגמה מתמשכת ולגלות אם חל שינוי במספר האנשים שרואים עצמם קרובים למפלגה מסוימת. מן הנתונים עולה שיש ירידה בהזדהות האזרח עם המפלגות, ואפשר לראות בכך סימן להתרופפות המערכת המפלגתית (תרשים 51).

נדחקו הצדה. גם לאחר ביטול הבחירה הישירה ההתמקדות במנהיג נותרה בעינה.

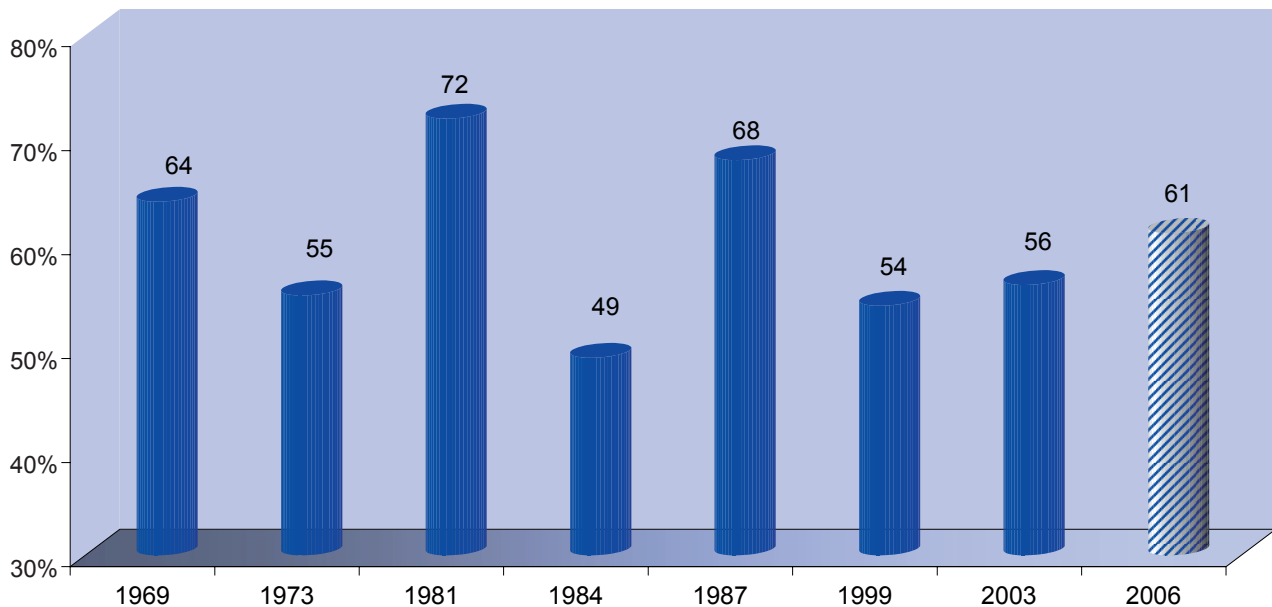
בצד מגמת הפרסונליזציה בפוליטיקה הישראלית מעניינת במיוחד הכמיהה ל'מנהיגים חזקים', כפי שמוצג בתרשים 49. באפריל 2003 ציינו 56% מן הנשאלים שהם מסכימים או מסכימים בהחלט לטענה ש'מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים', ואילו 44% חלקו עליה. בפברואר 2006 היה שיעורם 61%, לעומת 39% שחלקו עליה. מעניין להיווכח שיש יציבות לאורך השנים בעניין זה ושיותר מ-50% מהנשאלים מאמינים לאורך זמן בנחיצותו של מנהיג חזק למערכת הפוליטית.

התמיכה בישראל ב'מנהיגות חזקה' בולטת מאוד גם בהשוואה לדמוקרטיות אחרות. בסקרי דעת הקהל של WVS ישראל מדורגת במקום ה-32 ברשימת 35 המדינות הנבחרות בשיעור התמיכה ב'מנהיגים חזקים'

תרשים 49

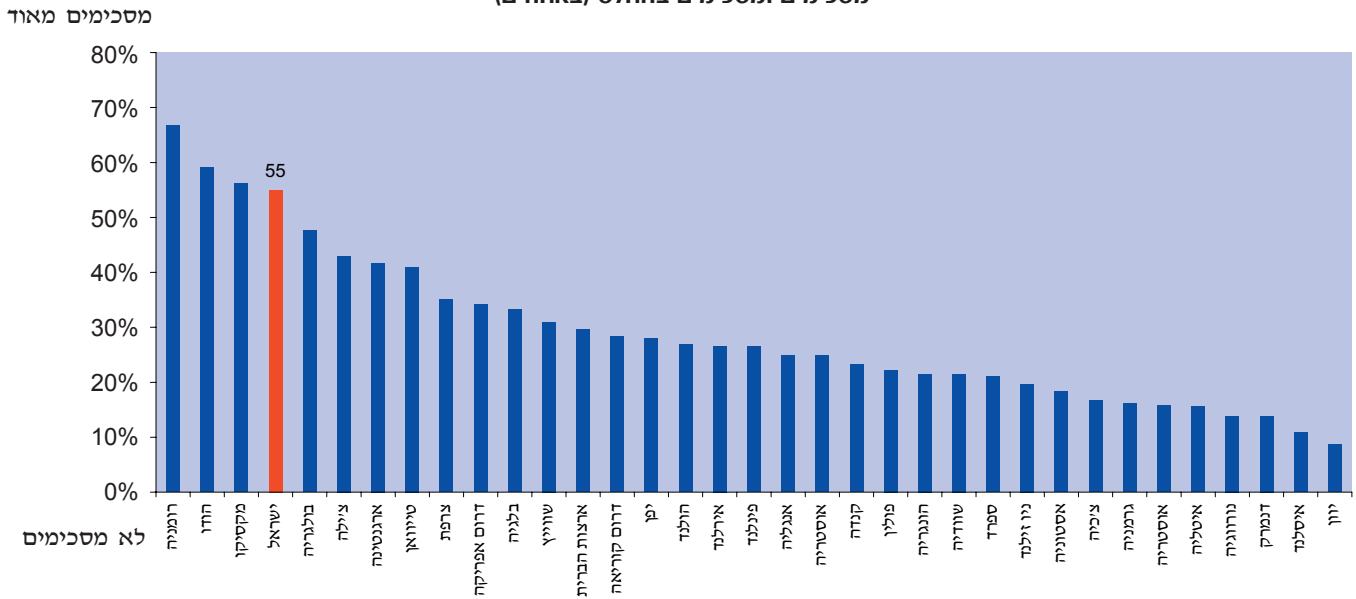
תמיכה במנהיגים חזקים בישראל, 1969 - 2006

'מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים' מסכימים ומסכימים בהחלט (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

תרשים 50

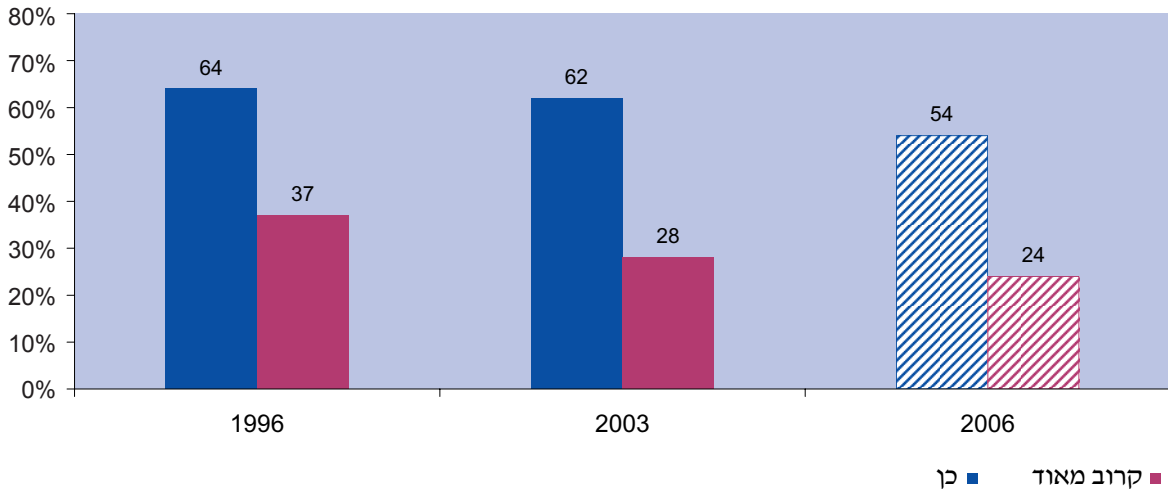
תמיכה במנהיגים חזקים בהשוואה בין-לאומית
 'מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים'
 מסכימים ומסכימים בהחלט (באחוזים)

תרשים 51

קרבה למפלגה: 2006, 2003, 1996

'האם באופן כללי אתה רואה את עצמך קרוב למפלגה מסוימת?': כן
 'מה מידת הקרבה שאתה מרגיש למפלגה (או לגוש) שציינת?': קרוב מאוד (באחוזים)*

* נתוני 2003 לקוחים מתוך The Comparative Study of Electoral Systems: <http://www.umich.edu/~cses>. על השאלה: 'האם באופן כללי אתה רואה את עצמך קרוב למפלגה מסוימת?' היו שלוש תשובות אפשריות: כן, לא, לא יודע. הנתונים המופיעים בתרשים מתייחסים לשקלול שתי התשובות הראשונות בלבד ל-100%.

4. מיקום על רצף ימין-שמאל

אחד המדדים החשובים ביותר לבחינת השינויים במערכת המפלגתית הוא הנקודה שהנשאלים ממקמים בה את עצמם על הרצף ימין-שמאל. מאז קום המדינה ועד שנת 1977 התבססה המערכת המפלגתית בישראל על מפלגה דומיננטית אחת, ורוב הציבור הזדהה עם השמאל. בשנת 1977 התמוטטה מערכת זו, והתפתחה מערכת של שני גושים דומים בגודלם, אגב יתרון קל לגוש הימין. מאותה שנה עלתה התמיכה בימין בעקיבות עד שנת 1988. בשנות התשעים נחלש מעט כוחו של הימין, וב-1999 היו שני המחנות כמעט שווים בגודלם. השינוי המשמעותי חל בשנת 2003; אז גברה מאוד ההזדהות עם מחנה הימין. במובן זה בחירות 2003 מצביעות על חזרה לדפוס של שנת 1977.⁸⁷ בשנת 2006 ממשיכה המגמה של ההיערכות מחדש. חלה התרחקות מהימין לכיוון המרכז, ומתרחבת ההזדהות עם מרכז המפה הפוליטית (לוח 3).

במערכת הבחירות הנוכחית אנו עדים לתופעה ייחודית: בצד שתי המפלגות הגדולות, הליכוד והעבודה, קמה מפלגה חדשה – קדימה. בסקר נשאלו כמה שאלות שמטרתן לעמוד על הערכת הציבור את קדימה. בדצמבר 2005, לאחר הקמת המפלגה, נשאלה השאלה: 'איזו מפלגה היא לדעתך הליכוד האמיתי?'. כ-26% השיבו שקדימה בראשות אריאל שרון היא מבחינתם 'הליכוד האמיתי', לעומת 43% שהשיבו שהליכוד בראשות בנימין נתניהו הוא לדעתם 'הליכוד האמיתי'. על השאלה 'האם תצביע בבחירות הקרובות כמו שאתה נוהג להצביע בדרך כלל?' השיבו 65% מהנשאלים בחיוב. נתון זה מעניין לנוכח האהדה הרבה שקדימה זוכה לה בציבור, והוא מעיד על כך שרוב הציבור עדיין מזדהה עם המפלגות הוותיקות, אלא שהזדהותו הולכת ופוחתת עם השנים.

לוח 3

זיהוי עצמי ימין-שמאל, 1969-2006

(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)*

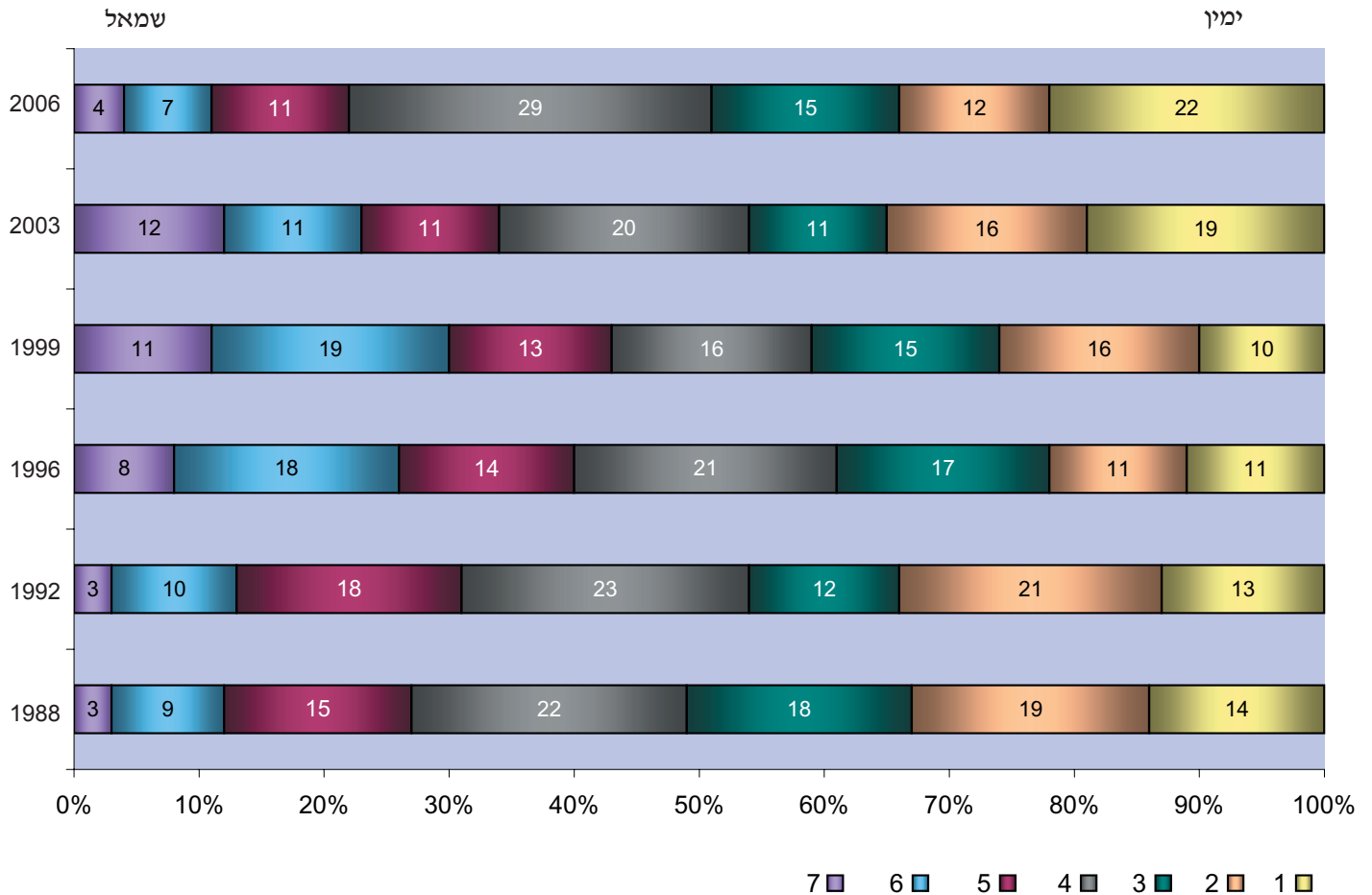
2006	2003	1999	1996	1992	1988	1984	1981	1977	1973	1969	
26	27	39	36	30	26	23	17	18	22	25	שמאל/שמאל מתון
21	17	11	16	18	11	21	39	29	33	26	מרכז
40	52	50	39	42	49	38	33	28	23	16	ימין/ימין מתון
3	2	2	3	3	4	2	6	6	7	6	דתי
10	2	9	6	7	10	15	6	19	15	27	לא מתעניין בפוליטיקה/אף זרם/לא יודע

* נוסח השאלה: 'עם איזה זרם פוליטי אתה מזדהה?'. התשובות האפשריות היו: (1) שמאל; (2) שמאל מתון; (3) מרכז; (4) ימין מתון; (5) ימין. לא הוצעו התשובות: דתי, לא מתעניין בפוליטיקה, אף זרם, לא יודע. את ארבע התשובות האחרונות הציגו המרוויינים ביזמתם.

תרשים 52

זיהוי עצמי על רצף ימין-שמאל, 1988-2006

ימין = 1, שמאל = 7 (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

52, לעומת זאת, מראה כי השמאל מצטמצם, המרכז גדל, ואילו הימין נשאר כשהיה. פער זה נובע מהעובדה ש-10% מהנשאלים 'עם איזה זרם פוליטי אתה מזדהה?' ענו שהם אינם מתעניינים כלל בפוליטיקה או אינם מזדהים עם שום זרם, וחלק מהם לא ענו על השאלה כלל. זה השיעור הגבוה ביותר של נשאלים שענו כך מאז שנות התשעים ועד היום. ב-2006 נראית הזדהות גדולה מאוד עם המרכז: 21% מזהים עצמם עם המרכז, ו-29% מדרגים עצמם בדיוק באמצעו של הרצף ימין-שמאל, המחולק לשבע קטגוריות. נתון מעניין נוסף הוא ההזדהות עם הערך הימני הקיצוני על הרצף ימין-שמאל: 22% מהנשאלים מיקמו עצמם בנקודה זו - עלייה של 3% לעומת שנת 2003.

כפי שעולה מתרשים 52, בשנת 1988 מיקמו עצמם כמחצית מן הנשאלים במרכז ובשמאל, ומספר המזוהים עם הימין היה כמעט כפול ממספר המזוהים עם השמאל. בשנת 1996 היו שיעור המזוהים עם השמאל ושיעור המזוהים עם הימין כמעט שווים, ומשנת 2003 ואילך יש מגמה של הצטמצמות מספר המזוהים עם השמאל וגידול במספר המזוהים עם המרכז והימין. מעל רבע מכלל הנשאלים ממקמים את עצמם במרכז המערכת הפוליטית. מגמות אלו מצביעות על היערכות מחדש של המערכת המפלגתית. בין הנתונים שבלוח 3 לבין הנתונים שבתרשים 52 מתגלה פער מסוים: בלוח 3 (עם איזה זרם פוליטי אתה מזדהה?) ניכרת נסיגה מהימין לכיוון המרכז; תרשים

1. הרכיב האידאולוגי

של מפלגה אידאולוגית, כך נטען, מחמיר יותר ומחייב תפיסת עולם כוללת ועקיבה. לפי תפיסה זו, מפא"י וחרות היו דוגמאות למפלגות בעלות אופי אידאולוגי. מנגד יש הטוענים שגם המפלגות המסורתיות איבדו זה כבר את האופי האידאולוגי שלהן, וראיה לכך היא חוסר העקיבות בין עמדות המפלגה לבין מדיניות מנהיגיה בהגיעם לשלטון.

למרות הוויכוח הזה הקהל הישראלי עדיין דוגל במרכזיותה של האידאולוגיה וטוען שהיא הגורם המכריע בהצבעתו ביום הבחירות. נתון זה יציב על פני שנים רבות למרות הביקורת הקבועה המוטחת במפלגות על שאינן שומרות על הטוהר האידאולוגי.

1. הגורם העיקרי המשפיע על ההצבעה לכנסת

המשתתפים בסקרים נשאלו: 'יש גורמים שונים שבגללם אנשים יצביעו דווקא למפלגה מסוימת. מהו הגורם העיקרי המשפיע עליך להצביע למפלגה מסוימת?'. כמחצית מהנשאלים השיבו כי הגורם האידאולוגי (עמדת המפלגה בנושאים מסוימים) הוא המשפיע ביותר (תרשים 53). במשך הזמן לא חלו שינויים גדולים במהות הגורם המשפיע ביותר על ההצבעה בבחירות. עם זאת ניכרת מגמת ירידה בהשפעת ההזדהות עם המפלגה על ההצבעה: בשנות השמונים כ-30% השיבו שהגורם המשפיע ביותר על הצבעתם הוא ההזדהות עם המפלגה, ובשנת 2006 רק 25% טוענים כך. באשר להשפעת ההזדהות עם מועמד על ההצבעה – אין עדות למגמה ברורה ומובהקת. עם זאת משנת 1999 יש עלייה הדרגתית במספר האנשים המצהירים שההזדהות עם מועמד היא הגורם המשפיע עליהם ביותר. יש לשער שעניין זה מושפע יותר מכול מהמועמד שהמפלגות מציבות בראשן לקראת הבחירות.

אחת התופעות המאפיינות את מערכת המפלגות בעולם, ובכלל זה ישראל, היא השינוי האידאולוגי שעוברות המפלגות. בשני העשורים האחרונים המפלגות הופכות ל'מפלגות תפוס הקול/הכול' (catch-all parties). שאיפתן של המפלגות הגדולות להרכיב ככל האפשר את מעגל תומכיהן גורמת לטשטוש הגבולות האידאולוגיים שלהן. ההיגיון המנחה אותן הוא שככל שמפלגה נחרצת וברורה פחות מבחינה אידאולוגית, כן יוכלו רבים יותר לתמוך בה.⁸⁸ מפלגת 'תפוס הקול/הכול' שואפת להרכיב את המצע האידאולוגי שלה ככל האפשר ואינה פונה לקהל יעד מסוים. קירשהיימר מצביע על חמישה שלבים בתהליך הפיכת מפלגה גדולה כלשהי למפלגה מן הסוג הזה: הראשון הוא הפחתת המטען האידאולוגי על ידי שינוי המצע המפלגתי; השני הוא הבלטת מנהיג המפלגה במקום המפלגה עצמה; השלישי הוא הפחתת חשיבותם של חברי המפלגה הפעילים; הרביעי הוא נטישת קהל היעד המסוים ופנייה לכמה קהלי יעד; החמישי הוא יצירה וביסוס של קשרים עם מספר גדול של קבוצות לחץ. כל אלו מעידים גם הם על התרופפות אידאולוגית של המערכת המפלגתית.⁸⁹

אלא שלתהליך הזה כבר נוצרו תגובות נגד: במקצת המדינות הדמוקרטיות המתועשות ניכרת תופעה של היערכות אידאולוגית חדשה של המערכת המפלגתית. לאחר התרופפות המערכות המפלגתיות והידלדלות האידאולוגיה החלו לעלות מפלגות אידאולוגיות המתמקדות בנושאים שקודם לכן לא תפסו מקום במערכת המפלגתית, כגון המפלגות הירוקות (מפלגות איכות הסביבה).⁹⁰

בישראל הערכת המצב של עניין זה שנויה במחלוקת. יש הסוברים כי מפלגות מרכז, כגון שינוי ב-2003 וקדימה ב-2006, אינן דוגמאות למפלגות אידאולוגיות, למרות הססמאות השגורות בפיהן, דוגמת 'יש שינוי, אין ש"ס' או 'קדימה, מנהיגות חזקה לשלום'. המבחן

88 א' דאונס, 'הסטטיסטיקה והדינמיקה של אידאולוגיות מפלגתיות', ב' זיסר (עורך), **מדע המדינה לגווינו**, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1993, עמ' 382-406.

89 O. Kirchheimer, 'The Catch all Party', P. Mair (ed.), *The West European Party System*, Oxford: Oxford University Press, 1990, pp. 50-60

90 להרחבה ראו G. Talshir, *The Political Ideology of Green Parties*, NY: Palgrave Macmillan, 2002

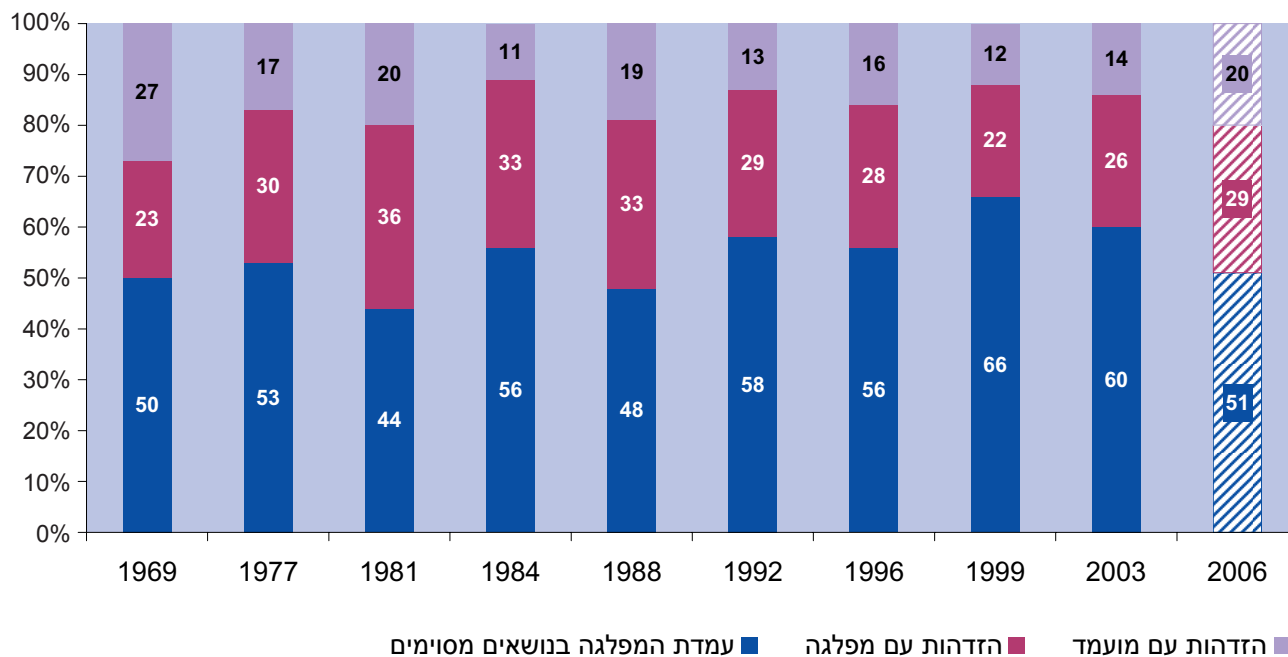
תרשים 53

הגורם המשפיע ביותר על ההצבעה למפלגה מסוימת, 1969-2006

'יש גורמים שונים שבגללם אנשים יצביעו דווקא למפלגה מסוימת לנכסות.

מהו הגורם העיקרי המשפיע עליך להצביע למפלגה מסוימת?*

(מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

* לשאלה זו הוצגו חמש תשובות אפשריות: (1) הזדהות עם המפלגה; (2) מועמד המפלגה לראשות הממשלה; (3) עמדת המפלגה בנושאים מסוימים; (4) מקומה של המפלגה בשלטון או באופוזיציה; (5) אף אחד/כולם באותה מידה. בתרשים לעיל הוצגו רק הנתונים משלוש התשובות הראשונות. סך התשובות המינימלי היה 87%. שלוש התשובות המוצגות בתרשים שוקללו באופן יחסי ל-100%.

התפקידים המהותיים שלהן: לשמש בית אידאולוגי למצביעיהן. כדי לעמוד על הפערים האידאולוגיים בין המפלגות על פי תפיסת הציבור נשאלו שתי שאלות עיקריות: 'האם לדעתך קיימים או לא קיימים הבדלים בעמדותיהן של המפלגות הגדולות בארץ בנושא כלכלה?' ו'האם לדעתך קיימים או לא קיימים הבדלים בעמדותיהן של המפלגות הגדולות בנושא פשרות טריטוריאליות?'. הנתונים, המופיעים בתרשים 54, מעידים על כך שלדעת הציבור עדיין יש הבדלים משמעותיים בין המפלגות הגדולות בנושאים האלה. עם זאת עלה מאוד מספר הסבורים שההבדלים האידאולוגיים בין המפלגות קטנים. בשנת 1992 השיבו 22% מהנשאלים שההבדלים בין המפלגות בנושאי כלכלה קטנים ואף מזערניים, ואילו בשנת 2006 הגיע שיעורם ל-34%. בנושאי פשרות טריטוריאליות ובנושאי

שאלה אחרת שנשאלה בעניין הסיבות להצבעה היא: 'יש אנשים שהעיקר בשבילם זה להצביע ופחות חשוב להם בעד איזו מפלגה הם מצביעים, ויש אנשים שהעיקר בשבילם היא המפלגה שבעדה הם מצביעים. לאיזו עמדה אתה קרוב יותר?'. 71% השיבו כי העיקר בשבילם הוא המפלגה שבעדה הם מצביעים, ורק 29% השיבו כי העיקר בשבילם הוא עצם ההצבעה. למרות הירידה בהזדהות עם המפלגות רוב הציבור עדיין מצביע לא רק בגלל העיקרון הדמוקרטי החשוב, אלא גם בגלל המפלגה שהוא מעוניין לקדם.

2. ההבדלים האידאולוגיים בין המפלגות הגדולות

ההנחה היא שככל שהפערים האידאולוגיים בין המפלגות קטנים, כן מאבדות המפלגות את אחד

והיא חרתה על דגלה את ההגנה על זכויות האזרח המבוגר בישראל. מכאן שאי-אפשר לסווגה כמפלגת שמאל או כמפלגת ימין. תרשים 52 מראה כי 29% מהנשאלים בשנת 2006 מיקמו עצמם באמצעו של הרצף שמאל-ימין בפוליטיקה, השיעור הגבוה ביותר בשנים הנסקרות. המשותף למפלגות המרכז הוא שהן מושכות אליהן מנהיגים מתונים, מימין ומשמאל, הקוראים ל'פוליטיקה חדשה' ול'פוליטיקה נקייה'. עם זאת גורלן ההיסטורי ראוי לתשומת לב: ד"ש, שהכתה גלים בבחירות 1977, התפלגה לאחר כשנה, וירשתה, שינוי, זכתה ל-2 מנדטים בלבד בבחירות 1981. מפלגת המרכז בראשות יצחק מרדכי, שהתמודדה בבחירות 1999, גרפה לבסוף רק 6 מנדטים; חברה נטשו אותה, והמפלגה שקעה למצולות השכחה הציבורית. גם שינוי, הפתעת בחירות 2003, התפלגה לאחר הבחירות הפנימיות במועצת המפלגה, ערב בחירות 2006. לסיכום, למרות ההתקרבות האידאולוגית של המפלגות הגדולות זו לזו והיטשטשות הפערים ביניהן, הציבור בישראל סבור שעדיין יש הבדלים בין מצעיהן האידאולוגיים, גם אם הם קטנים מבעבר. הקמת מפלגה כקדימה, חמישה חודשים לפני הבחירות,

חוץ וביטחון המצב קיצוני הרבה יותר: ב-1992 סברו כ-13% שהבדלים בין המפלגות קטנים או אף מזעריים, ואילו ב-2006 סברו כך כ-36%. כפי שניכר מתרשים 53, למרות הצטמצמות הפערים האידאולוגיים בין המפלגות הגדולות הגורם המשפיע ביותר על ההצבעה הוא 'עמדת המפלגה בנושאים מסוימים', היינו האידאולוגיה שלה. גם בשנת 2006 רואים בכך 45% מהנשאלים את הגורם המשפיע ביותר על הצבעתם. ובכל זאת ניכרת משנת 1999 מגמת ירידה בשיעור האנשים שמייחסים לגורם זה את ההשפעה הגדולה ביותר על הצבעתם.

3. מפלגות מרכז

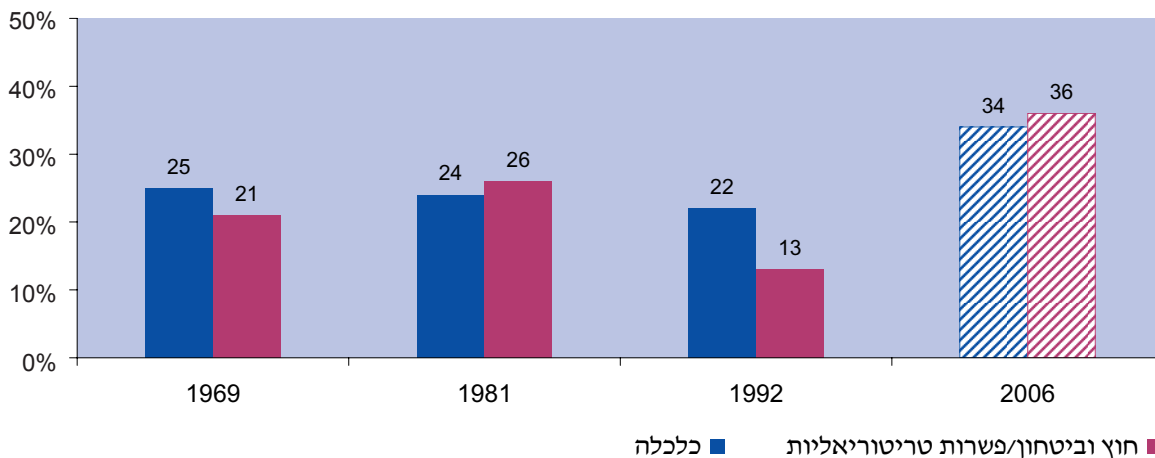
אחד המאפיינים המצביעים על השינוי האידאולוגי במערכת המפלגתית הוא עלייתן של מפלגות מרכז. ב-1977 הייתה זו ד"ש שכבשה את מרכז המפה הפוליטית לאחר שקיבלה 15 מנדטים. ב-2003 חזרה על הצלחה זו מפלגת שינוי, וב-2006 גרפה מפלגת קדימה 29 מנדטים בבחירות לכנסת ה-17. עוד מפלגה חדשה - הגמלאים - זכתה ב-7 מנדטים. למפלגה זו אין אוריינטציה מדינית-ביטחונית מובהקת,

תרשים 54

הבדלים אידאולוגיים בין המפלגות, 2006 - 1969

'האם לדעתך קיימים או לא קיימים הבדלים בעמדותיהן של המפלגות הגדולות בארץ בנושאי כלכלה ובנושאי חוץ וביטחון/פשרות טריטוריאליות?'

הבדלים קטנים או אין הבדלים כלל (מדגם בקרב יהודים בלבד; באחוזים)

* התרשים מציג את הנתונים הנוגעים לשתי שאלות נפרדות.

שהפרגמטיות של מפלגות המרכז היא האידאולוגיה שלהן, ואם נשפוט לפי השנים האחרונות בפוליטיקה הישראלית, השאלות האלה לא תרדנה מסדר היום עוד שנים רבות.

מדגישה את סוגיית הטשטוש האידאולוגי, בייחוד לנוכח העובדה שברשימתה יש אישים בכירים יוצאי מפלגות משני קצוות המפה הפוליטית. עולה השאלה אם מפלגה פרגמטית הממוקמת במרכז יכולה בכלל להיות מפלגה אידאולוגית. אפשר אולי לומר

ז. אחרית דבר

של המפלגות בעיני הציבור נעוצה בחוסר יכולתן להתאים את עצמן לשינויים החברתיים והתרבותיים ולעמוד בדרישות ובציפיות של הציבור.⁹³ בין שהסיבה להיחלשות נעוצה בציבור הבוחרים ובין שהיא נעוצה במפלגות עצמן, שתי מסקנות בולטות מזדקרות לעין: ראשית, אין מדובר בירידה זמנית בשביעות הרצון של הציבור מהמפלגות, אלא במגמה קבועה ומתמשכת; שנית, המפלגות בישראל אינן עוד כשהיו: הן שינו את תפקידיהן ואת דרכי תפקודן.

ההתרחקות מהמפלגות והירידה הרחבה והמתמשכת במרכזיותן, בתפקידיהן ובהערכה שהציבור רוחש להן מסמנות את האתגרים המצפים למשטר הדמוקרטי בעתיד הנראה לעין. התערערות הקשרים בין המפלגות לבין תומכיהן, הניידות הרבה בקולות והיחלשות הארגונים המפלגתיים – כל אלה הן בעיות שהמפלגות המרכזיות בישראל ובעולם כולו תיאלצנה להתמודד אתן. כניסת שחקנים חדשים ליזרה הפוליטית, ובהם התקשורת ובתי המשפט, צמיחתן של מפלגות חדשות וסקטוריאליזם, התגברות הפרסונליזציה של הפוליטיקה – כל אלה ישנו את פני הדמוקרטיה המודרנית כשם שהתיעוש והעיוור שינו אותן בעבר.

לאחר בחירות 2006 אי-אפשר להבחין במובהק בהיערכות מחדש של המערכת המפלגתית. למרות השינויים במערכת המפלגות, ובכללם עלייתן של מפלגות חדשות (קדימה והגמלאים) והיעלמותן של מפלגת מרכז (שינוי), אין נראים שינויים משמעותיים בהזדהות עם המפלגות, ואין נראית עלייתן של שסע נושאי חדש שמרבית הבוחרים מتركזים סביבו. נהפוך הוא: מתוצאות הבחירות נראה שתופעת ההתפוררות של המערכת המפלגתית נמשכת, שאזרחים רבים שינו את הצבעתם ושהיה קשה מאוד להעריך מראש את תוצאות הבחירות.

ואולם חרף הקולות המדברים על 'מותן' או על 'סקיעתן' של המפלגות,⁹⁴ הן ממשיכות להתקיים

מדד הדמוקרטיה מוקדש להערכת איכותה של הדמוקרטיה בישראל בפרספקטיבה השוואתית – היסטורית ובין-לאומית. ההשוואות הרבות שהצגנו כאן ביקשו למעשה לצייר מפה, קרי לסרטט את קווי המתאר ואת תוואי השטח ולזהות את נקודות הציון החשובות. הכלים המחקריים ששימשו אותנו במשימה זו הם מדדי הדמוקרטיה – ששייעו להערכת תפקוד הדמוקרטיה הישראלית בפועל – וכן סקר דעת הקהל – ששיקף את עמדות הציבור.

הדמוקרטיה הישראלית, כפי שהיא משתקפת במדדים, היא דמוקרטיה פורמלית בעיקרה וטרם הצליחה לסגל לעצמה את מאפייני הדמוקרטיה המהותית באופן משביע רצון. אמנם במקצת המדדים חל שיפור בהערכת ישראל בשנה האחרונה, אך במדדים אחרים לא חל כל שינוי, ולעתים אף חלה הרעה. עם זאת לא הדמוקרטיה הישראלית ולא המפלגות עומדות כאן למשפט. לא היה בכוונתנו לבקר, לגנות או לשבח, אלא להעריך את מצבה של הדמוקרטיה הישראלית ואת מצבן של המפלגות בישראל. ניסינו לשקף בעבודתנו את המציאות הקיימת.

נוסף על סקירת הנתונים יוחד המדד הנוכחי לדיון בהתפוררות ובהיערכות מחדש של מערכת המפלגות בישראל. מהשוואת התשובות בסקר הדמוקרטיה ומההשוואות הבין-לאומיות שהוצגו עולה כי במערכת המפלגתית בישראל חלות תמורות רבות, ובעיקר ניכרת מגמה של התרופפות המערכת המפלגתית ושל ירידה בתמיכה הנמוכה ממילא של הציבור במפלגות. מחקרים שניסו לעמוד על הסיבות למגמה זו הציעו לה הסברים רבים:⁹¹ היו שתלו את הסיבות לירידת המפלגות לא במפלגות עצמן כי אם בתמורות שחלו באמונות ובערכים של ההמונים.⁹² ואמנם, תהליכי המודרניזציה, העלייה ברמת ההשכלה והתמורות בערכים זירזו את התרופפות מערכת המפלגות. במחקרים אחרים נטען שהסיבה לירידה במעמדן

R. Gunther, J. Montero, and J. Linz (eds.), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, Oxford: Oxford University Press, 2002

J. Linz, 'Parties in Contemporary Democracies: Problems and Paradoxes' שם, עמ' 291-317.

אינגלהרט (לעיל הערה 83).

קורן (לעיל הערה 60).

ולתפוס את מרכז הבמה בתחום קבלת ההחלטות במדינה. השיח הציבורי היום יומי רואה במפלגות שק חבטות והן עומדות לביקורת בכל עת, אך בו בזמן הן מצליחות לגייס תומכים, להנהיג את המערכת הפוליטית ולנהלה. אי־אפשר לקיים ממשל של נציגים בלי המפלגות, ולמרות השינויים הרבים המתרחשים בהן – גם ברמה הפנים־מפלגתית וגם במערך המפלגתי – הן תמשכנה, כפי הנראה, להיות השחקן החשוב ביותר בחיים הפוליטיים במדינות הדמוקרטיות.

נספח 1 : סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2003-2006 *

1. ההיבט המוסדי					
שם המדד	2003	2004	2005	2006	השינוי לעומת 2005
1. אחריותיות אנכית (3-1 = 1 בחירות לא מוסדרות)	3	-	3	-	-
2. אחריותיות אופקית (0-6 = 0 מעורבות רבה של הצבא)	3	3	2.5	2.5	=
3. ייצוגיות ואחריותיות (0-100 = 100 אחריותיות גבוהה)	-	60.2	-	-	-
4. מדד הסטייה מעקרון היחסיות (0-100 = 0 יחסיות מושלמת)	2.55	-	-	2.72	↓
5. דומיננטיות מפלגתית 100- [100 * מס' המושבים בבית התחתון] (100 = דומיננטיות גבוהה, ייצוגיות נמוכה)	300	315	324	413.8	↑
6. רמת המגבלות על הרשות המבצעת ליישם מדיניות (1-7 = 1 סמכות בלתי מוגבלת)	7	-	7	-	-
7. היקף המגבלות על הרשות המבצעת לשנות מדיניות (0-1 = 0 היעדר מגבלות)	0.7864	-	-	-	-
8. שיעור ההצבעה בבחירות הארציות (0-100 = 100% הצבעה מלאה)	67.8%	-	-	63.2%	↓
9. שיעור ההצבעה מכלל האזרחים הרשומים בפנקס הבוחרים (0-100 = 100% הצבעה מלאה)	74.4%	-	-	70.8%	↓
10. שיעור ההצבעה בבחירות מקומיות (0-100 = 100% הצבעה מלאה)	57.4%	50%	-	-	-
11. מדד תפיסת השחיתות (TI) (0-10 = 0 שחיתות רבה)	7.3	7	6.4	6.3	↓
12. מדד השחיתות (ICRG) (0-6 = 0 שחיתות רבה)	3	4	3	3	=

2. היבט הזכויות					
שם המדד	2003	2004	2005	2006	השינוי לעומת 2005
13. מידת התחרותיות של ההשתתפות (1 = דיכוי פעילות אופוזיציונית)	5	-	5	-	-
14. חופש העיתונות (0 = חופש מלא)	30	27	28	28	=
15. מדד לפגיעה בזכויות אדם (1 = שמירה על זכויות אדם)	4	-	-	-	-
16. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש (0 = מעט אסירים)	132	143	172	180	↓
17. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים (0 = מעט אסירים)	173	189	252	265	↓
18. מדד החוק והסדר (0 = שמירה מעטה על חוק וסדר)	5	5	5	5	=
19. חופש הדת (1=7 חופש מלא)	3	-	-	-	-
20. מדד ג'יני להכנסות פנויות (0 = שוויון מלא)	0.357	0.3738	-	-	-
21. מדד ג'יני להכנסות כלכליות (0 = שוויון מלא)	0.528	0.5320	-	-	-
22. מדד החופש הכלכלי (1 = חופש כלכלי רב)	2.45	2.36	2.36	2.36	=
23. מדד התפתחות מגדרית (0 = היעדר שוויון)	0.891	-	-	0.911	↑
24. מדד העצמה מגדרית (0 = היעדר שוויון)	0.596	-	-	0.622	↑
25. אפליה פוליטית של המיעוט (0 = היעדר אפליה)	3	-	3.5	-	-
26. אפליה כלכלית של המיעוט (0 = היעדר אפליה)	3	-	3.5	-	-
27. אפליה תרבותית של המיעוט (0 = היעדר אפליה)	1	-	0	-	-

3. היבט היציבות					
שם המדד	2003	2004	2005	2006	השינוי לעומת 2005
28. חילופי שלטון מספר חילופי השלטון בשנים 1996-2006	5	-	5	4	↑
29. מדד אי-השלמת קדנצייה 100-0 (כהונה מלאה = 100%)	77.42%	-	-	82.22%	↑
30. מדד משוקלל לקונפליקט פוליטי 0-אינסוף (0 = היעדר קונפליקט)	3,100	-	10,462	-	-
31. מתיחות על רקע דתי 0-6 (0 = מתיחות רבה)	2	3	2.5	2.5	=
32. מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני 0-6 (0 = מתיחות רבה)	2	2	2	2	=

* הממדים שעודכנו השנה הם הממדים שמופיעים בהם חצים או סימן שוויון.

נספח 2: סקר מדד הדמוקרטיה פברואר 2006
לעומת סקרי מדד הדמוקרטיה 2003, 2004 ו־2005

1. ההיבט המוסדי					
כללי 2006	כללי 2005	כללי 2004	כללי 2003	השאלות בסקר	תכונות במדד
					א. תפיסת המימוש של עקרון האחריות (accountability)
38	42	38	38	באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים)	פעולות הנבחרים בזיקה להעדפות העם
					ב. השתתפות פוליטית
					1. מידת ההשתתפות הפוליטית:
73	71	67	76	באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה? (מתעניין)	עניין בפוליטיקה
82	81	79	87	כל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות? (בכל יום או כמה פעמים בשבוע)	מתעדכנים בפוליטיקה
67	65	64	69	באיזו מידה אתה נוהג לשוחח עם חבריך ובני משפחתך על עניינים פוליטיים? (משוחח)	משוחחים על פוליטיקה
6	5	7	7	האם אתה אוהד או פעיל של מפלגה כלשהי? (חבר במפלגה ומעלה)	עוסקים בפעילות ממוסדת
					2. תפיסת מימוש ערך ההשתתפות הפוליטית:
38	37	49	40	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות השתתפות האזרחים בפוליטיקה מבמדינות אחרות? (יותר)	הערכת מידת ההשתתפות
27	31	18	20	באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (יכולים)	תחושת השפעה
					ג. ייצוגיות
61	61	-	67	באיזו מידה יחסי הכוחות בכנסת מבטאים לדעתך את התפלגות הדעות בציבור הרחב? (מבטאים)	
					ד. טוהר מידות בממשל
10	11	15	15	באופן כללי, האם אתה חושב שהאנשים שמנהלים את המדינה דואגים לאינטרסים הפרטיים שלהם, או שהם פועלים לטובת הכלל? (לטובת הכלל)	עמדה ביחס לשחיתות אישים בשלטון
14	22	15	11	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות מבמדינות אחרות? (פחות)	תפיסת היקף השחיתות בישראל

2. היבט הזכויות					
תכונות במדד	השאלות בסקר	כללי 2003	כללי 2004	כללי 2005	כללי 2006
א. זכויות פוליטיות ואזרחיות					
עמדות על זכויות פוליטיות ואזרחיות					
	לכל אדם צריכות להיות אותן הזכויות לפני החוק ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות. (מסכים)	83	-	79	86
	יש לאפשר לקבוצות או לאנשים שנמצאים במיעוט לפעול כדי להשיג את תמיכת הרוב לעמדותיהם. (מסכים)	70	-	68	64
חופש דת	יש לאפשר לכל זוג בישראל להתחתן בכל דרך שיבחר. (מסכים)	63	60	64	61
תפיסות באשר למימוש הזכויות בישראל במבט השוואתי	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שמירה על זכויות אדם מאשר במדינות אחרות? (פחות)	27	40	33	39
	וחופש ביטוי? (פחות)	15	17	24	19
ב. זכויות חברתיות וכלכליות					
תמיכה במדיניות חברתית-כלכלית	בקשר למבנה החיים הכלכליים בארץ, האם אתה תומך יותר בגישה סוציאליסטית או בגישה קפיטליסטית? (סוציאליסטית)	54	60	58	59
הערכת מימוש הזכויות בתחום החברתי והכלכלי	אין מספיק שוויון חברתי וכלכלי בארץ. (מסכים)	82	88	80	84
ג. שוויון למיעוטים					
נכונות לשוויון זכויות בין יהודים לערבים	באיזו מידה אתה תומך או מתנגד לכל אחד מהדברים הבאים: צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים? (תומך)	38	45	44	41
	קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה. (תומך)	53	64	59	60
	צריך הסכמה של רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה כמו החזרת שטחים. (מתנגד)	26	23	34	29
	על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ. (מתנגד) [יהודים בלבד]	43	41	50	38
תפיסת קיום השוויון בפועל	ערביי ישראל מקופחים לעומת אזרחים יהודים. (מסכים)	55	64	56	54

3. היבט היציבות והלכידות					
תכונות במדד	השאלות בסקר	כללי 2003	כללי 2004	כללי 2005	כללי 2006
א. שביעות רצון מן השלטון	מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי? (לא טוב)	63	54	35	40
	מה דעתך על הדרך שבה מטפלת הממשלה בבעיות שישנן כיום במדינה? (לא טוב)	78	78	67	74
ב. הערכת היציבות בישראל					
	לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל היא יציבה או לא יציבה? (לא יציבה)	63	-	46	53
ג. מחאה והתנגדות					
התנגדות לאלימות	בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות. (מסכים)	82	78	82	82
	אילו הייתה מתקבלת בממשלה ובכנסת החלטה הנוגדת את דעתך בנושא שטחים וביטחון, איזו מן הפעולות הבאות היית עושה? (מציית או מפגין חוקית)	93	92	92	89
התנגדות לסרבנות	ידוע שחייל חייב לסרב למלא פקודה שהיא בלתי-חוקית בעליל. אבל מה לגבי חייל המסרב למלא פקודה בגלל מוסר אישי או אידאולוגיה - האם למשל מותר לחייל לסרב למלא פקודה לפנות מתיישבים? (אסור)	73	75	70	58
	ומה לגבי חייל המסרב לשרת בשטחים בגלל מדיניות ישראל כלפי הפלסטינים - האם מותר לחייל לסרב לשרת בשטחים? (אסור)	72	71	71	63
ד. אמון במוסדות					
מידת אמון במוסדות השונים	באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות הבאים: המפלגות (נותן אמון)	32	27	22	22
	ראש הממשלה (נותן אמון)	53	45	48	43
	התקשורת (נותן אמון)	49	51	50	44
	פרקליטות המדינה (נותן אמון)	58	66	60	51
	בית המשפט העליון (נותן אמון)	70	79	72	68
	המשטרה (נותן אמון)	66	66	57	44
	נשיא המדינה (נותן אמון)	68	73	65	67
	הכנסת (נותן אמון)	52	46	40	33
	צה"ל (נותן אמון)	84	86	78	79

39	42	41	55	שרי הממשלה (נותן אמון)	
				מי שומר טוב יותר על הדמוקרטיה הישראלית - ראש הממשלה, או בית המשפט העליון, או הכנסת, או אמצעי התקשורת?	המוסד השומר באופן הטוב ביותר על הדמוקרטיה הישראלית
15	15	9	18	ראש הממשלה	
47	48	47	42	בית המשפט העליון	
13	13	14	14	הכנסת	
25	24	30	26	אמצעי התקשורת	
26	44	33	29	באופן כללי, האם אתה חושב שאפשר לסמוך על אנשים, או שיש להיות זהירים מאוד בקשרים עם אנשים? (סומך)	ה. אמון חברתי
26	31	28	24	האם לדעתך היחסים בין דתיים ללא דתיים במדינה טובים או לא טובים? (טובים) [יהודים בלבד]	ו. שסעים חברתיים
47	51	53	43	והיחסים בין אשכנזים למזרחים? (טובים) [יהודים בלבד]	
14	11	16	11	ובין ערביי ישראל לבין יהודים? (טובים)	
40	37	40	49	ובין עולים חדשים לוותיקים? (טובים) [יהודים בלבד]	
20	19	24	25	בין עשירים לעניים? (טובים)	
15	20	15	7	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה מבמדינות אחרות? (פחות)	הערכת רמת המתיחות בין קבוצות בישראל לעומת מדינות אחרות
					ז. שייכות לקהילה
86	83	79	84	עד כמה אתה גאה בהיותך ישראלי? (גאה)	גאווה להשתייך לישראל
90	89	87	88	האם אתה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בטווח הרחוק? (רוצה)	רצון להישאר בארץ
69	77	73	79	באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק ממדינת ישראל ומבעיותיה? (מרגיש)	מרגיש חלק מישראל ומבעיותיה

4. דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון					
תכונות במדד	השאלות בסקר	כללי 2003	כללי 2004	כללי 2005	כללי 2006
א. תמיכה בדמוקרטיה	משטר דמוקרטי הוא דבר רצוי לישראל. (מסכים)	84	85	80	85
	כמה מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים. (לא מסכים)	44	42	43	40
	דמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר. (מסכים)	78	80	74	77
ב. דמוקרטיה לעומת ערכים מתחרים	יש מצבים שבהם קיימת סתירה בין דמוקרטיה לבין ההלכה היהודית. במקרה של סתירה, האם יש להעדיף את השמירה על עקרונות הדמוקרטיה, או שיש להעדיף את השמירה על ציוויי ההלכה היהודית? (מעדיף דמוקרטיה)	48	45	45	48
	יש מצבים שבהם קיימת סתירה בין השמירה על העיקרון של שלטון החוק לבין הצורך להגן על אינטרסים ביטחוניים. במקרה של סתירה, האם יש להעדיף את האינטרס הביטחוני או להעדיף את שמירת שלטון החוק? (מעדיף חוק)	21	19	25	20
	אם אנו חושבים על כיווני התפתחות אפשריים של מדינת ישראל, ישנם 4 ערכים חשובים שבמידה מסוימת מתנגשים זה עם זה, והם חשובים לאנשים שונים במידות שונות: מדינה שבה יש רוב יהודי, ארץ ישראל השלמה, מדינה דמוקרטית (זכויות פוליטיות שוות לכול) ומצב של שלום (הסתברות נמוכה למלחמה). מתוך ארבעת ערכים אלו, איזה הוא החשוב לך ביותר? (דמוקרטיה במקום הראשון) [יהודים בלבד]	17	14	20	26
ג. שביעות רצון מן הדמוקרטיה הישראלית	האם לדעתך מדינת ישראל כיום היא דמוקרטית במידה המתאימה, יותר מדי דמוקרטית או פחות מדי דמוקרטית? (פחות מדי)	33	44	36	45
	באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (לא מרוצה)	49	55	51	54

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים; 0.5 מעוגל כלפי מעלה.
2. הנתונים מייצגים את שתי הקטגוריות ה'גבוהות' ביחס לדמוקרטיה בשאלות שיש בהן ארבע או חמש קטגוריות (כלומר, 2-1 או 3-4 או 5-4) ואת הקטגוריה הגבוהה בשאלות שבהן יש שתיים או שלוש קטגוריות (כלומר, 1 או 2 אם השאלה דיכוטומית ו-1 או 3 אם בשאלה יש שלוש קטגוריות).
3. מופיעות רק שאלות שנשאלו בפברואר 2006 ולפחות בעוד אחת משלוש השנים האחרות.
4. כאשר נשאלה השאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים ליד השאלה.
5. גודל המדגם ב-2006 1,204 מהמרוואיינים; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.8. גודל המדגם ב-2005 1,203 מרוואיינים; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.8. גודל המדגם ב-2004 1,200 מרוואיינים; טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -2.9. גודל המדגם ב-2003 1,208 מרוואיינים. טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% -3.1.
6. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחיות בלבד.

נספח 3: התפלגות סקר הדמוקרטיה, פברואר 2006 (באחוזים)

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחד מהמשפטים הבאים?

מסכים בהחלט	מסכים	לא בטוח	לא מסכים	בהחלט לא מסכים	
17	19	13	24	27	1. לא חשוב עבור מי מצביעים. זה לא משנה את המצב.
22	32	21	18	7	2. לחברי כנסת לא אכפת מה הציבור הרחב חושב.
20	36	22	15	7	3. בחירות הן דרך טובה לגרום לכך שממשלות יתייחסו לדעתו של העם.
4	13	23	27	33	4. הפוליטיקאים שאותם אנו בוחרים משתדלים לקיים את מה שהבטיחו במערכת הבחירות.
13	24	24	24	15	5. בג"ץ מתערב יותר מדי בהחלטות של הממשלה ושריה.
40	35	14	8	3	6. אני תומך בחופש ביטוי לכל האנשים ללא קשר לעמדותיהם.
22	27	23	16	12	7. כדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל אתה צריך להיות מושחת.
16	36	25	15	8	8. תחרות בין מפלגות מחזקת את המערכת הפוליטית.
9	21	25	23	22	9. צריך להסיר את הסמכות של בית המשפט העליון לבטל חוק שחוקקה הכנסת.
53	33	8	4	2	10. לכל אדם צריכות להיות אותן הזכויות לפני החוק ללא קשר לעמדותיו הפוליטיות.
26	38	25	7	4	11. יש לאפשר לקבוצות או לאנשים שנמצאים במיעוט לפעול כדי להשיג את תמיכת הרוב לעמדותיהם.

12. יש האומרים שבבחירות האלה הם לא יצביעו בעד מפלגה כלשהי, אלא יותר נכון להגיד שהם יצביעו נגד מפלגה אחרת. מה אתך? האם אתה חושב שבסופו של דבר תחליט להצביע למפלגה מסוימת כדי לתמוך באותה מפלגה או כדי למחות נגד אחרת?

1. בעד המפלגה שעבורה אצביע 69
2. נגד המפלגה האחרת 6
3. שתי הסיבות נכונות, מעט מזה ומעט מזה 11
4. לא יודע/לא חשבתי על זה 14

13. באיזו מידה לדעתך קיימת בישראל שחיתות?

1. בכלל לא 1
2. במידה מועטה 8
3. במידה מסוימת 29
4. במידה רבה 62

14. האם אתה מודאג שתאבד את מקום העבודה או מקור הפרנסה שלך?

1. כלל לא מודאג 33
2. מודאג במקצת 24
3. מודאג מאוד 20
4. איבדתי את מקום העבודה שלי בתקופה האחרונה, ואני מחפש עבודה 4
5. אינני עובד ואינני מחפש עבודה 19

15. עם איזה זרם פוליטי אתה מזדהה?

1. שמאל 11
2. שמאל מתון 15
3. מרכז 21
4. ימין מתון 17
5. ימין 23
6. הזרם הדתי 3
7. לא מזדהה עם אף זרם 10

16. באיזו מידה ישפיע נושא השחיתות על הצבעתך בבחירות הקרובות?

1. במידה רבה 41
2. במידה מסוימת 26
3. במידה מועטה 16
4. בכלל לא 17

17. יש אנשים שהעיקר בשבילם זה להצביע ופחות חשוב להם בעד איזו מפלגה הם מצביעים, ויש אנשים שהעיקר בשבילם היא המפלגה שבעדה הם מצביעים. לאיזו מהעמדות אתה קרוב יותר?

1. לעמדה הראשונה (העיקר זה להצביע) 29
2. לעמדה השנייה (העיקר זו המפלגה) 71

18. האם לדעתך הבחירות המקדימות (פריימריז) מביאות לשיטת ממשל טובה יותר או גרועה יותר במדינה?

1. טובה יותר 28
2. גרועה יותר 28
3. ללא שינוי 44

19. יש אנשים שלדעתם יש לבחור חברי כנסת בבחירות אישיות, ואילו אחרים סבורים שיש לבחורם לפי רשימות מפלגתיות.

מה דעתך?

1. בהחלט עדיף בחירות אישיות 32
2. עדיף בחירות אישיות 34
3. עדיף רשימות מפלגתיות 27
4. בהחלט עדיף רשימות מפלגתיות 7

20. הרבה מדברים על שמאל וימין בפוליטיקה. היכן היית מדרג את עצמך על פני רצף שמאל-ימין, כאשר 1 הוא הקצה הימני ו-7 הוא הקצה השמאלי?
 ימין 1. 20 2. 11 3. 14 4. 28 5. 12 6. 8 7. 7 שמאל

21. האם באופן כללי אתה רואה את עצמך קרוב למפלגה מסוימת?

- 1. כן 51
- 2. לא 44
- 3. לא יודע 5

למי שענה 'לא' או 'לא יודע' בשאלה הקודמת:

22. האם אתה מרגיש עצמך קצת יותר קרוב לאחת המפלגות מאשר לאחרות?

- 1. כן 18
- 2. לא 67
- 3. לא יודע 15

23. מהי מידת הקרבה שאתה מרגיש למפלגה שצינת?

- 1. קרוב מאוד 23
- 2. די קרוב 54
- 3. לא כל כך קרוב 19
- 4. לא יודע 4

24. האם לדעתך קיימים הבדלים בעמדותיהן של המפלגות הגדולות בנושא פשרות טריטוריאליות?

- 1. הבדלים גדולים מאוד 9
- 2. הבדלים גדולים 23
- 3. הבדלים מסוימים 35
- 4. הבדלים קטנים 14
- 5. כמעט שאין הבדלים 19

25. האם לדעתך קיימים או לא קיימים הבדלים בעמדותיהן של המפלגות הגדולות בארץ בנושאי כלכלה?

- 1. הבדלים גדולים מאוד 10
- 2. הבדלים גדולים 22
- 3. הבדלים מסוימים 37
- 4. הבדלים קטנים 14
- 5. כמעט שאין הבדלים 17

26. במקרה שהמפלגה שאתה תומך בה תשנה את עמדתה בנושא הנראה לך חשוב, האם תשנה את הצבעתך?

- 1. בטוח שאשנה את הצבעתי 42
- 2. חושב שאשנה 27
- 3. חושב שלא אשנה 14
- 4. בטוח שלא אשנה 8
- 5. אם המפלגה תשנה את עמדתה לא אצביע בכלל 1
- 6. לא התכוותי להצביע בלאו הכי 2
- 7. לא תומך באף מפלגה 6

27-29. יש גורמים שונים שבגללם אנשים מצביעים דווקא למפלגה מסוימת. מבין ארבעת הגורמים הבאים, מהו הגורם העיקרי המשפיע עליך להצביע למפלגה מסוימת? ובמקום השני? והשלישי?

השלישי	השני	הגורם הראשון	
30	26	25	1. הזדהות עם מפלגה
29	37	18	2. מועמד המפלגה לראשות הממשלה
17	26	45	3. עמדת המפלגה בנושאים מסוימים
23	10	4	4. מקומה של המפלגה בשלטון או באופוזיציה
1	1	8	5. אף אחד/כולם באותה מידה

30. באיזו מידה אתה בטוח שבעתיד תמשיך לתמוך באותה מפלגה שבה תתמוך הפעם בבחירות לכנסת?

15	1. בטוח מאד
29	2. בטוח
37	3. לא כל כך בטוח
19	4. בכלל לא בטוח

31. האם אתה מתכוון להצביע בבחירות הבאות?

82	כן
7	לא
2	אין תשובה
9	לא יודע

32. האם תצביע בבחירות הקרובות לכנסת כמו שאתה נוהג להצביע בדרך כלל או לא?

65	1. כן
16	2. לא
4	3. לא הצבעתי בעבר
12	4. לא יודע
3	5. אין דרך שבה אני מצביע בדרך כלל

33. האם בני משפחתך מצביעים לכנסת כמוך?

41	1. כולם מצביעים כמוני
20	2. חלק גדול מצביע כמוני
9	3. חלק קטן מצביע כמוני
11	4. אף אחד לא מצביע כמוני
19	5. לא יודע איך מצביעים

34. האם לדעתך ממשלת ישראל צריכה או לא צריכה לדאוג לכך שהחיים הציבוריים במדינה יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית?

34	1. בהחלט מתפקידה לדאוג לכך
22	2. אולי הממשלה צריכה לדאוג לכך
29	3. אינני חושב שעל הממשלה לדאוג לכך
15	4. בשום אופן אין המדינה צריכה לדאוג לכך

35. באיזו מידה עלולה להתפתח לפי הערכתך מלחמת אזרחים בארץ בעקבות ההסדרים לגבי עתיד השטחים?

16	במידה רבה
30	במידה מסוימת
33	במידה מועטה
21	כלל לא

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים, מקרב כלל הציבור הישראלי; 0.5 מעוגל כלפי מעלה; ההתפלגויות לקוחות מתוך התשובות התקפות (valid) בלבד.
2. הסקר נערך בפברואר 2006, בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (מגיל 18 ומעלה), היהודית והערבית. המדגם כלל 1,204 מרואיינים שרואיינו בטלפון בשפות עברית, ערבית ורוסית. עבודת השטח בוצעה על ידי מכון מחשוב בהנהלת ד"ר רחל ישראל. טעות הדגימה ברמת ביטחון 95% היא $\pm 2.8\%$. במהלך ביצוע הראיונות הובטח ייצוג שווה לנשים ולגברים, וכן ננקטו הצעדים הדרושים כדי להבטיח ייצוג הולם של המגזר החרדי ושל עולים מחבר העמים.
3. כאשר השאלה נשאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים ליד השאלה.
4. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחיות בלבד.

